

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Anna Zástěrová

**PRÁVNÍ POSTAVENÍ
VÁLEČNÝCH ZAJATCŮ**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. PhDr. Veronika Bílková, E.MA., Ph.D.

Katedra mezinárodního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 10. května 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. května 2017

Anna Zástěrová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní doc. JUDr. PhDr. Veronice Bílkové, E.MA., Ph.D. Osobní přístup a energie, kterou paní docentka věnuje studentům, pro mě byly velkou inspirací ke studiu mezinárodního práva a zároveň závazkem k napsání, v rámci mých schopností, co nejlepší diplomové práce.

Též děkuji oběma rodičům, a to nejen za psychickou podporu v nelehkém závěru studia.

Obsah

ÚVOD.....	1
ÚVOD DO PROBLEMATIKY	1
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA.....	1
STRUKTURA DIPLOMOVÉ PRÁCE	2
ČÁST PRVNÍ. PRÁVNÍ ÚPRAVA VÁLEČNÉHO ZAJETÍ V KONTEXTU MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA.....	2
KAPITOLA I: ÚVOD DO MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA	2
KAPITOLA II: ČASOVÁ, MÍSTNÍ A OSOBNÍ PŮSOBNOST PRAMENŮ MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA.....	4
2.1 Časová působnost norem mezinárodního humanitárního práva	4
2.2 Místní působnost norem mezinárodního humanitárního práva.....	5
2.3 Subjekty vázané mezinárodním humanitárním právem	6
KAPITOLA III. OZBROJENÉ KONFLIKTY A JEJICH KLASIFIKACE.....	9
3.1 Základní dělení ozbrojených konfliktů a jejich definice	9
3.2 Význam rozlišování ozbrojených konfliktů	9
3.3 Subjekty oprávněné posuzovat existenci ozbrojených konfliktů	10
3.4 Mezinárodní ozbrojené konflikty	12
3.4.1 Mezinárodní ozbrojené konflikty dle Ženevských úmluv	12
3.4.2 Mezinárodní ozbrojené konflikty dle prvního Dodatkového protokolu	13
3.4.3 Zmezinárodnělé ozbrojené konflikty.....	14
3.4.4 Sporné kvalifikace ozbrojených konfliktů.....	15
3.5 Exkurs: vnitrostátní ozbrojené konflikty a vnitřní nepokoje a napětí	17
KAPITOLA IV. PRAMENY MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA A PRÁVNÍ ÚPRAVA VÁLEČNÉHO ZAJETÍ V KONTEXTU VÝVOJE PRÁVNÍ ÚPRAVY MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA	19
4.1 Pramene mezinárodního humanitárního práva	19
4.2 Právní úprava válečného zajetí v kontextu vývoje právní úpravy mezinárodního humanitárního práva.....	21
4.2.1 Právní regulace ozbrojených konfliktů do poloviny 19. století.....	21
4.2.2 Vznik Mezinárodního výboru Červeného kříže v druhé polovině 19. století a jeho význam ve vztahu k válečným zajatcům.....	22
4.2.3 Právní úprava právního postavení válečných zajatců v průběhu první světové války	23
4.2.4 Právní úprava právního postavení válečných zajatců v kontextu mezinárodního humanitárního práva v průběhu druhé světové války a poválečná právní úprava.....	25
KAPITOLA V. ZÁKLADNÍ ZÁSADY MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA	27

ČÁST DRUHÁ. STATUS VÁLEČNÉHO ZAJATCE A REŽIM OCHRANY A ZACHÁZENÍ S VÁLEČNÝMI ZAJATCI..... 29

KAPITOLA I. VYMEZENÍ POJMU „VÁLEČNÝ ZAJATEC“ 29

- 1.1 Chráněné kategorie osob 29
- 1.2 Status válečného zajatce dle třetí Ženevské úmluvy 30
- 1.3 Status válečného zajatce dle prvního Dodatkového protokolu 31
- 1.4 Osoby se sporným právním postavením 32
 - 1.4.1 Dezertéři 33
 - 1.4.2 Zrádci..... 33
 - 1.4.3 Váleční zločinci 33
 - 1.4.4 Vyzvědači 34
 - 1.4.5 Sabotéři..... 34
 - 1.4.6 Žoldněři 35
 - 1.4.7 Příslušníci agentur 35
 - 1.4.8 Nelegální kombatanti..... 37
- 1.5 Pochybnosti o statusu kombatanta, resp. válečného zajatce 38

KAPITOLA II. OBECNÝ PŘEHLED PRÁVNÍ ÚPRAVY REŽIMU OCHRANY A ZACHÁZENÍ S VÁLEČNÝMI ZAJATCI..... 40

- 2.1 Internování válečných zajatců 40
- 2.2 Informační kanceláře a organizace poskytující pomoc válečným zajatcům .. 41
- 2.3 Podmínky zacházení s válečnými zajatci 42
- 2.4 Podmínky internace válečných zajatců a výkon práce zajatci 43
- 2.5 Vnitřní disciplína v zajateckých táborech 46
- 2.6 Disciplinární a trestní odpovědnost válečných zajatců 47
- 2.7 Konec zajetí..... 49
 - 2.7.1 Repatriace 49
 - 2.7.2 Zdařilý útěk a osvobození 50
 - 2.7.3 Úmrtí..... 51

ČÁST TŘETÍ. ZÁVAZKY A ODPOVĚDNOST ZA PORUŠENÍ MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA..... 52

KAPITOLA I. NEWYORSKÉ PRÁVO..... 52

KAPITOLA II. IMPLEMENTAČNÍ MECHANISMY 53

- 2.1 Šíření znalosti norem mezinárodního humanitárního práva 53
- 2.2 Povinnost dodržovat a zajistit dodržování norem mezinárodního humanitárního práva..... 54

KAPITOLA III. KONTROLNÍ MECHANISMY 56

- 3.1 Ochranné mocnosti..... 56
- 3.2 Mezinárodní výbor Červeného kříže..... 57
- 3.3 Mezinárodní vyšetřovací komise 58

KAPITOLA IV. SANKČNÍ MECHANISMY	60
4.1 Odpovědnost států za porušení norem mezinárodního humanitárního práva	60
4.2 Individuální trestní odpovědnost jednotlivců za porušení norem mezinárodního humanitárního práva.....	63
ZÁVĚR	67
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	71
1. PRIMÁRNÍ PRAMENY	71
1.1 Mezinárodní smlouvy.....	71
1.1.1 Jednotlivé mezinárodní smlouvy.....	71
1.1.2 Soubory mezinárodních smluv	71
1.2 Rozhodnutí soudních a kvazisoudních orgánů.....	72
1.2.1 Mezinárodní soudní dvůr.....	72
1.2.2 Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii.....	72
1.2.3 Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu.....	73
1.2.4 Rozhodnutí jiných soudních orgánů	73
1.3 Dokumenty OSN	73
1.3.1 Rada bezpečnosti OSN	73
1.3.2 Valné shromáždění OSN.....	73
1.3.3 Další orgány OSN.....	74
1.4 Zprávy a posudky	74
1.5 Vnitrostátní právní úprava.....	75
2. SEKUNDÁRNÍ LITERATURA	75
2.1 Komentáře primárních pramenů.....	75
2.2 Knižní publikace	75
2.2.1 Monografie a knižní publikace	75
2.2.2 Dílčí kapitoly knižních publikací	76
2.3 Články v odborných časopisech.....	76
2.4 Disertační práce.....	77
2.5 Metodologické texty.....	77
3. INTERNETOVÉ ZDROJE.....	77
3.1 Články publikované na internetu.....	77
3.2 Nejčastěji využívané internetové stránky.....	78
SEZNAM ZKRATEK.....	79
ABSTRAKT	80
ABSTRACT.....	82
KLÍČOVÁ SLOVA	84

KEYWORDS.....	84
----------------------	-----------

Úvod

Úvod do problematiky

Diplomová práce „*Právní postavení válečných zajatců*“ se věnuje problematice válečného zajetí v kontextu mezinárodního humanitárního práva (*dále též jako „MHP“*), resp. ženevského práva. V tematice válečného zajetí se střetává jak právní úprava MHP, tak řada dalších mezinárodně právních odvětví (obecné mezinárodní právo, mezinárodní trestní právo či mezinárodní právo lidských práv). K volbě tématu vedl autorku zájem o mezinárodní právo veřejné, konkrétně právě o jeho větev mezinárodního humanitárního práva, jehož studiu se věnovala jak na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, tak na zahraničním studijním pobytu na Université de Liège v Belgii.

Předložená práce sleduje dva cíle: deskriptivní a analytický. Deskriptivním cílem je podat ucelený přehled o vývoji právní úpravy válečného zajetí, od absence právní regulace až po aktuální prameny ženevského práva, a dále seznámit čtenáře s režimem válečného zajetí a zacházení s válečnými zajatci dle platných pramenů MHP. Analytickým cílem práce je snaha o nalezení odpovědi na výzkumnou otázku, *kdo je kombatantem, resp. kdo má po upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečného zajatce*.

Diplomová práce kombinuje především deskriptivní a analytickou metodu.¹ Deskriptivní metoda spočívá v popisu okolností vedoucích k přijetí norem upravujících válečné zajetí a v charakteristice platných pramenů práva, které se na válečné zajatce aplikují. Analytická metoda je založena na použití komparativního postupu, který je využit zejména k porovnání mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů a k porovnání statusu civilistů a kombatantů.

Použité prameny a literatura

Problematika válečného zajetí v kontextu mezinárodního humanitárního práva je v české odborné literatuře zpracována členy Katedry mezinárodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy, jmenovitě Janem Ondřejem, Pavlem Šturmou, Veronikou

¹ KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.

Bílkovou, Daliborem Jílkem a kolektivem, v knižní publikaci *Mezinárodní humanitární právo* (2010). Obdobnou, avšak stručnější publikaci pod stejným názvem, *Mezinárodní humanitární právo*, vydal v roce 2007 Jiří Fuchs. Autorka vycházela především z textu prve uvedené knihy, který konfrontovala s jinými zdroji, zejména pak s judikaturou mezinárodních soudů a *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů a s učebnicemi obecného mezinárodního práva.

Diplomová práce čerpá z pramenů a literatury v českém, anglickém a francouzském jazyce. Zdroje lze rozdělit na primární prameny, sekundární literaturu a internetové zdroje.

Primární prameny odkazují především na třetí Ženevskou úmluvu o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949 a na první Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (1977). Mezi primární prameny lze dále zahrnout rozsudky a jiná rozhodnutí mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánů, přičemž za zmínku stojí zejména judikatura Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Neméně důležitým zdrojem jsou materiály Mezinárodního výboru Červeného kříže (*dále též jako „MVČK“*), především studie s názvem *Obyčejové mezinárodní humanitární právo* z roku 2005.

Sekundární literatura obsahuje komentáře primárních pramenů, a to zejména *komentáře Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám*, a dále knižní publikace a články publikované v odborných časopisech. Stěžejní knižní publikací, ze které text práce čerpá, je již zmíněná kniha Jana Ondřeje a kolektivu, *Mezinárodní humanitární právo* (2010).

Mezi internetové zdroje se řadí zdroje publikované výlučně v elektronické podobě, přičemž nejčastěji byly využívány internetové stránky MVČK, Českého červeného kříže a Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii.

Struktura diplomové práce

Diplomová práce se skládá z úvodu, tří částí (dále členěných na kapitoly a podkapitoly) a závěru. Úvod představuje téma diplomové práce, sledované cíle včetně výzkumné otázky a zvolenou metodologii. Dále stručně rozebírá použité prameny a literaturu a nastiňuje samotnou strukturu textu.

V první části diplomové práce je představena právní úprava válečného zajetí v kontextu mezinárodního humanitárního práva. V kapitole první je MHP definováno, dále je rozděleno na odvětví ženevského a haagského práva, zmíněno je též odvětví práva newyorského. Stručně je uveden vztah MHP k mezinárodnímu právu lidských práv a jsou nastíněny dvě hlavní zásady MHP: zásada humanity a zásada válečné účelnosti. Druhá kapitola pojednává o časové, místní a osobní působnosti pramenů MHP. Kapitola třetí klasifikuje ozbrojené konflikty na mezinárodní a vnitrostátní. Nechybí jejich definice a uveden je též význam jejich rozlišování, který je pro právní postavení válečných zajatců klíčový. Zatímco mezinárodním ozbrojeným konfliktům se práce věnuje poměrně široce, vnitrostátní ozbrojené konflikty, resp. vnitřní nepokoje a napětí jsou zmíněny pouze za účelem jejich odlišení od mezinárodních ozbrojených konfliktů. Dále je pojednáno o subjektech oprávněných existenci ozbrojených konfliktů posuzovat. Čtvrtá kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly. První podkapitola se zaměřuje na obecné prameny mezinárodního humanitárního práva. Druhá podkapitola reflektuje vývoj právní úpravy válečného zajetí v kontextu vývoje mezinárodního humanitárního práva od absence právní úpravy, přes vznik Mezinárodního výboru Červeného kříže, přijetí prvních mezinárodních úmluv, až po aktuální prameny ženevského práva. Poslední, pátá kapitola části první podává přehled o základních zásadách mezinárodního humanitárního práva a shrnuje zásady, které se aplikují na válečné zajatce.

Druhá část diplomové práce je tvořena dvěma stěžejními kapitolami. První kapitola se věnuje vymezení pojmu „válečného zajatce“. V jednotlivých podkapitolách jsou vymezeny jednotlivé kategorie osob chráněných ženevským právem a dále jsou rozebrány kategorie osob, které mají nárok na status válečného zajatce dle třetí Ženevské úmluvy a dle prvního Dodatkového protokolu. Pozornost je zaměřena i na osoby se sporným právním postavením, jako jsou např. dezertéři, žoldnéři či nelegální kombatanti. Závěrečná podkapitola nastiňuje možná řešení v pochybnostech o statusu kombatanta, resp. válečného zajatce. Kapitola druhé části druhé se v sedmi podkapitolách zaměřuje na obecný přehled právní úpravy režimu ochrany a zacházení s válečnými zajatci. Podkapitola první rozebírá internaci válečných zajatců od jejich výslechu po přesun do zajateckých táborů. Druhá podkapitola stručně představuje činnost informačních kanceláří a zmiňuje organizace poskytující pomoc válečným

zajatcům. Ve třetí a čtvrté podkapitole jsou uvedeny podmínky zacházení s válečnými zajatci, způsob internace a výkon práce zajatci včetně několika příkladů z praxe. Pátá podkapitola se soustředí na vnitřní disciplínu v zajateckých táborech. Šestá podkapitola pak představuje disciplinární a trestní odpovědnost válečných zajatců. Závěrečná, sedmá podkapitola se věnuje konci válečného zajetí, které může být ukončeno repatriací, zdařilým útekem, osvobozením nebo úmrtím válečných zajatců.

Třetí část diplomové práce je zaměřena na závazky a odpovědnost za porušení norem MHP. Kapitola první představuje tzv. newyorské právo, které je tvořeno implementačními, kontrolními a sankčními mechanismy. Jednotlivé mechanismy newyorského práva jsou dále rozebrány v následujících kapitolách. Implementačními mechanismy v kapitole druhé se rozumí jednak závazek států šířit znalost norem mezinárodního humanitárního práva a dále povinnost tyto normy dodržovat a jejich dodržování zajistit. Kontrolní mechanismy jsou prováděny primárně státy samotnými. Sekundárně je vykonávají třetí nezávislé subjekty. Kapitola třetí mezi kontrolní mechanismy, které se uplatní ve vztahu k válečným zajatcům, řadí ochranné mocnosti a Mezinárodní výbor Červeného kříže. Nastíněna je též působnost Mezinárodní vyšetřovací komise. V poslední, čtvrté kapitole je stručně představena odpovědnost států za porušení norem mezinárodního humanitárního práva a individuální trestní odpovědnost jednotlivců.

Závěr diplomové práce nabízí celkové zhodnocení tématu, tj. shrnutí hlavních poznatků, včetně odpovědi na výzkumnou otázku položenou v úvodu práce.

Text diplomové práce je opatřen poznámkovým aparátem. Dále je k textu přiložen seznam použitých pramenů a literatury, seznam zkratk, shrnutí práce v českém a anglickém jazyce a na závěr klíčová slova (*keywords*). Diplomová práce neobsahuje přílohy, a to především z důvodu dohledatelnosti použitých pramenů v knihovně Právnické fakulty Univerzity Karlovy nebo na internetu.

Diplomová práce vychází ze stavu právní úpravy ke dni 10. května 2017.

ČÁST PRVNÍ. PRÁVNÍ ÚPRAVA VÁLEČNÉHO ZAJETÍ V KONTEXTU MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Kapitola I: Úvod do mezinárodního humanitárního práva

Mezinárodní humanitární právo je odvětvím mezinárodního práva veřejného. MHP, též nazýváno jako právo ozbrojených konfliktů, válečné právo či *ius in bello* (právo ve válce), je soubor norem mezinárodního práva, které jsou původem obyčejové nebo smluvní a které se uplatní v průběhu ozbrojeného konfliktu.² Jinak řečeno se jedná o pravidla regulující vlastní průběh ozbrojených konfliktů. Mezinárodní humanitární právo z důvodu humanity omezuje právo stran konfliktu používat metody a prostředky boje dle jejich libovůle a chrání osoby a objekty ozbrojeným konfliktem ohrožené. Hlavním cílem MHP je humanizovat ozbrojené konflikty a zmírnit jejich následky. Aplikace norem MHP je nezávislá na *ius ad bellum* (právo na válku), tj. na otázce legality použití síly.

Mezinárodní humanitární právo se dělí na dvě hlavní odvětví. Prvním odvětvím MHP je ženevské právo, nazvané dle místa vzniku nejdůležitějších pramenů právní úpravy. Ženevské právo usiluje o ochranu osob neúčastnících se boje (civilisté) a osob z boje vyřazených (ranění, nemocní, trosečníci a váleční zajatci). Druhým odvětvím MHP je právo haagské, které upravuje dovolené způsoby a prostředky vedení boje. Též haagské právo je pojmenováno dle místa, ve kterém vznikaly nejdůležitější prameny právní úpravy tohoto odvětví. Mnozí autoři v posledních letech k ženevskému a haagskému právu přiřazují ještě třetí odvětví nazývané „právo newyorské“. Jak uvádí Bílková, newyorské právo „zavádí implementační, kontrolní a sankční mechanismy, tedy sekundární normy, které by měly zajistit realizaci a aplikaci norem obou starších odvětví“.³

V dnešní době, a to zejména díky přijetí dvou Dodatkových protokolů k

² BÍLKOVÁ, Veronika a Marek JUKL, ed. *Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky*. Praha: Český červený kříž, 2009, s. 5.

³ BÍLKOVÁ, Veronika. *Úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu*. Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2007, s. 23.

Ženevským úmluvám (1977), se zdá být překonán názor, že by ženevské a haagské právo tvořily dvě samostatná právní odvětví mezinárodního humanitárního práva, a lze je považovat za jeden komplexní systém.⁴ Současně lze sledovat trend sblížení mezinárodního humanitárního práva s mezinárodním právem lidských práv, ačkoliv se jedná o dvě odlišná odvětví mezinárodního práva. Obě oblasti vycházejí z nezrušitelnosti základních práv, zakotvují princip rovnosti, chrání život a důstojnost člověka a zaručují právo na spravedlivý proces. Právo lidských práv platí za všech okolností, přičemž po dobu ozbrojeného konfliktu mohou být některá práva dočasně pozastavena. Oproti tomu se MHP téměř výlučně aplikuje pouze v době ozbrojeného konfliktu.⁵ Mezi MHP a právem lidských práv jsou též obsahové rozdíly. Jedním z nich je dle Bílkové fakt, že „*právo lidských práv zaručuje právo na život všem bez rozdílu, zatímco MHP chrání pouze životy osob neúčastnících se boje a zabití komбатantů během válečné akce považuje za legální*“.⁶

Mezinárodní humanitární právo se nachází uprostřed dvou protichůdných požadavků, které jsou vlastním obsahem MHP. Prvním požadavkem je zásada humanity, která prolíná všechny normy MHP a která si klade za cíl ochranu osob neúčastnících se boje nebo osob z boje vyřazených. Druhým požadavkem je zásada válečné účelnosti. Tato zásada není vyjádřena v žádné specifické normě mezinárodního práva.⁷ Cílem válečné účelnosti je porazit protivníka. Vývoj MHP obecně vede ke zmenšování přípustného násilí. Zásada humanity by v kontextu mezinárodního humanitárního práva měla být vykládána extenzivně, naopak zásada vojenské účelnosti restriktivně.⁸

⁴ Srov. ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, § 75.

⁵ Výjimkou z účinnosti norem MHP pouze po dobu ozbrojených konfliktů je např. čl. 5, al. 1 ŽÚ III, dle kterého ochrana zadržovaných válečných zajatců trvá až do jejich konečného propuštění a repatriace.

⁶ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 17-18.

⁷ JUKL, Marek. Hlavní zásady mezinárodního humanitárního práva, *Vojenské rozhledy*. 2011, roč. 20 (52), č. 4, s. 178–184.

⁸ Zásadu extenzivního výkladu principu humanity a restriktivního výkladu principu vojenské účelnosti lze nalézt již v Petrohradské deklaraci o zákazu používání výbušných nábojů ve válce z roku 1868, která stanoví, že „*je vhodné určit společnou dohodou hranice, kdy se potřeby války musí zastavit před požadavky humanity*“.

Kapitola II: Časová, místní a osobní působnost pramenů mezinárodního humanitárního práva

2.1 Časová působnost norem mezinárodního humanitárního práva

Časovou sférou aplikace norem MHP se má na mysli vymezení okamžiku, od kterého mezinárodní humanitární právo zakládá právní účinky, resp. práva a povinnosti subjektům vázaným MHP. Normy MHP se na ozbrojené konflikty aplikují od okamžiku zahájení konfliktu, resp. od počátku okupace,⁹ a platí až do jeho konce.¹⁰

Haagská úmluva o počátku nepřátelství z roku 1907 kladla za podmínku zahájení ozbrojeného konfliktu a platnosti haagských úmluv formální vyhlášení války.¹¹ V dnešní době lze za zahájení mezinárodního ozbrojeného konfliktu považovat faktické započetí bojů, tj. spáchání prvních aktů násilí ve smyslu skutečného zahájení nepřátelství, a to bez ohledu na skutečnost, zda byla válka formálně vyhlášena či nikoliv, či zda jsou takové akty nízké intenzity nebo krátkého trvání.¹² Zahájení vnitrostátního ozbrojeného konfliktu je pak vázáno na okamžik, ve kterém násilné akce dosáhnou určité míry intenzity a dlouhodobosti a strany se dostatečně zorganizují.¹³ Dle Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu jsou strany konfliktu povinny aplikovat a dodržovat normy MHP bez ohledu na skutečnost, zda existenci mezinárodního ozbrojeného konfliktu uznávají či nikoliv.¹⁴

Za konec ozbrojeného konfliktu pak lze považovat buď zastavení nepřátelských akcí, nebo okamžik uzavření míru.¹⁵ Obecně se pak má za to, že koncem ozbrojeného

⁹ Srov. spol. čl. 2, al. 2 ŽÚ; čl. 6, al. 1 ŽÚ IV; čl. 3 DP I

¹⁰ „*International humanitarian law applies from the initiation of such armed conflicts and extends beyond the cessation of hostilities until a general conclusion of peace is reached; or, in the case of internal conflicts, a peaceful settlement is achieved*“. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1. Appeals Chamber, Separate Opinion of Judge Li on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, § 17.

¹¹ Srov. Preambule Úmluvy o počátku nepřátelství

¹² „*Convention ont voulu marquer qu'elle trouvait application (d'article 2 – pozn. autorky) dès les premiers actes de violence, même si la lutte armée ne se prolonge pas*“. Commentaire de CG IV, 1958, art. 6, p. 67.

¹³ ONDŘEJ, Jan, Pavel ŠTURMA, Veronika BÍLKOVÁ a Dalibor JÍLEK. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: C.H. Beck, 2010, s. 58-59.

¹⁴ Srov. spol. čl. 2, al. 1 ŽÚ; čl. 1, odst. 3 DP I

¹⁵ Srov. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72. Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, § 70.

konfliktu je „všeobecné skončení vojenských operací“.¹⁶ Zvláštní úprava platí pro okupovaná území, na nichž účinnost některých ustanovení trvá jeden rok po všeobecném skončení vojenských operací.¹⁷ Konec aplikace mezinárodního humanitárního práva nemůže být chápán ve významu *stricto sensu*, jelikož se některá pravidla MHP uplatní i v době míru. Za všech okolností platí např. závazek šířit znalost norem MHP.¹⁸ Některá ustanovení Ženevských úmluv působí i určitou dobu po skončení konfliktu. V souvislosti s válečnými zajatci je významné především ustanovení článku 5 třetí Ženevské úmluvy, dle něhož ochrana zadržených válečných zajatců trvá až do jejich konečného propuštění a repatriace.

2.2 Místní působnost norem mezinárodního humanitárního práva

MHP se aplikuje všude tam, kde dochází k nepřátelským akcím nebo kde se nacházejí osoby požívající ochrany mezinárodního humanitárního práva, přičemž státy nemohou žádné území z působnosti norem MHP vyloučit. Jelikož je smyslem ženevského práva chránit osoby z boje vyřazené a boje se neúčastníci co nejdříve, některé normy MHP se dle judikatury odvolacího senátu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (*dále též jako „ICTY“*) uplatní nejen v bezprostřední blízkosti nepřátelských akcí, ale na celém území Vysokých smluvních stran,¹⁹ a to bez ohledu na skutečnost, zda boje skutečně probíhají na celém území států či nikoliv.²⁰ Normy, které platí na celém území dotčených států, jsou především normy chránící civilní obyvatelstvo a válečné zajatce. Tento názor ICTY potvrdil i Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu v případě Akayesu²¹ a některé dokumenty *soft law*, zejména sevillská dohoda o rozdělení aktivit mezi jednotlivými složkami Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce (1997).²²

¹⁶ Srov. čl. 6, al. 2 ŽÚ IV; čl. 3 DP I

¹⁷ Srov. čl. 6 ŽÚ IV

¹⁸ Srov. spol. čl. 47-48-127-144 ŽÚ I-IV; čl. 83 DP I; čl. 19 DP II

¹⁹ „The provisions (of the Geneva Conventions – pozn. autorky) suggest that at least some of the provisions of the Conventions apply to the entire territory of the Parties to the conflict, not just to the vicinity of actual hostilities“, ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72, *op. cit.*, 2 October 1995, § 68.

²⁰ „[...] Until that moment, international humanitarian law continues to apply in the whole territory of the warring States or, in the case of internal conflicts, the whole territory under the control of a party, whether or not actual combat takes place there“. *Ibid.*

²¹ Srov. ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*. Case No. ICTR-96-4-T. Trial Chamber, Judgement, 2 September 1998, § 635-636.

²² ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 62-64.

2.3 Subjekty vázané mezinárodním humanitárním právem

Subjekty vázanými mezinárodním humanitárním právem jsou myšleny subjekty, kterým MHP přímo zakládá práva a povinnosti plynoucí z právních norem a obyčejů ženevského a haagského práva. V první řadě se jedná o státy; normy MHP však mohou zakládat práva a povinnosti též dalším subjektům.

Státy jsou vázány obecnými právními zásadami a obyčejí MHP, ledaže by byly trvalými odpůrci konkrétních obyčejů. Dále jsou vázány mezinárodními smlouvami, a to v případě, že je ratifikují nebo k nim přistoupí. Státy mohou k jednotlivým ustanovením mezinárodních smluv učinit výhrady, ty však dle článku 19 Vídeňské úmluvy o smluvním právu nesmí být v rozporu s předmětem a účelem smlouvy. Nutno zdůraznit, že jedině státy mohou ratifikovat texty Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů, tedy hlavní smluvní prameny ženevského práva.

Ačkoliv se mezinárodní organizace do ozbrojených konfliktů zapojují čím dál častěji, nemohou být smluvními stranami mezinárodních úmluv mezinárodního humanitárního práva a jejich postavení je v rámci MHP nejasné. Otázkou je, zda jsou mezinárodní organizace normami MHP vázány, a pokud ano, na jakém základě a v jakém rozsahu. Organizace spojených národů (*dále též jako „OSN“*) původně aplikaci norem MHP na své operace na udržení či vynucení míru odmítala, v roce 1994 však v článku 20 *Úmluvy o bezpečnosti personálu OSN a přidruženého personálu* možnost aplikace MHP na příslušníky jednotek OSN v mírových operacích připustila. V roce 1999 vydal generální tajemník OSN bulletin s názvem *Dodržování mezinárodního humanitárního práva silami OSN*, který se vztahuje na jednotky OSN aktivně zapojené do ozbrojených konfliktů. Síly OSN se napříště prohlásily za stranu v konfliktu a své členy za komatanty; přičemž se OSN zavázala aplikovat „základní principy a pravidla MHP“.²³ Právní síla bulletinu je diskutabilní; jedná se o vnitřní předpis generálního tajemníka OSN, který subjektům mezinárodního práva neukládá žádné povinnosti a pravděpodobně jej lze tedy považovat za pouhý politický akt nemající právní závaznost.²⁴ Též právní základ aplikace mezinárodního humanitárního práva na jednotky OSN je nejasný. Eric David jej primárně dovozuje ze závaznosti obyčejových

²³ UN Doc. ST/SGB/1999/13, *Observance by United Nations forces in international humanitarian law*, Secretary-General's Bulletin, 6 August 1999; section 1.

²⁴ COLLIENNE, Fleur, Isaline WITTORSKI et al. *Droit international humanitaire*. Université de Liège: Faculté de Droit, de Science politique et de Criminologie, 2016-2017, s. 166-168.

pravidel pro OSN, ačkoliv nevysvětluje, proč by obyčejně na rozdíl od smluv měly vázat i jiné subjekty než státy, když se na jejich vzniku nijak nepodílely.²⁵ Dle Bílkové aplikace základních principů a pravidel MHP na mezinárodní organizace naznačuje možnost vytvoření zvláštního režimu MHP omezeného na určité humanitární minimum.²⁶

Jednotlivci byli původně pouze nepřímými beneficiáři MHP. Po druhé světové válce se tento přístup změnil, a tito se prosadili též jako subjekty povinností v rámci individuální trestní odpovědnosti za válečné zločiny.²⁷ Dle Bílkové panují nejasnosti zejména ohledně otázky, zda jsou jednotlivci též subjekty práv, jelikož Ženevské úmluvy primárně ukládají povinnosti stranám v konfliktu nebo se uchylují k neosobním vazbám. Některá ustanovení Ženevských úmluv však práva jednotlivců explicitně zmiňují.²⁸ I přesto, že jednotlivci svou pozici v MHP postupně posilují, nelze dle Bílkové s jistotou říci, že by již se již plnohodnotnými subjekty práv stali.²⁹

Kromě států mohou být subjekty MHP též hnutí za národní osvobození, a to v případě, že za účelem uplatnit své právo na sebeurčení vedou boj proti koloniální nadvládě, cizí okupaci nebo proti rasistickým režimům států. Status válčících stran těmto hnutím přiznává článek první, odst. 4 prvního Dodatkového protokolu. Orgány reprezentující hnutí za národní osvobození mohou jednostranným prohlášením deklarovat akceptaci Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu.³⁰ Co se povstalců týče, tito, jestliže se zapojí do konfliktu, jsou vázáni normami a obyčejí vnitrostátních ozbrojených konfliktů, a to ve stejném rozsahu jako státy. Projev vůle být normami MHP vázán, nebo naopak snaha aplikaci těchto norem vyloučit, přitom nemá právní význam.³¹

Na závěr je vhodné zmínit zvláštní postavení Mezinárodního výboru Červeného kříže. Prameny MHP vybavily MVČK mezinárodněprávní subjektivitou. V souladu se svým Statutem je MVČK oprávněn v ozbrojených konfliktech poskytovat pomoc

²⁵ DAVID, Eric. *Principes de droit des conflits armés*. Bruxelles: Bruylant, 2002, s. 208-209.

²⁶ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 68-70.

²⁷ Dále např. dle čl. 17, odst. 1 DP I jsou jednotlivci povinni respektovat raněné, nemocné a trosečníky, a to i pokud by tito náleželi k protější straně.

²⁸ Dle spol. čl. 7 ŽÚ I-III a čl. 8 ŽÚ IV se jednotlivci svých práv nemohou v žádném případě zříci. Práva jim garantovaná ŽÚ či zvláštními dohodami mají nezczizitelnou povahu a projev vůle směřující k vzdání se těchto práv by nevyvolal žádné právní následky.

²⁹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 70-71.

³⁰ Srov. čl. 96, odst. 3 DP I

³¹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 72-73.

obětem těchto konfliktů. Formou pomoci je např. zřízení a vedení Ústřední pátrací služby. Mimo to Červený kříž (*dále též jako „ČK“*) dohlíží na dodržování a šíření norem MHP.³²

³² Čl. 4 Statutu MVČK

Kapitola III. Ozbrojené konflikty a jejich klasifikace

3.1 Základní dělení ozbrojených konfliktů a jejich definice

Mezinárodní humanitární právo rozlišuje dva typy ozbrojených konfliktů.³³ Prvním typem jsou mezinárodní ozbrojené konflikty, druhým ozbrojené konflikty nemající mezinárodní charakter, tj. vnitrostátní ozbrojené konflikty. Ačkoliv se Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly aplikují během mezinárodních, resp. vnitrostátních ozbrojených konfliktů, tyto jimi nejsou definovány. Definici nenalezneme ani ve studii Obyčejového mezinárodního humanitárního práva MVČK. Mezinárodní judikatura a doktrína proto všeobecně akceptovaly definici ozbrojených konfliktů, kterou je vymezil Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případě Tadić. Dle ICTY se mezinárodním ozbrojeným konfliktem rozumí „*uchýlení se k ozbrojené síle mezi dvěma státy*“ a vnitrostátním ozbrojeným konfliktem „*děletrvajících ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami či mezi takovými skupinami navzájem v rámci jednoho státu*“.³⁴ Oba typy shora vymezených konfliktů mohou koexistovat současně na jednom území.³⁵ Kvalifikace ozbrojených konfliktů v praxi je mnohdy náročná, a to zejména s ohledem na skutečnost, že se situace v závislosti na převažujících znacích v daném čase může vyvíjet z jednoho typu ozbrojeného konfliktu do druhého.³⁶

3.2 Význam rozlišování ozbrojených konfliktů

Rozlišování na mezinárodní a vnitrostátní ozbrojené konflikty je primárně nutné z důvodu aplikace odlišných právních norem a režimů z nich vyplývajících. V mezinárodních ozbrojených konfliktech jsou osoby chráněny mezinárodními obyčejí, čtyřmi Ženevskými úmluvami z roku 1949 (*dále též jako „ŽÚ“*) a prvním Dodatkovým protokolem k těmto Ženevským úmluvám z roku 1977 (*dále též jako „DPI“*). Současně

³³ Aplikací ŽÚ z roku 1949 došlo k nahrazení pojmu „válka“ pojmem „ozbrojené konflikty“.

³⁴ „*Armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organized armed groups or between such groups within a State*“. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72, *op. cit.*, 2 October 1995, § 70.

³⁵ Srov. ICTR, *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*. Case No. ICC-01/04-01/06. Trial Chamber, *Judgement*, 14 March 2012, § 540.

³⁶ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 113-114.

se uplatní všechny smlouvy haagského práva, kterými jsou státy vázány. Ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech byla až do přijetí druhého Dodatkového protokolu (1977) chráněným osobám garantována ochrana pouze na základě společného článku 3 ŽÚ. Kromě toho osoby podléhají ochraně stanovené mezinárodními obyčeji, kterých se však na vnitrostátní ozbrojené konflikty vztahuje podstatně méně než na konflikty mající mezinárodní charakter.³⁷ Též smlouvy haagského práva se na vnitrostátní konflikty uplatní jen některé. Nutno zdůraznit, že druhý Dodatkový protokol se aplikuje pouze na tzv. „vertikální ozbrojené konflikty“, tj. konflikty mezi ozbrojenými silami vládních stran a organizovanými ozbrojenými skupinami, nikoliv na boje mezi povstanci navzájem.³⁸ Oběti obou typů ozbrojených konfliktů jsou kromě výše jmenovaných úmluv současně chráněny humanitárně-lidskoprávními smlouvami.

Druhým podstatným rozdílem mezi mezinárodními a vnitrostátními ozbrojenými konflikty je rozlišování osob na civilisty a kombatanaty. Zatímco ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech jsou všechny osoby civilisty, v mezinárodních konfliktech jsou příslušníci ozbrojených sil některé ze stran v konfliktu kombatanaty, a v případě zajetí jim náleží status a zacházení válečných zajatců.³⁹ Právě s ohledem na právní postavení válečných zajatců se tato práce podrobněji zaměřuje na kvalifikaci mezinárodních ozbrojených konfliktů.

3.3 Subjekty oprávněné posuzovat existenci ozbrojených konfliktů

Přestože Bílková uvádí, že „zvláštní povaha MHP, motivovaného úsilím o ochranu obětí ozbrojených konfliktů, vyvolává úvahy o možnosti svěřeni kvalifikační úlohy do rukou aktéra, jenž by nebyl na konkrétním střetnutí přímo zainteresován“,⁴⁰ doposud neexistuje žádná obecně uznávaná nezávislá instance, jež by byla nadána mezinárodní autoritou ozbrojené konflikty kvalifikovat. V praxi se tak kvalifikace může lišit dle autora,⁴¹ přičemž rozdílná interpretace je výsledkem zejména rozdílných politických zájmů.

Z mezinárodních organizací, jejichž kvalifikace ozbrojených konfliktů by mohla

³⁷ Srov. studie MVČK Obyčejové mezinárodní humanitární právo (2005)

³⁸ Srov. čl. 1, odst. 1 DP II

³⁹ O právním postavení kombatanatů, resp. válečných zajatců pojednává podrobněji část druhá.

⁴⁰ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 75.

⁴¹ Autory, kteří mají tendenci kvalifikovat ozbrojené konflikty, jsou např. mezinárodní organizace, mezinárodní soudní orgány, MVČK, neutrální státy, strany konfliktu a jiné subjekty (např. doktrína).

být relativně závazná, připadá v úvahu OSN, a to především s ohledem na skutečnost, že se jedná o mezinárodní organizaci, která vznikla s cílem „*udržovat mezinárodní mír a bezpečnost*“.⁴² Dle Bílkové mají, vzhledem k jejich vlivu a reprezentativnosti, hlavní orgány OSN pro kvalifikaci ozbrojených konfliktů dobré předpoklady.⁴³ Pověřit kvalifikační úlohou ozbrojených konfliktů Mezinárodní soudní dvůr jakožto hlavní soudní orgán OSN navrhl poprvé na diplomatické konferenci v Ženevě v roce 1949 zástupce Monaka. Tento návrh se zdá být relativně logickým, neboť dle Charty OSN jsou „*všichni členové OSN účastníky statutu MSD*“,⁴⁴ a rozhodnutí soudu by tak byla právně závazná. Z různých politických důvodů se však tato myšlenka dodnes netěší velké podpoře států.⁴⁵ Z mezinárodních soudních orgánů, jež dostaly svému úkolu kvalifikovat ozbrojené konflikty a soudit pachatele zločinů podle mezinárodního práva, je nutné jmenovat dva, a to *ad hoc* mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu. Tyto definovaly zmezinárodnělé, resp. vnitrostátní ozbrojené konflikty. Význam jejich kvalifikací ovšem snižuje fakt, že k nim došlo až *ex post*.⁴⁶

Dalším subjektem oprávněným rozhodovat o charakteru ozbrojených konfliktů by mohl být Mezinárodní výbor Červeného kříže, jenž vystupuje v roli strážce mezinárodního humanitárního práva, přičemž zachovává neutrální postavení ke stranám konfliktu. Stanovy hnutí však MVČK oprávnění ozbrojené konflikty kvalifikovat nedávají. I přesto MVČK v praxi k hodnocení ozbrojených konfliktů přistupuje, a to buď výslovně, nebo nepřímou, projevem humanitární iniciativy. Mezinárodní společenství hodnocení Červeného kříže v mnoha případech akceptuje. Co se kvalifikace ozbrojených konfliktů neutrálními státy týče, tato se nejeví vhodnou, neboť státy mají na rovině mezinárodního práva rovné postavení⁴⁷ a bez předchozího zmocnění nemají žádné oprávnění rozhodovat o právním postavení dotčených států. Nakonec, pokud jde o hodnocení konfliktů přímo jejich stranami, můžeme narazit na problém tendence států ochranu osob spíše minimalizovat.⁴⁸

⁴² Čl. 1, odst. 1 Charty OSN

⁴³ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 69-70.

⁴⁴ Čl. 93, odst. 1 Charty OSN

⁴⁵ MSD v minulosti kvalifikoval ozbrojený konflikt pouze jednou, a to v případě Vojenské a polovojenské činnosti v Nikaragui a proti ní. Viz BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 71.

⁴⁶ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 69-72.

⁴⁷ Dle čl. 2, odst. 1 Charty OSN je „*Organizace založena na zásadě svrchované rovnosti všech svých členů*“.

⁴⁸ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 72-75.

3.4 Mezinárodní ozbrojené konflikty

3.4.1 Mezinárodní ozbrojené konflikty dle Ženevských úmluv Dle společného článku 2, odst. 1 Ženevských úmluv se tyto uplatní „*ve všech případech vyhlášené války nebo jakéhokoliv ozbrojeného konfliktu vzniklého mezi dvěma či více Vysokými smluvními stranami,*⁴⁹ *a to i v případě, že by válečný stav nebyl některou ze stran konfliktu uznán*“. Dále se Ženevské úmluvy vztahují na všechny případy částečné nebo úplné okupace.

V souladu se shora uvedenou definicí ICTY lze za mezinárodní ozbrojené konflikty považovat „*jakékoliv uchýlení se k ozbrojené síle mezi dvěma státy*“, přičemž dle komentáře k prvnímu Dodatkovému protokolu je uchýlení se k síle otázkou činu, nikoliv úmyslu,⁵⁰ a to bez ohledu na dobu trvání ozbrojeného konfliktu, charakter boje či počet obětí.⁵¹ Někteří autoři však ke kvalifikaci konfliktu coby mezinárodního ozbrojeného konfliktu vyžadují válečný úmysl (*animus belligerendi*), tj. úmysl způsobit druhému státu škodu.⁵² Podmínku intenzity síly komentář DP I odmítá.⁵³ Ozbrojený konflikt, resp. válka nemusí být vyhlášena,⁵⁴ ani jí jedna ze stran konfliktu nemusí uznat. Současně se však za mezinárodní ozbrojený konflikt považuje vyhlášení války bez podmínky angažování se v nepřátelských akcích.⁵⁵ Jestliže ŽÚ nebo DP I hovoří o ozbrojeném konfliktu mezi Vysokými smluvními stranami, má se na mysli konflikt mezi pravidelnými a legitimními armádami oprávněnými reprezentovat stát, jenž je smluvní stranou Ženevských úmluv; resp. ozbrojený konflikt, jehož stranou je hnutí za národní osvobození, v případě boje za národní osvobození. Ozbrojené konflikty čistě mezi státy jsou v dnešní době spíše výjimkou.⁵⁶

⁴⁹ Tzv. „Vysokou smluvní stranou“ ŽÚ mohou být výhradně státy.

⁵⁰ „*L'existence d'une guerre au sens non formel est une question de fait, non d'intention, d'opérations militaires sur le terrain*“. Commentaire de PA I aux CG, 1987, art. 46, n° 1660.

⁵¹ „*Ni la durée du conflit, ni son caractère plus ou moins meurtrier ne jouent de rôle*“. Commentaire de PA I aux CG, 1987, art. 1er, n° 62.

⁵² Srov. např. DAVID, E., *op. cit.*, s. 157

⁵³ „*Si certains ont considéré que, en l'absence de définition de la notion de conflit armé, on devait se référer, par analogie, à l'article premier du Protocole II ou exiger un certain degré d'intensité, cela ne ressort ni du paragraphe ni des Conventions: selon les Conventions et le Protocole, seuls sont vraiment nécessaires à l'application correcte du droit, dès qu'il y a dans un tel conflit des personnes protégées au sens de ces instruments*“. Commentaire de PA I aux CG, 1987, art. 1er, n° 115.

⁵⁴ Srov. Commentaire de CG IV, 1960, art. 2, p. 27.

⁵⁵ „*Une guerre déclarée ou autrement reconnue comme telle entraîne l'application du droit humanitaire; même en l'absence d'hostilités*“. Commentaire de PA I aux CG, 1987, art. 1er, n° 60.

⁵⁶ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 116-118.

Za druh mezinárodních ozbrojených konfliktů lze považovat i okupaci, a to bez ohledu na její označení.⁵⁷ Definicí okupace nalezneme v Řádu války pozemní z roku 1907, dle kterého se „území pokládá za obsazené, je-li skutečně v moci nepřátelské armády“.⁵⁸ Tato definice má charakter mezinárodního obyčeje. Okupace se nemusí nutně setkat s vojenským odporem okupovaného státu.⁵⁹ Nutno též zdůraznit, že legalita okupace je otázkou práva uchýlení se k síle (*ius ad bellum*).

3.4.2 Mezinárodní ozbrojené konflikty dle prvního Dodatkového protokolu

První Dodatkový protokol rozšířil vymezení mezinárodních ozbrojených konfliktů stanovené Ženevskými úmluvami o boje za národní osvobození. Těmito se rozumí boje proti koloniální nadvládě, cizí okupaci nebo rasistickým režimům, jestliže národy uplatňují své právo na sebeurčení. Výčet typů konfliktů je taxativní,⁶⁰ přičemž se musí jednat o konflikty ozbrojené.⁶¹ Právo národů na sebeurčení je zakotveno v Chartě OSN. Dále je garantováno Mezinárodní paktem o občanských a politických právech a rezolucemi Valného shromáždění OSN.⁶² Ustanovení DP I rozšiřující mezinárodní ozbrojené konflikty o boje za národní osvobození však doposud nebylo aplikováno, neboť státy, kterých by se tento Protokol mohl týkat, jej neratifikovaly. Pokud stát není smluvní stranou prvního Dodatkového protokolu, není jím vázán, a takový konflikt je považován za vnitrostátní.⁶³ Dle některých autorů by mohlo být případné prohlášení orgánu národně osvobozenického hnutí dle článku 96, odst. 3 DP I chápáno jako přijetí Ženevských úmluv ve smyslu společného článku 2, odst. 3 ŽÚ.⁶⁴ Pokud by příslušný orgán toto prohlášení nečinil, jednalo by se buď o vnitrostátní ozbrojený konflikt, nebo

⁵⁷ Synonymem okupace je např. invaze, osvobození či správa.

⁵⁸ Čl. 42 Řádu války pozemní

⁵⁹ Srov. spol. čl. 2, al. 2 ŽÚ

⁶⁰ „*Il faut conclure que la liste est limitative et exhaustive*“. Commentaire de PA I aux CG, 1987, art. 1er, n° 113.

⁶¹ Čl. 1, odst. 4 DP I

⁶² Srov. čl. 1, odst. 2 Charty OSN; kapitola XI Charty OSN; kapitola XII Charty OSN; *Deklarace zásad mezinárodního práva týkající se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy*; čl. 1, odst. 1 *Mezinárodního paktu o občanských a politických právech*; Resolution 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 14 December 1960; Resolution 2105 (XX), *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 20 December 1965.

⁶³ K tomuto výkladu se kloní např. Izrael a Turecko, kteří se právě z tohoto důvodu nestaly smluvními stranami DP I.

⁶⁴ Srov. Commentaire de PA I aux CG, 1987, art. 96, n° 3771.

by se na stát v souladu s článkem prvním, odst. 4 DP I aplikoval režim mezinárodního konfliktu, zatímco národní osvobozené hnutí by bylo vázáno, resp. by chráněným osobám byla garantována pouze minimální práva stanovená společným článkem 3 ŽÚ.⁶⁵

3.4.3 Zmezinárodnělé ozbrojené konflikty

Za zmezinárodnělé ozbrojené konflikty většinová doktrína považuje uznání válečného stavu a cizí intervenci. Uznáním válečného stavu je jednostranné prohlášení, kterým daný stát uznává vnitrostátní ozbrojený konflikt odehrávající se na jeho území za válku podrobenou zákonům a obyčejům mezinárodních ozbrojených konfliktů. V dnešní době se tato domněnka již nevyužívá,⁶⁶ a to zejména s ohledem ochranu osob, kterou jim garantuje druhý Dodatkový protokol. Současně se státy obávají legitimovat povstání.⁶⁷

Naopak cizí intervence je v současných ozbrojených konfliktech častým jevem. Jedná se o případy, kdy stát nebo koalice států zasáhne do vnitrostátního ozbrojeného konfliktu odehrávajícím se na území druhého státu. Tímto zásahem může být například vyslání ozbrojených sil na místo konfliktu, financování armády či poskytnutí zbraní povstalcům. Dle judikatury a doktríny je však nutné zodpovědět otázku vlivu, jež je podmínkou přeměny vnitrostátního ozbrojeného konfliktu na konflikt mezinárodní. Přestože toto pravidlo nebylo doposud kodifikováno a je předmětem debat, ICTY v případě Tadić stanovil podmínkou *přímé intervence* uchýlení se k síle, (tj. intervence vojenská ve smyslu vyslání cizích ozbrojených sil do druhého státu), a podmínkou *nepřímé intervence* výkon všeobecné kontroly.⁶⁸ Pro kvalifikaci přímé intervence stanovily judikatura a doktrína tři teorie založené na různých kritériích; jsou jimi teorie frakcionace, teorie kontaminace a teorie podpory.⁶⁹ Dle teorie frakcionace dochází k zmezinárodnění ozbrojeného konfliktu v případě, že intervenující stát vojensky podpoří povstalece nebo zasahují-li dva státy na různých stranách konfliktu současně. Naopak v případě, kdy cizí stát podpoří vládu, konflikt zůstává nadále vnitrostátním. Tuto teorii poprvé podpořil Mezinárodní soudní dvůr v případě Vojenské a

⁶⁵ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 44-48.

⁶⁶ Naposledy byly jednostranným aktem státu uznány za mezinárodní ozbrojený konflikt Búrské války (1899-1902).

⁶⁷ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 126.

⁶⁸ Srov. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-A. Appeals Chamber, Judgement, 15 July 1999, § 137.

⁶⁹ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 126-133.

polovojenské činnosti v Nikaragui a proti ní; a dále ji uznal např. Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu.⁷⁰ Na základě teorie kontaminace se vnitrostátní ozbrojený konflikt v důsledku přímé intervence cizím státem stává mezinárodním, a to bez ohledu na skutečnost, koho intervenující stát podporuje. Teorie kontaminace ozbrojených konfliktů je hájena některými disidentními názory ICTY.⁷¹ Sám ICTY s touto teorií nesouhlasí a tvrdí, že mezinárodní ozbrojený konflikt může existovat vedle vnitrostátního. Dle teorie podpory se ozbrojený konflikt stává zmezinárodněným v případě, kdy druhý stát podpoří ozbrojenou nestátní skupinu, čímž s ní *de facto* vytvoří jednu státní stranu. Tato teorie je též popsána judikaturou ICTY.⁷²

Kromě přímé, tedy vojenské intervence, mohou státy podporovat povstalecké skupiny i nepřímou. Aby bylo možné situaci kvalifikovat jako nepřímou intervenci, je vyžadován výkon všeobecné kontroly intervenujícím státem. Všeobecnou kontrolou je myšlena situace, kdy státy kontrolují nebo finančně, ekonomicky či strategicky podporují ozbrojené povstalecké skupiny.⁷³ Tzv. pravý účastník (podporující stát) se za povstalce pouze schovává.⁷⁴

3.4.4 Sporné kvalifikace ozbrojených konfliktů

Povaha některých současných ozbrojených konfliktů vyvolává spor o jejich kvalifikaci. Jedná se zejména o konflikty za účasti jednotek OSN, ozbrojené konflikty při rozpadu státu nebo odtržení části státního území, nadnárodní boje a válku proti terorismu.

Organizace spojených národů v případě potřeby provádí dva typy operací, a to operace na udržení míru (*peace-keeping operations*) a operace na vynucení míru (*peace-enforcement operations*). Operace OSN na udržení míru vyžadují souhlas státu, na jehož území probíhají, a neutralitu a nestrannost jednotek OSN. Použití síly je možné pouze v sebeobraně. Postavení příslušníků jednotek OSN na území cizího státu je

⁷⁰ Srov. ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*. Nicaragua v. United States of America. Judgment, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, § 219; dále např. ICTR, *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*. Case No. ICC-01/04-01/06. Trial Chamber, Judgment, 14 March 2012, § 565.

⁷¹ Srov. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72, *op. cit.*, 2 October 1995, § 17.

⁷² Srov. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-A, *op. cit.*, 15 July 1999, § 84.

⁷³ Srov. ICTR, *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*. Case No. ICC-01/04-01/06. Trial Chamber, Judgment, 14 March 2012, § 541.

⁷⁴ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 133-136.

řešeno dvoustrannými dohodami uzavíranými mezi OSN a přijímajícím státem. Jednotlivé operace schvaluje Rada bezpečnosti OSN, nemají však výslovnou oporu v Chartě.⁷⁵ Operacemi na vynucení míru se pak rozumí přímá intervence více států, resp. mezinárodní organizace, přičemž se jedná o výkon kolektivní sebeobranu na základě mandátu Rady bezpečnosti OSN dle článků 39 a 42 kapitoly VII Charty OSN. Tyto operace souhlas státu naopak nevyžadují a použití síly je přípustné, resp. se předpokládá. Dle Bílkové se již léta „vedou spory ohledně toho, zda vstup jednotek OSN do země, kde probíhá vnitrostátní konflikt, má za následek změnu právní povahy tohoto konfliktu“.⁷⁶ Podle odlišných názorů by tyto konflikty mohly podléhat plné internacionalizaci nebo by mohly být posuzovány dle smíšeného režimu.⁷⁷

Konflikty při rozpadu státu nebo odtržení části státního území mohou být hodnoceny dvěma způsoby, a to v závislosti na jejich úspěšnosti. Secesi států je nutné odlišovat od bojů za národní osvobození dle článku prvního, odst. 4 DP I, a to z důvodu, že skupina obyvatelstva usilující o odštěpení nedisponuje právem na sebeurčení. Jestliže je odštěpení efektivní, tj. vede k vytvoření nového státu, ozbrojený konflikt se stává mezinárodním. V praxi je komplikované určit okamžik vzniku nového státu, přičemž dle ICTY rozhoduje faktický stav.⁷⁸ V případě neúspěchu odštěpení se jedná o občanskou válku a ozbrojený konflikt zůstává vnitrostátním.⁷⁹

Nadnárodními boji se rozumí ozbrojené konflikty nevládní povahy, ve kterých vystupují nestátní organizace proti vládě sousedního státu. Někteří autoři navrhují vytvoření třetího typu ozbrojených konfliktů založeném na normách mezinárodních ozbrojených konfliktů, co se týče ochrany civilního obyvatelstva, a na aplikaci norem vnitrostátních konfliktů, pokud jde o samotnou právní úpravu nepřátelských akcí. Dle jiných autorů znamená překročení státních hranic, resp. územní výsosti aplikaci norem platících pro mezinárodní ozbrojené konflikty. Ve prospěch aplikace Ženevských úmluv by svědčila i příslušnost stran konfliktu k různým státům. Většina autorů, včetně MVČK a *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů, však na tento druh konfliktů nahlíží jako na vnitrostátní ozbrojené konflikty.⁸⁰

⁷⁵ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 53-54.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Srov. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-A, *op. cit.*, 15 July 1999, § 83-87.

⁷⁹ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 150-151.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 151-153.

Aktuální otázkou je, zda lze za ozbrojené konflikty považovat atentáty nebo teroristické operace. Boj proti terorismu není režimu mezinárodního humanitárního práva podřízen, a to z důvodu, že se buď nejedná o konflikt mezi dvěma státy, nebo teroristické činy mají pouhý charakter vnitřních nepokojů. Na takové situace se aplikuje trestní právo a základní lidská práva. V praxi se však některé boje proti terorismu mohou přeměnit v ozbrojený konflikt ve smyslu MHP.⁸¹

3.5 Exkurs: vnitrostátní ozbrojené konflikty a vnitřní nepokoje a napětí

Vnitrostátními ozbrojenými konflikty se dle shora uvedené definice ICTY rozumí déletrvající ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými skupinami (*vertikální vnitrostátní ozbrojené konflikty*) či mezi takovými skupinami navzájem, a to v rámci jednoho státu a národa (*horizontální vnitrostátní ozbrojené konflikty*). Aby bylo možné konflikt kvalifikovat jako vnitrostátní, musí být ozbrojený, musí probíhat na území jednoho státu a musí být kumulativně splněny tři podmínky: intenzita bojů, dlouhodobost bojů a organizovanost stran. Těmito znaky se vnitrostátní ozbrojené konflikty odlišují od vnitřních nepokojů a napětí.⁸² Pro ostatní státy platí zákaz vměšování se do vnitřních záležitostí státu, na jehož území se ozbrojené konflikty odehrávají.⁸³

Ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech nikomu nepřísluší oprávnění použít sílu. Z toho důvodu jsou všechny osoby považovány za civilisty; nikdo není kombatantem, a tudíž nikomu v případě zadržení nenáleží status válečného zajatce. Povstalečtí i vládní bojovníci mohou být souzeni za pouhou účast v boji a za případné porušení norem MHP. Záleží na vůli státu, resp. vítěze vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, zda účast v nepřátelských akcích potrestá či nikoliv. Proto, jak výstižně uvádí Bílková, je nejlepší strategií povstalců „*postupovat v konfliktu tak, aby dosáhli vítězství*“.⁸⁴ Povstalcům v případě vítězství v zásadě hrozí stíhání jen ze strany mezinárodního společenství.⁸⁵ Ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech se kromě

⁸¹ *Ibid.*, s. 153-154.

⁸² ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 48-50.

⁸³ Čl. 2, odst. 7 Charty OSN

⁸⁴ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 252.

⁸⁵ *Ibid.*

společného článku 3 ŽÚ jiná ustanovení Ženevských úmluv neaplikují. Společný článek 3 ŽÚ má obyčejovou povahu a mimo jiné zaručuje všem osobám lidské zacházení a zákaz uložení trestu bez řádného a nezávislého soudu. Povinností všech stran v konfliktu je poskytnout zadrženým a intervenovaným osobám potraviny a odpovídající zdravotnickou a hygienickou péči.⁸⁶ Civilisté zbavení svobody musí být propuštěni ihned, jakmile pominou důvody jejich zadržení, ledaže jsou v trestním vyšetřování nebo vykonávají-li zákonem uložený trest.⁸⁷ Smluvní strany druhého Dodatkového protokolu se současně zavázaly poskytnout civilistům souzeným za účast ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech co možná nejširší amnestii.⁸⁸

Vzpoury či izolované projevy nepřátelství nemají charakter ozbrojených konfliktů a jsou posuzovány jako závažná narušení veřejného pořádku. Na rozdíl od vnitrostátních ozbrojených konfliktů nejsou kumulativně naplněny podmínky intenzity bojů, dlouhodobosti bojů a organizovanosti stran. Na vnitřní nepokoje a napětí se normy MHP neaplikují. Jedná se o tzv. Meronovu mezeru (*Meron's gap*), kdy se situace řídí vnitrostátním právem a některá lidská práva mohou být současně suspendována.⁸⁹

⁸⁶ Spol. čl. 3 ŽÚ; obyčejové pravidlo 118 (studie MVČK); čl. 5 DP II

⁸⁷ Obyčejové pravidlo 128, písm. c (studie MVČK)

⁸⁸ Čl. 6, odst. 5 DP II

⁸⁹ Viz např. COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 98 nebo ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 25-29.

Kapitola IV. Prameny mezinárodního humanitárního práva a právní úprava válečného zajetí v kontextu vývoje právní úpravy mezinárodního humanitárního práva

4.1 Prameny mezinárodního humanitárního práva

Mezinárodní soudní dvůr (*dále též jako „MSD“*) bere při řešení sporů za podklad mezinárodní úmluvy a mezinárodní obyčeje a jako pomocné prostředky obecné zásady práva uznané civilizovanými národy, soudní rozhodnutí a doktrínu.⁹⁰ Tyto prameny mezinárodního práva lze též považovat za hlavní prameny MHP. Ačkoliv ve Statutu MSD není mezi jednotlivými prameny stanovena hierarchie, MSD všeobecně prohlásil smluvní pravidla za *lex specialis*.⁹¹ Na rozdíl od MSD Mezinárodní trestní soud (*dále též jako „MTS“*) ve Statutu MTS aplikační hierarchii pramenů použitého práva stanovil. Při své rozhodovací činnosti primárně vychází ze svého Statutu, za druhé ve vhodných případech uplatňuje aplikovatelné mezinárodní smlouvy a obyčeje mezinárodního práva, a nakonec, pokud výše uvedené uplatnit nelze, vychází z obecných zásad mezinárodního práva odvozených z vnitrostátních právních řádů států.⁹²

Univerzálními smluvními prameny mezinárodního humanitárního práva jsou čtyři Ženevské úmluvy z roku 1949 na ochranu obětí ozbrojených konfliktů.⁹³ Většinu států, včetně České republiky, zavazují též oba Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám z roku 1977 (*dále též jako „DP“*).⁹⁴ Strany v konfliktu mohou obsah norem MHP rozšířit o zvláštní dvou či vícestranné dohody nebo o jednostranná prohlášení, která však nesmějí být na újmu chráněným osobám.⁹⁵ Vzhledem k tomu, že je ochrana

⁹⁰ Čl. 38 Statutu MSD

⁹¹ „*In general, treaty rules being lex specialis [...]*“. ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*. Nicaragua v. United States of America. Judgment, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, § 274.

⁹² Srov. čl. 21 Statutu MTS

⁹³ ŽÚ k dnešnímu dni podepsalo a ratifikovalo, s výjimkou sporného Kosova, všech 196 států světa. Srov. http://www.cervenyriz.eu/cz/mhp/Smluvni_strany_MHP.pdf [25. 2. 2017]

⁹⁴ První DP o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů k dnešnímu dni ratifikovalo 174 států, mezi nimiž nejsou např. USA, Izrael, Pákistán, Írán či Indie. Druhý DP o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter ratifikovalo 168 států. Srov. http://www.cervenyriz.eu/cz/mhp/Smluvni_strany_MHP.pdf [25. 2. 2017]

⁹⁵ Srov. např. spol. čl. 6 ŽÚ I-III, čl. 7 ŽÚ IV

osob Ženevskými úmluvami a jejich Dodatkovými protokoly upravena poměrně široce, nejsou takové dohody v praxi příliš časté.⁹⁶

Vedle mezinárodních úmluv jsou významnými prameny MHP mezinárodní obyčej, přičemž oba tyto prameny jsou považovány za rovnocenné. Mezinárodními obyčejí se rozumí chování států opakovaně a dlouhodobě praktikováno (*usus longaevus*) a jejich přesvědčení o právní závaznosti tohoto chování (*opinio iuris*), čímž se mezinárodní obyčej odlohuých mezinárodních zvyklostí. Nutno podotknout, že ne každý obyčej má univerzální působnost (srov. s bilaterálními či regionálními obyčejí).⁹⁷ Co se obyčejů MHP týče, minimálně společnému článku 3 Ženevských úmluv a jejich základním zásadám nelze obyčejový charakter odepřít, což v roce 1996 potvrdil i MSD ve svém posudku o Legalitě jaderných zbraní, když uznal obyčejový charakter základních norem mezinárodního humanitárního práva bez ohledu na to, zda státy Ženevské či Haagské úmluvy ratifikovaly.⁹⁸ Taktéž Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii uznal obyčejový charakter Ženevských úmluv.⁹⁹ O shromáždění nejvýznamnějších obyčejových pravidel mezinárodního humanitárního práva se pokusil MVČK, když roku 2005 vydal studii Obyčejového mezinárodního humanitárního práva.¹⁰⁰ Výčet 161 obyčejových norem MHP není taxativní a obsahuje pouze společné jádro pravidel, která by za všech okolností měla zavazovat všechny strany v konfliktu. Ačkoliv tato studie není právně závazná, je často citována mezinárodními soudy, orgány OSN i nevládními organizacemi.¹⁰¹

Nejčastěji uplatňovanou obecnou zásadou práva uznanou civilizovanými národy

⁹⁶ Všechny mezinárodní úmluvy podléhají režimu mezinárodních smluv zakotveném ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu z roku 1969. Na mezinárodní smluvy humanitní povahy se navíc vztahuje specifické ustanovení čl. 60, odst. 5 Vídeňské úmluvy, dle kterého nemohou strany v konfliktu ukončit smlouvu nebo přerušit její provádění z důvodu jejího podstatného porušení třetí smluvní stranou. Závazky vyplývající z ŽÚ mají nezrušitelnou povahu, což dokládá mj. spol. čl. 1, který stanoví, že se „Vysoké smluvní strany zavazují, že budou za všech okolností ŽÚ zachovávat“. Aplikaci ŽÚ nemůže vyloučit ani dohoda stran, že k válce, resp. mezinárodnímu ozbrojenému konfliktu nedochází.

⁹⁷ ČEPELKA, Čestmír a Pavel ŠTURMA. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C.H. Beck, 2008. s. 98-103.

⁹⁸ „Further these fundamental rules are to be observed by all States whether or not they have ratified the conventions that contain them, because they constitute intransgressible principles of international customary law“. ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, § 79.

⁹⁹ „Implicit in the Appeals Chamber Decision is the conclusion that the Geneva Conventions are a part of customary international law“. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-T. Trial Chamber II, Opinion and Judgement, 7 May 1997, § 577.

¹⁰⁰ HENCKAERTS, Jean-Marie a Louise DOSWALD-BECK. *Customary International Humanitarian Law. 2 volumes, Volume I. Rules, Volume II. Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

¹⁰¹ COLLIENNE, F. et al., *op. cit.*, s. 40-43.

je bezesporu zásada humanity, což potvrdil i Mezinárodní soudní dvůr.¹⁰² O zásadách MHP širěji pojednává kapitola pátá této části. Soudní rozhodnutí sama o sobě právo netvoří, avšak svou interpretací pomáhají upřesnit obsah primárních pramenů mezinárodního práva. V oblasti MHP hraje významnou roli především judikatura MSD, judikatura *ad hoc* ustanovených mezinárodních trestních tribunálů a judikatura MTS. Doktrínou ve smyslu článku 38 Statutu MSD je myšleno učení nejkvalifikovanějších znalců veřejného práva. Takovou doktrínou, o kterou se opírá nejen MSD, jsou v kontextu ženevského práva především komentáře Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů či již zmíněná studie MVČK Obyčejové mezinárodní humanitární právo.

Vedle výše uvedených pramenů MHP nelze zapomenout ani na akty mezinárodních organizací, které však z větší části spadají do oblasti „*soft law*“ a působí tedy spíše v rovině morální a politické. V oblasti MHP se jedná především o rezoluce Valného shromáždění OSN. Závazné jsou naopak rezoluce Rady bezpečnosti OSN přijaté na základě kapitoly VII Charty OSN, jež v souladu s článkem 25 Charty zavazují všechny členy OSN.¹⁰³

4.2 Právní úprava válečného zajetí v kontextu vývoje právní úpravy mezinárodního humanitárního práva

4.2.1 Právní regulace ozbrojených konfliktů do poloviny 19. století

Regulace ozbrojených konfliktů a ochrana jejich obětí je právně řešena až od druhé poloviny 19. století, některé prvky MHP lze však nalézt i ve starších materiálech. Již náboženské knihy jako Bible či Korán obsahují pravidla respektování soupeře. Pokud zajdeme ještě dále do historie, nelze opominout dodnes často zmiňovaný citát římského filosofa Cicerona „*Inter arma silent leges*“. Tento citát, volně přeložen jako „*mezi zbraněmi zákony mlčí*“, velmi dobře vystihuje převážnou neochotu

¹⁰² Za projev zásady humanity lze považovat např. zákaz použití prostředků boje způsobující zbytečné útrapy. Srov. ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, § 78.

¹⁰³ Významnou rezolucí přijatou v oblasti MHP je např. rezoluce č. 827 z roku 1993, na jejímž základě vznikl Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii a byl schválen jeho Statut obsahující právní úpravu stíhání zločinů dle mezinárodního práva. Viz ČEPELKA, Č. a P. ŠTURMA, *op. cit.*, s. 173-175.

stran ozbrojených konfliktů k právní regulaci válek a ochraně jejich obětí. Války, resp. ozbrojené konflikty, se v minulosti řídily právními obyčejí, tj. nepsanými zákony, a dále dvoustrannými smlouvami často uzavíranými pro jeden konflikt či pro jednu konkrétní bitvu.¹⁰⁴

Nutnost respektovat zásady lidskosti a chránit oběti ozbrojených konfliktů ve svých Třech knihách o právu válečném a mírovém (1625) zdůrazňoval též nizozemský filosof a právník Hugo Grotius. O necelých 150 let později tuto myšlenku v knize O společenské smlouvě dále rozvinul francouzský filosof a spisovatel švýcarského původu, Jean-Jacques Rousseau, podle něhož není válka „*vztahem člověka k člověku, nýbrž vztahem jednoho státu ke druhému [...]*. Jelikož je cílem války zničit nepřátelský stát, má člověk právo zabít obhájce nepřátelského státu, pokud jsou ve zbraní, ale jakmile je složí a vzdají se a přestávají tak být nepřáteli nebo nástroji nepřítelů, stávají se opět jen lidmi, a člověk nemá již práva nad jejich životem“.¹⁰⁵

4.2.2 Vznik Mezinárodního výboru Červeného kříže v druhé polovině 19. století a jeho význam ve vztahu k válečným zajatcům

Za mezník v rozvoji moderního mezinárodního humanitárního práva můžeme považovat přítomnost švýcarského obchodníka Henryho Dunanta v bitvě u Solferina (1859), která byla součástí francouzsko-rakouské války. V bitvě padlo, resp. bylo zraněno více než 40.000 vojáků¹⁰⁶ a jednalo se o jednu z nejkrutějších bitev své doby. Tři roky po bitvě publikoval Dunant knihu *Vzpomínka na Solferino*, ve které podal svědectví o hrůzách tohoto ozbrojeného konfliktu. Kniha vyvolala zájem jak vládních, tak vojenských kruhů o humanitární ideu pomoci raněným členům ozbrojených sil a chránit zdravotnický personál, k čemuž přispěl zejména návrh v závěru knihy na založení mezinárodní organizace na pomoc raněným vojákům a na uzavření mezinárodní dohody o jejich ochraně.

V roce 1863 byl pod záštitou švýcarské vlády vytvořen Mezinárodní výbor

¹⁰⁴ Např. v období mezi rokem 1581-1864 bylo údajně uzavřeno 91 dvoustranných dohod, které upravovaly způsob zacházení s válečnými zajatci, podmínky jejich výměny a stanovení výkupného. Viz ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha: Úřad Českého červeného kříže, 2008, s. 15-16.

¹⁰⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 20-21.

¹⁰⁶ DUNANT, Henri Jean. *Vzpomínka na Solferino*. Tišnov: Sursum, 2007, s. 56-57.

pro pomoc raněným vojákům, který byl roku 1876 přeměněn na Mezinárodní výbor Červeného kříže.¹⁰⁷ MVČK se postupem času stal globálně významnou organizací, která má od mezinárodního společenství mandát pomáhat obětem ozbrojených konfliktů. MVČK současně dohlíží na dodržování mezinárodního humanitárního práva a iniciuje vznik právní regulace ozbrojených konfliktů a ochrany jejich obětí. V roce 1864 řídil Dunant společně s generálem Dufourem diplomatickou konferenci, na které byla přijata první Ženevská úmluva (*Úmluva o zlepšení osudu raněných příslušníků ozbrojených sil v poli*). Konference se zúčastnilo 16 mocností tehdejšího světa, z nichž 12 států tuto historicky první Ženevskou úmluvu podepsalo. Roku 1900 přesáhl počet smluvních stran 50 států.¹⁰⁸

Počínaje rokem 1863 jsou pravidelně svolávány mezinárodní konference Červeného kříže a jiné diplomatické konference. Na konferenci Červeného kříže roku 1869 byla zřízena Ústřední pátrací agentura, jejímž úkolem bylo, a dodnes je, zprostředkování informací mezi válečnými zajatci a jejich rodinami, předávání balíčků humanitární pomoci a pátrání po civilních osobách a vojácích nezvěstných v důsledku válečných konfliktů.¹⁰⁹

4.2.3 Právní úprava právního postavení válečných zajatců v průběhu první světové války

Roku 1899 byla do nizozemského Haagu na podnět Ruska svolána diplomatická konference, jejímž cílem bylo právně upravit válečné právo. Na této konferenci bylo přijato několik tzv. haagských úmluv, mimo jiné *III. Haagská úmluva*, kterou byly uzákoněny povinnosti válčících stran k raněným a nemocným v námořních bitvách.¹¹⁰ Co se válečných zajatců týče, dle této úmluvy se jimi stali trosečníci, ranění a nemocní, upadli-li v námořní válce v moc druhé válečné strany. Ta mohla rozhodnout, zda měli být zadrženi, dopraveni do neutrálního přístavu či vráceni protivníkovi. V případě

¹⁰⁷ ŠVEJNOHA, J., *op. cit.*, s. 31.

¹⁰⁸ JUKL, Marek. *Ženevské úmluvy a Dodatkové protokoly: stručný přehled*. Praha: Český červený kříž, 2005.

¹⁰⁹ Pátrací agentura poprvé fungovala pro válečné zajatce prusko-francouzské války (1870), viz ŠVEJNOHA, J., *op. cit.*, s. 48-49.

¹¹⁰ Haagská dohoda z 29. července 1899 o přizpůsobení zásad Ženevské úmluvy z r. 1864 pro válku námořní; též známá jako III. Haagská úmluva.

vrácení protivníkovi nesměli po dobu války nadále sloužit.¹¹¹ Zajímavostí je, že dle III. Haagské úmluvy nesl náklady na výživu a internování válečných zajatců stát, kterému zajatci náleželi.¹¹²

Roku 1907 se v Haagu uskutečnila další mírová konference, na které byla přijata tzv. *IV. Haagská úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní*, k níž byla připojena příloha *Řád války pozemní*. Řád války pozemní byl první normou chránící válečné zajatce a obyvatele okupovaných území. Byl založen na zásadě lidského zacházení a představoval právní základ pro zřízení informační kanceláře o válečných zajatcích. Na popud ruského diplomata a právníka Fjodora F. Martense byla ve IV. Haagské úmluvě stanovena zásada dnes známá jako tzv. „*Martensova klauzule*“. Tato klauzule chrání civilisty a komatanty v případech, které nejsou pokryty smluvním ani obyčejovým MHP, a stanoví, že „*obyvatelstvo a válčící strany zůstanou pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva, které pramení ze zvyklostí existujících mezi civilizovanými národy, ze zákonů lidskosti a z požadavků veřejného svědomí*“.¹¹³

Během první světové války, již v srpnu roku 1914, otevřel MVČK v Ženevě Mezinárodní kancelář pro pomoc a zpravodajství ve prospěch zajatců, za což v roce 1917 obdržel Nobelovu cenu míru. Úkolem Mezinárodní kanceláře bylo podávat rodinám zprávy o zajatých a nezvěstných rodinných příslušnících a doručovat korespondenci mezi rodinami a válečnými zajatci. Nutno podotknout, že ostatní ustanovení IV. Haagské úmluvy týkající se postavení válečných zajatců nebyla válčícími stranami příliš dodržována, ačkoliv k tomu MVČK vlády i národní společnosti ČK opakovaně vyzýval.¹¹⁴ Problematickým se za první světové války ukázalo též dodržení článku 20 Řádu války pozemní, který smluvní strany zavazoval k co možná nejkratšímu navrácení válečných zajatců do vlasti po uzavření míru. Přestože se MVČK ujal zprostředkování a organizace přesunu několika milionů zajatců, úzce při tom spolupracoval s vládami jednotlivých zemí a Společností národů, jejich návrat byl definitivně ukončen až v roce 1923.

¹¹¹ Čl. 14 III. Haagské úmluvy (1899)

¹¹² Dle čl. 7 Řádu války pozemní se má o výživu válečných zajatců již starat vláda, v jejíž moci jsou váleční zajatci.

¹¹³ Martensova klauzule, původně stanovena v Preambuli Úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války, se postupem času stala obyčejovým pravidlem a dnes je zahrnuta jak v ŽÚ, tak v obou Dodatkových protokolech k ŽÚ. Viz spol. čl. 63, al. 4 ŽÚ I; čl. 62, al. 3 ŽÚ II; čl. 142, al. 4 ŽÚ III; čl. 158, al. 4 ŽÚ IV; čl. 1, odst. 2 DP I; Preambule DP II.

¹¹⁴ ŠVEJNOHA, J., *op. cit.*, s. 75-77.

4.2.4 Právní úprava právního postavení válečných zajatců v kontextu mezinárodního humanitárního práva v průběhu druhé světové války a poválečná právní úprava

Obecně lze konstatovat, že mezinárodní humanitární právo reaguje na ozbrojené konflikty právní úpravou *ex post* a napříště se tak snaží vyhnout negativním následkům, které ozbrojené konflikty v minulosti způsobily. Po první světové válce se ukázalo potřebným lépe upravit právní postavení nemocných, raněných, trosečníků a válečných zajatců a též nově garantovat právní ochranu civilistům. Přes snahu MVČK se však pro odpor některých vlád přijetí úmluvy na ochranu civilních osob za válečného konfliktu nepodařilo prosadit¹¹⁵ a z celkových 50 milionů obětí druhé světové války představovali civilisté rovnou polovinu.

Na diplomatické konferenci konané roku 1929 v Ženevě byly přijaty dvě Ženevské úmluvy, a to *Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli*, která revidovala Ženevskou úmluvu z roku 1864, resp. z roku 1906, a *Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci*. Druhá Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci doplnila IV. Haagskou úmluvu o zákonech a obyčejích války pozemní z roku 1907. Obě tyto úmluvy byly účinné za druhé světové války, a státy, které je neratifikovaly, byly vázány obyčejovým humanitárním právem, popř. Haagskými úmluvami.¹¹⁶

Druhá Ženevská úmluva nově stanovila např. právo delegátů MVČK navštěvovat válečné zajatce a rozvíjet humanitární pomoc v jejich prospěch. Během druhé světové války bylo údajně provedeno na 12.750 kontrolních návštěv v zajateckých táborech ve 41 zemích a předáno 36 milionů humanitárních a zdravotnických zásilek. Stejně jako za první světové války, i nyní se MVČK

¹¹⁵ Na XV. Mezinárodní konferenci ČK (Tokio, 1934) byl sice schválen text Mezinárodní úmluvy o osudu a ochraně civilistů národnosti nepřátelské země na okupovaném území, avšak tento nebyl nikdy ratifikován a nevstoupil tak v účinnost. Viz ŠVEJNOHA, J., *op. cit.*, s. 105.

¹¹⁶ Ačkoliv SSSR a Japonsko nebyly smluvními stranami Ženevských úmluv, válečné tribunály po druhé světové válce vycházely z předpokladu, že se základní ustanovení ŽÚ stala součástí obyčejového mezinárodního práva, a tudíž byla závazná pro všechny státy. Srov. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=305 [22. 4. 2017]

po skončení konfliktu významně podílel na repatriaci válečných zajatců, a za svou činnost získal roku 1944 již druhou Nobelovu cenu míru.¹¹⁷ Druhá ŽÚ mimo jiné nově zavedla pojem „ochranné mocnosti“ označující nezúčastněné státy hájící zájmy válečných zajatců.¹¹⁸

Stejně jako za první světové války se ochrana osob ohrožených ozbrojenými konflikty ukázala nedostatečná. Na XVII. Mezinárodní konferenci Červeného kříže (1948) byl schválen návrh revize současných Ženevských úmluv a přijat návrh čtyř úmluv nových, týkajících se mimo jiné tolik potřebné ochrany civilního obyvatelstva. Návrhy úmluv byly přijaty 12. srpna 1949 Diplomatičkou konferencí v Ženevě.¹¹⁹ Po dlouhých jednáních byly čtyři Ženevské úmluvy doplněny o dva Dodatkové protokoly přijaté na Diplomatičké konferenci konané roku 1977 v Ženevě. První Dodatkový protokol se týká ochrany obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů. Oproti Ženevským úmluvám rozšířil ochranu osob i na organizovaný boj za národní osvobození a významně posílil ochranu civilních osob. Druhý Dodatkový protokol se týká ochrany obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (tj. občanské války a ozbrojená povstání).

¹¹⁷ ŠVEJNOHA, J., *op. cit.*, s. 105-107.

¹¹⁸ Srov. čl. 86 Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci (1929)

¹¹⁹ Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli (*dále též jako „ŽÚ I“*), Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři (*dále též jako „ŽÚ II“*), Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci (*dále též jako „ŽÚ III“*) a Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (*dále též jako „ŽÚ IV“*).

Kapitola V. Základní zásady mezinárodního humanitárního práva

Jak již bylo uvedeno v kapitole první, mezinárodní humanitární právo se nachází uprostřed dvou protichůdných požadavků. Prvním požadavkem je zásada humanity, druhým pak zásada válečné účelnosti. Tyto dva požadavky jsou doplněny o další zásady MHP, přičemž jejich výčet je pouze demonstrativní a uplatní se jak v mezinárodních, tak ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech. Cílem zásad je napomoci interpretaci smluvního a obyčejového MHP, přičemž tyto zásady však nenahrazují právo samotné. Mezi nejvýznamnější zásady můžeme řadit následující.

Normy mezinárodního humanitárního práva (*ius in bello*) se aplikují nezávisle na normách *ius ad bellum*. Strany konfliktu si jsou navzájem rovny a jsou povinny dodržovat MHP bez ohledu na to, kdo je agresorem.¹²⁰

Zásada humanity, resp. lidskosti zahrnuje jak povinnost lidského zacházení, tj. respektování života, lidské důstojnosti a fyzické a duševní integrity člověka,¹²¹ tak ochranu před represáliemi.¹²² Cílem lidskosti je pak zlidštění (humanizace) ozbrojených konfliktů.

Zásada vojenské nezbytnosti, limitace metod a prostředků vedení boje, zákaz způsobení nadměrných zranění nebo zbytečných útrap jsou zásadami uplatňovanými především v právu haagském, přičemž z těchto zásad je zřejmé, že MHP sice užití násilí nezakazuje, avšak snaží se jej omezit.¹²³ Současně stojí za připomenutí nejvýznamnější zásada *ius ad bellum*, kterou je zákaz použití síly s výjimkou výkonu sebeobran.¹²⁴

Další významnou zásadou mezinárodního humanitárního práva je zásada proporcionality, která působí jako rovnováha mezi zásadou humanity a zásadou vojenské nezbytnosti. V souladu se zásadou proporcionality jsou zakázány útoky, jež

¹²⁰ Srov. spol. čl. 1 ŽÚ; Preambule DP I

¹²¹ Minimum ochrany tvoří spol. čl. 3 ŽÚ a čl. 75 DP I a obyčejová pravidla 87 a 89-105 (studie MVČK).

¹²² Srov. čl. 46 ŽÚ I; čl. 47 ŽÚ II; čl. 13, al. 3 ŽÚ III; čl. 33, al. 3 ŽÚ IV; čl. 20 DP I; obyčejová pravidla 145-147 (studie MVČK)

¹²³ Zásadu zákazu způsobení nadměrného utrpení lze nalézt již v Petrohradské deklaraci z roku 1868: „*Pokroky civilizace mají nutně působiti zmírnění pohrom válečných; jediný zákonný cíl, jež si státy mají určovati za války, je oslabení vojenských sil nepřítele a k tomuto účelu stačí učiniti nezpůsobilými k boji co možná největší počet lidí; tento účel by se minul používáním zbraní, které by zbytečně zvyšovaly utrpení mužů k boji nezpůsobilých nebo nevyhnutelně přiváděly smrt*“.

¹²⁴ Srov. ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 42-45.

způsobují ztráty na životech, zranění chráněných osob nebo poškozují chráněné objekty, a které současně převyšují konkrétní a přímou vojenskou výhodu.

Zásada rozlišování – MHP v rámci mezinárodních ozbrojených konfliktů rozlišuje mezi civilisty a komabanty. Ozbrojený útok je přípustný pouze proti příslušníkům ozbrojených sil (kombatantům), s výjimkou zdravotního a duchovního personálu. Chráněné osoby ztrácí nárok na ochranu v případě, a pouze po dobu, po kterou se přímo účastní nepřátelství.¹²⁵ Útok je nepřípustný též proti osobám vyřazeným z boje. Mimo to MHP rozlišuje mezi vojenskými a civilními objekty.

Zásada nestrannosti a rovného zacházení garantuje rovné zacházení s osobami bez ohledu na jejich příslušnost ke straně konfliktu a dále zakazuje diskriminaci například z důvodu státní příslušnosti, národnosti, náboženského vyznání nebo pohlaví.¹²⁶ Zákaz diskriminace se vztahuje pouze na nepříznivé rozlišování mezi chráněnými osobami a neodporuje mu garance zvláštního režimu vůči zvlášť zranitelným skupinám chráněných osob.¹²⁷

Poslední významnou zásadou, která kromě mezinárodního humanitárního práva nalezne uplatnění též v mezinárodním právu lidských práv a ve vnitrostátních právních rádech, je právo na spravedlivý proces.

Právní úprava postavení válečných zajatců je založena zejména na zásadě lidskosti; uplatní se ale i zásada rovného zacházení, právo na spravedlivý proces a další zásady. O právním postavení válečných zajatců, resp. o právech jim garantovaných třetí Ženevskou úmluvou za uplatnění výše jmenovaných zásad podrobněji pojednává kapitola druhá části druhé.

¹²⁵ Přímou účastí v nepřátelství je např. útok na vojenský personál nebo pokus o poškození vojenského objektu s úmyslem způsobit škodu a podpořit tak jednu stranu v konfliktu na úkor druhé. Ke ztrátě ochrany před přímým útokem však dle MVČK nevede nepřímá účast v nepřátelství – tou je např. výroba či přeprava vojenského materiálu. ICRC, *Direct participation in hostilities: question & answers*. Srov. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/faq/direct-participation-ihl-faq-020609.htm> [6. 5. 2017]

¹²⁶ Srov. čl. 12, al. 2 ŽÚ I a ŽÚ II; čl. 16 ŽÚ III; čl. 27, al. 3 ŽÚ IV; obyčejové pravidlo 88 (studie MVČK)

¹²⁷ Srov. např. čl. 14, al. 2 ŽÚ III; čl. 25, al. 4 ŽÚ III

Část druhá. Status válečného zajatce a režim ochrany a zacházení s válečnými zajatci

Kapitola I. Vymezení pojmu „válečný zajatec“

1.1 Chráněné kategorie osob

Ochrana osob v mezinárodních ozbrojených konfliktech je založena na zásadě *rozlišování mezi kombatanaty a civilisty*. Vzhledem k tomu, že kombatanți představují legitimní vojenský cíl a jejich vyřazení z boje není kvalifikováno jako vražda, nepoživají kombatanți v rámci ženevského práva právní ochrany a jsou chráněni právem haagským. Ženevské právo chrání osoby boje se neúčastníci (civilisty) a osoby z boje vyřazené (raněné, nemocné, trosečníky a válečné zajatce).

Válečnými zajatci se stávají kombatanți a příslušníci některých níže vymezených kategorií nekombatantů, kteří se ocitnou v moci nepřátelské strany, ať již v důsledku zranění, nemoci, ztroskotání, vzdání se nebo zajetí.¹²⁸ Takové osoby pro protivníka nadále nepředstavují nebezpečí a jsou chráněny třetí Ženevskou úmluvou.¹²⁹ Zajetí kombatanta je právem strany v konfliktu, nikoliv její povinností. V současných ozbrojených konfliktech není výjimkou, že státy nemají kapacitu či snahu se o zajatce postarat, a propouštějí je zpět na svobodu.¹³⁰ Pokud však stát kombatanta zajme, je vázán odpovědností za aplikaci třetí Ženevské úmluvy. Váleční zajatci jsou v moci nepřátelské mocnosti jako celku, nikoliv v moci jednotlivců nebo vojenských oddílů, kteří je zajali. Zajatce lze po dohodě přesunout do jiného státu, jenž je smluvní stranou třetí ŽÚ. Pokud by došlo k jejich přesunu, odpovědnost za zacházení s válečnými zajatci ponese primárně mocnost, která zajatce přijala. Mocnost, která přesun provedla, ovšem není sekundární odpovědnosti za aplikaci třetí Ženevské úmluvy zproštěna.¹³¹

Civilními osobami jsou všechny osoby, které nejsou kombatanaty.¹³² Civilisté pro strany v konfliktu nepředstavují vojenský přínos a před nepřátelskými akcemi musí

¹²⁸ Srov. čl. 14 ŽÚ I; čl. 16 ŽÚ II; čl. 4 ŽÚ III

¹²⁹ Na raněné, nemocné a trosečníky se až do jejich uzdravení, resp. zachránění z vod současně aplikuje ŽÚ I, resp. ŽÚ II.

¹³⁰ Válečné zajatce lze propustit na svobodu též na slovo nebo na slib. Srov. čl. 21 ŽÚ III.

¹³¹ Srov. čl. 12 ŽÚ III

¹³² Srov. obyčejové pravidlo 5 (studie MVČK); čl. 50 DP I

být za všech okolností chráněni. Ochrany před útokem jsou civilisté zbaveni v případě, že se účastní nepřátelských akcí, a pouze po dobu takové účasti.¹³³ Za účast v nepřátelství mohou být stíháni z titulu porušení vnitrostátních, resp. mezinárodněprávních trestních norem. Jestliže se civilní osoby dostanou do moci některé strany v konfliktu nebo do moci okupační mocnosti, přičemž nejsou jejími příslušníky, vztahuje se na ně ochrana garantovaná čtvrtou Ženevskou úmluvou.¹³⁴

1.2 Status válečného zajatce dle třetí Ženevské úmluvy

V souladu s článkem 4 třetí Ženevské úmluvy se válečným zajatcem stává příslušník jedné z šesti níže jmenovaných kategorií osob, jestliže upadne do moci nepřátelské strany v konfliktu. První čtyři kategorie osob tvoří komatanti, zbylé dvě kategorie osob komatanty nejsou. Komatanty jsou všichni členové ozbrojených sil strany v konfliktu s výjimkou zdravotnického a duchovního personálu.¹³⁵ Přistoupení osob do státních ozbrojených sil není upraveno na úrovni mezinárodního práva, nýbrž se řídí vnitrostátními právními řády států.

První kategorií osob jsou příslušníci ozbrojených sil některé strany v konfliktu, jakož i příslušníci milic nebo dobrovolných sborů, jež jsou součástí těchto ozbrojených sil. Druhou kategorií osob tvoří příslušníci jiných milic a jiných dobrovolnických sborů, včetně organizovaných hnutí odporu, jestliže kumulativně splňují čtyři následující podmínky: komatanti ve svém čele musí mít osobu odpovědnou za své podřízené, musí mít pevný rozeznávací znak viditelný na dálku, nosit otevřeně zbraň a při své činnosti šetřit zákony a obyčeje války. Tyto podmínky stanovil již Řád války pozemní.¹³⁶ Třetí kategorií jsou příslušníci pravidelných ozbrojených sil, kteří se hlásí k vládě nebo k moci, kterou mocnost držící zajatce neuznává. Konečně čtvrtou kategorií komatantů tvoří obyvatelé neobsazeného území, kteří se při příchodu nepřítele z vlastního popudu chopili zbraně za účelem bojovat proti pronikajícímu vojsku, přičemž se neměli čas ustavit v pravidelné ozbrojené síly. Tito příslušníci tzv. *levée en masse* musí splňovat podmínku otevřeného nošení zbraně a zachovávat zákony a

¹³³ Srov. obyčejové pravidlo 6 (studie MVČK); čl. 51, odst. 3 DP I. Smluvní ani obyčejové MHP však definici přímé účasti v nepřátelství neobsahují. Právně nezávaznou Směrnici k výkladu pojmu „přímá účast v nepřátelství“ vydal roku 2009 MVČK.

¹³⁴ Čl. 4 ŽÚ IV

¹³⁵ Obyčejové pravidlo 3 (studie MVČK)

¹³⁶ Čl. 1 Řádu války pozemní

obyčejně války. Spontánní odpověď na cizí invazi se formuluje pouze na krátký časový okamžik, a to do doby, dokud nepřátelská armáda nepřevzme nad obsazeným územím kontrolu.¹³⁷

Na status válečných zajatců mají dále nárok nekomatanti, kteří doprovázejí ozbrojené síly na základě zvláštního povolení,¹³⁸ a členové lodních posádek a posádek civilního letectva, pokud nepožívají výhod příznivějšího zacházení na základě jiných mezinárodních smluv.¹³⁹ Obyčejové mezinárodní právo dále přiznává nárok na status válečných zajatců hlavě státu a členům vlády, upadnou-li do moci nepřátelské strany.¹⁴⁰ Oproti tomu se za válečné zajatce nepovažují diplomaté, kterým musí být umožněn návrat do země původu.¹⁴¹ Výhody zacházení vyhrazeného válečným zajatcům náleží též internovaným příslušníkům ozbrojených sil obsazené země a osobám internovaným neutrální mocností za splnění zvláštních podmínek, nejsou-li státy mezinárodní smlouvou zavázány k příznivějšímu nakládání s nimi.¹⁴²

Zadržený lékařský a duchovní personál není za válečné zajatce pokládán. Dle článku 33 ŽÚ III požívají jeho členové „*přinejmenším všech výhod a ochrany dle třetí Ženevské úmluvy, jakož i všech potřebných úlev, aby mohli poskytnout léčebnou péči a duchovní pomoc válečným zajatcům*“. Lékařský a duchovní personál má neutrální postavení a musí být označen rozeznávacím znakem. Tyto osoby jsou civilisty, z čehož vyplývá, že nemají právo na přímou účast v boji a nemohou být legitimním cílem útoku, ledaže by škodili nepříteli mimo rámec své humanitární funkce.¹⁴³

1.3 Status válečného zajatce dle prvního Dodatkového protokolu

První Dodatkový protokol rozšířil vymezení mezinárodních ozbrojených konfliktů o války za národní osvobození. Z toho důvodu též vymezil komatanty, resp. válečné zajatce širěji než třetí Ženevská úmluva. Dle článku 43 DP I se ozbrojené síly

¹³⁷ Čl. 4, písm. A, odst. 1-3, 6 ŽÚ III

¹³⁸ Doprovodem ozbrojených sil jsou např. civilní členové posádek vojenských letounů, váleční dopisovatelé, dodavatelé nebo nevojenský personál poskytující služby ozbrojeným silám (př. kuchaři). Tyto osoby musí být od mocnosti, kterou doprovázejí, vybaveny zvláštním průkazem totožnosti.

¹³⁹ Čl. 4, písm. A, odst. 4, 5 ŽÚ III

¹⁴⁰ POTOČNÝ, Miroslav a Jan ONDŘEJ. *Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část*. Praha: C.H. Beck, 2011, s. 485-486.

¹⁴¹ FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 2007, s. 118.

¹⁴² Srov. čl. 4, písm. B, odst. 2 ŽÚ III

¹⁴³ Srov. obyčejová pravidla 25, 27, 30 (studie MVČK).

stran v konfliktu skládají ze všech organizovaných ozbrojených sil, popř. jednotek, které ve svém čele mají osobu odpovědnou za své podřízené, podléhají vnitřnímu disciplinárnímu režimu a dodržují normy MHP. Všichni příslušníci těchto sil jsou kombatanty. Vzhledem k tomu, že s aplikací prvního Dodatkového protokolu odpadla povinnost odlišení se pevným rozeznávacím znakem viditelným na dálku, nově do kategorie kombatantů spadají též partyzáni (*tzv. guerriloví bojovníci*).

Dle článku 44 prvního Dodatkového protokolu nezabývá porušení pravidel MHP kombatanty, resp. válečné zajatce jejich statusu, ledaže by se v době útoku nebo přípravy na útok od civilního obyvatelstva neodlišili.¹⁴⁴ Jestliže se však kombatanti odlišit nemohou, a při střetu s protivníkem nebo během doby, kdy mohou být protivníkem spatřeni, nosí veřejně zbraň, statusu válečných zajatců dle prvního Dodatkového protokolu nepozbývají.¹⁴⁵ Toto ustanovení DP I je však velice sporné a část států jej buď neakceptovala vůbec, nebo jej akceptovala pouze v případě okupace či boje za národní osvobození.¹⁴⁶ Zadrženému kombatantovi, který ztratil právo být považován za válečného zajatce (nesplňuje-li požadavky odlišení se, resp. při střetu s protivníkem nenosí otevřeně zbraň), bude přesto poskytnuta ochrana shodná s ochranou poskytovanou válečným zajatcům,¹⁴⁷ zejména co se práva na spravedlivý proces týče.¹⁴⁸ Za individuální porušení norem MHP může být kombatant stíhán dle vnitrostátního nebo mezinárodního trestního práva.

1.4 Osoby se sporným právním postavením

Kromě shora jmenovaných kategorií osob, které mají po upadnutí do moci nepříteli nárok na status válečných zajatců, existují rovněž určité osoby, jejichž právní postavení není zcela jednoznačné a může vyvolávat spory. Následující odstavce mají za úkol tyto skupiny osoby se sporným právním postavením definovat a nabídnout

¹⁴⁴ Srov. obyčejové pravidlo 106 (studie MVČK); čl. 44, odst. 2, věta první DP I. Strany konfliktu mohou jednostranným prohlášením nebo na základě mezinárodní smlouvy přiznat status válečných zajatců i nad rámec právní úpravy v ŽÚ III, resp. DP I.

¹⁴⁵ Modifikace podmínky odlišení se nemá za účel změnit všeobecně přijatou praxi států týkající se uniformy, kterou mají nosit kombatanti přidělení do pravidelných uniformovaných ozbrojených jednotek. Srov. čl. 44, odst. 3, 7 DP I.

¹⁴⁶ GAUDREAU, Julie, *The reservations to the Protocols additional to the Geneva Conventions for the protection of war victims*, s. 9-10. Dostupné na WWW: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_849_gaudreau-eng.pdf [3. 5. 2017]

¹⁴⁷ Srov. čl. 44, odst. 4 DP I

¹⁴⁸ Osoby, kterým byl odejmut status válečných zajatců, jsou chráněny alespoň ustanoveními spol. čl. 3 ŽÚ a čl. 75 DP I.

možná řešení při určení jejich statusu, upadnou-li do moci nepřítele. Konkrétně se jedná o dezertéry, zrádce, válečné zločince, vyzvědače, sabotéry, žoldnéře, příslušníky soukromých bezpečnostních či vojenských agentur a tzv. „nelegální kombatanť“.

1.4.1 Dezertéři

Dezertérem se rozumí příslušník ozbrojených sil, který, ať už tváří v tvář nepříteli či nikoliv, opustí svůj oddíl nebo místo. Jestliže taková osoba upadne do moci nepříteli, stává se zpravidla válečným zajatcem.¹⁴⁹ V úvahu by ovšem mohlo připadnout i udělení statusu civilisty, a to z důvodu, že dezertér projevil vůli nebýt nadále součástí ozbrojených sil, resp. nebýt nadále kombatanťem.¹⁵⁰

1.4.2 Zrádci

Za zrádce je ve smyslu ženevského práva považována osoba, která se připojí k nepříteli a bojuje v řadách jeho ozbrojených sil. Ačkoliv Ženevské úmluvy ani první Dodatkový protokol status válečného zajatce neváží na národnost, státy původu těmto osobám v případě zadržení status válečných zajatců nepřiznávají a zrádce stíhají za vlastizradu, resp. za zběhnutí.¹⁵¹

1.4.3 Váleční zločinci

Osoby, které se dopustí vážných porušení platného mezinárodního humanitárního práva, mohou být trestně stíhány na úrovni mezinárodního či vnitrostátního trestního práva. Tyto osoby si i přes spáchání válečných zločinů nadále zachovávají status kombatanťů, resp. válečných zajatců nebo status civilistů. Pokud se kombatanť neodlišuje od civilního obyvatelstva, popř. nenosí otevřeně zbraň, nemá dle mezinárodního obyčeje nárok na status kombatanťa, resp. válečného zajatce.¹⁵² V případě, že by byl takový kombatanť protivníkem zadržen, první Dodatkový protokol mu přiznává ochranu rovnající se ochraně poskytované válečným zajatcům, zejména co se procesních záruk týče.¹⁵³ Třetí Ženevská úmluva garantuje válečným zajatcům

¹⁴⁹ Verri, P. *Dictionary of the International Law of Armed Conflict*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1992. s. 40 („deserter“).

¹⁵⁰ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 155-156.

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 156.

¹⁵² Obyčejové pravidlo 106 (studie MVČK)

¹⁵³ Srov. čl. 44, odst. 2-4 DP I

ochranu v případě, že budou souzeni za činy, jichž se dopustili dříve, než byli zajati.¹⁵⁴ Některé státy, včetně Československé republiky, k tomuto ustanovení třetí Ženevské úmluvy však učinily výhradu a zadrženým válečným zločincům status kombatantů nepřiznaly.¹⁵⁵

1.4.4 Vyzvědači

Vyzvědačem se rozumí osoba, která jedná tajně nebo pod falešnou záminkou a shromažďuje, nebo se snaží získat, informace vojenské povahy na území kontrolovaném nepřátelskou stranou.¹⁵⁶ Ženevské právo rozlišuje mezi vyzvědači civilisty (jsou-li při vyzvědačství chyceni, zachovávají si status civilistů, a za vyzvědačství, resp. špionáž mohou být stíháni)¹⁵⁷ a mezi vyzvědači kombatanty.

Dle obvyčejového MHP nemá žádný kombatant zadržený při špionáži právo na status válečného zajatce a za vyzvědačství může být souzen.¹⁵⁸ Řád války pozemní ani první Dodatkový protokol však za vyzvědače nepovažují kombatanta, který byl chycen při činu v uniformě svých ozbrojených sil. Taková osoba má na status válečného zajatce nárok a za špionáž souzena být nemůže. Totéž postavení má vyzvědač kombatant, pokud byl zajatý až po připojení se ke svým silám.¹⁵⁹

Zvláštní režim je zaveden pro vyzvědače kombatanty, kteří jsou rezidenty na okupovaném území. Za vyzvědače nejsou považovány osoby, které tak nečiní podvodným způsobem nebo se úmyslně neuchylují k tajným metodám. Takové osoby mají při upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečných zajatců a za špionáž nemohou být stíhány. Pokud by však jednaly podvodně a byly-li by chyceny při činu, nárok na status válečných zajatců ztrácejí a mohou být souzeny za špionáž.¹⁶⁰

1.4.5 Sabotéři

Sabotáží se rozumí realizace činů směřujících ke zničení nebo poškození

¹⁵⁴ Srov. čl. 85 ŽÚ III

¹⁵⁵ „Pokud jde o článek 85, neuzná vláda Československé republiky, že je po právu, aby váleční zajatci odsouzení pro válečné zločiny a pro zločiny proti lidskosti ve smyslu zásad stanovených v norimberských rozsudcích, požívali výhod této úmluvy“, viz vyhláška č. 65/1954 Sb., *Vyhláška ministra zahraničních věcí o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války.*

¹⁵⁶ Verri, P., *op. cit.*, s. 108-109 („spy“).

¹⁵⁷ Srov. čl. 5 ŽÚ IV

¹⁵⁸ Srov. obvyčejové pravidlo 107 (studie MVČK).

¹⁵⁹ Srov. čl. 29-31 Řád války pozemní; čl. 46, odst. 1, 2, 4 DP I

¹⁶⁰ Srov. čl. 46, odst. 3 DP I

materiálu, staveb nebo zařízení, které svou povahou nebo účelem přispívají k efektivitě nepřátelských ozbrojených sil.¹⁶¹ Režim právní úpravy je shodný s vyzvědači. Pokud jsou sabotéři kombatanți chyceními po připojení se ke svým jednotkám nebo odlišují-li se při sabotáži od civilního obyvatelstva, mají nárok na status válečných zajatců a za sabotáž nemohou být souzeni. Pokud by uniformu při sabotáži neměli, resp. pokud by alespoň otevřeně nenosili zbraň, tato privilegia ztrácejí.

1.4.6 Žoldnéři

Žoldáky se rozumí osoby cizí národnosti, které nejsou příslušníky ozbrojených sil strany v konfliktu. Tyto osoby najaté za úplatu za účelem boje se přímo účastní nepřátelských akcí, přičemž hlavním motivem jejich účasti je osobní, resp. finanční zisk podstatně převyšující odměny řádných příslušníků ozbrojených sil.¹⁶² Vidina finančního zisku odlišuje žoldáky od mezinárodních dobrovolníků,¹⁶³ v praxi lze však tento primární motiv jen stěží dokázat. První Dodatkový protokol ani mezinárodní obyčejové právo žoldněřům právo na status kombatanťů, resp. válečných zajatců nepřiznávají.¹⁶⁴ Žoldněřství není mezinárodním humanitárním právem zakázáno, je ale kriminalizováno na úrovni dvou mezinárodních úmluv, z nichž ani jednou není Česká republika vázána.¹⁶⁵

1.4.7 Příslušníci agentur

V souvislosti s privatizací ozbrojených konfliktů ve druhé polovině 20. století využívají státy stále častěji služeb soukromých bezpečnostních či vojenských agentur. Jukl činnost agentur vymezuje jako výkon funkce ozbrojeného doprovodu, ochranu osob a objektů, dohled nad zadržovanými osobami, poradenství nebo výcvik příslušníků řádných ozbrojených sil.¹⁶⁶

Pro určení statusu příslušníků agentur je podstatné, zda jsou tito příslušníci

¹⁶¹ Srov. Verri, P., *op. cit.*, s. 101 („*sabotage*“).

¹⁶² Srov. čl. 47, odst. 2 DP I

¹⁶³ Srov. Verri, P., *op. cit.*, s. 71 („*mercenary*“); s. 120 („*volunteer, interantional*“).

¹⁶⁴ V případě zadržení se na žoldněře vztahuje zejména ochrana zaručená čl. 5 ŽÚ IV a čl. 75 DP I

¹⁶⁵ Úmluva Organizace africké jednoty o potírání žoldněřství (1997) a Mezinárodní úmluva proti získávání, používání, financování a výcviku žoldněřů (OSN, 1989). Viz ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 158.

¹⁶⁶ ONDŘEJ, Jan a Pavel ŠTURMA. *Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo; Sborník mezinárodní konference*. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2008, s. 291-296.

do řádných ozbrojených sil začlenění či nikoliv. Jsou-li příslušníci agentur do ozbrojených sil začlenění, stávají se příslušníky ozbrojených sil, resp. kombatanty. Ze statusu kombatantů jim plyne právo přímé účasti v boji (současně však mohou být legitimním vojenským cílem) a, v případě zajetí, nárok na status válečných zajatců. Jestliže strana v konfliktu do svých ozbrojených sil zahrne bezpečnostní agenturu, je o tom dle prvního Dodatkového protokolu povinna uvědomit ostatní strany v konfliktu.¹⁶⁷ Začlenění příslušníků agentur do ozbrojených sil je však dle Jukla spíše výjimečné.¹⁶⁸ Pokud příslušníci agentur nejsou součástí ozbrojených sil, status kombatantů jim nepřísluší a v mezinárodních ozbrojených konfliktech vystupují v postavení civilistů. Takoví příslušníci agentur nejsou oprávněni k přímé účasti v boji a nesmějí být cílem útoku,¹⁶⁹ ledaže by se bojové činnosti účastnili, a pouze po dobu této účasti. V případě zadržení mají nárok na status válečných zajatců, avšak na rozdíl od kombatantů mohou být trestně stíháni za přímou účast v boji, kterého se jako civilisté účastnili.¹⁷⁰ Příslušníky soukromých bezpečnostních či vojenských agentur mohou být též žoldnéři; tito však nárok na status kombatantů nemají a v případě zadržení nejsou ani v postavení válečných zajatců.¹⁷¹

Na základě iniciativy MVČK vypracovalo Švýcarsko s dalšími sedmnácti státy tzv. Dokument z Montreux (2008), jenž identifikoval platné právní závazky a praxi států využívajících služeb agentur. K tomuto dokumentu, který však žádné nové závazky nezakládá, doposud přistoupilo 49 států včetně České republiky a tři mezinárodní organizace (EU, OBSE a NATO). V návaznosti na Dokument z Montreux byl vypracován *Mezinárodní kodex chování soukromých vojenských a bezpečnostních společností*. K Mezinárodnímu kodexu se mohou přihlásit pouze soukromé agentury, které se zavazují dodržovat lidská práva a mezinárodní humanitární právo. Doposud se ke Kodexu přihlásilo více než 700 agentur. Mezinárodní kodex současně založil mechanismus dohledu nad agenturami, jehož se paralelně účastní zástupci vlád, zástupci agentur a nevládní organizace.¹⁷²

¹⁶⁷ Čl. 43, odst. 3 DP I

¹⁶⁸ ONDŘEJ, J. a P. ŠTURMA, *op. cit.*, s. 292.

¹⁶⁹ Příslušníci agentur mající status civilistů často nosí vojensky vyhlížející stejnokroje, proto dle konkrétní situace nelze po protivnicích spravedlivě požadovat, aby tyto považovali za civilisty.

¹⁷⁰ Srov. čl. 4, písm. A, odst. 4 ŽÚ III; ONDŘEJ, J. a P. ŠTURMA, *op. cit.*, s. 292-293.

¹⁷¹ Srov. čl. 47, odst. 1 DP I. Toto ustanovení se postupem času stalo součástí obyčejje, viz obyčejové pravidlo 108 (studie MVČK). ONDŘEJ, J. a P. ŠTURMA, *op. cit.*, s. 293-294.

¹⁷² Český červený kříž, *Soukromé vojenské a bezpečnostní společnosti*. Dostupné na WWW:

1.4.8 Nelegální kombatanti

Pojem „nelegální kombatanti“ lze chápat ve třech významech. Poprvé byl tento termín použit Nejvyšším soudem USA v případě *Ex Parte Quirin* (1942)¹⁷³ a zahrnoval všechny vyzvědače a sabotéry, kteří se neodlišovali od civilistů. Sankcí za porušení zásady rozlišování byla ztráta statusu kombatanta a možnost soudního postihu za činy spáchané v době, kdy na sobě tyto osoby měly oděv civilistů. V průběhu studené války pak začal být pojem používán k označení osob, které nebyly kombatanty, tudíž neměly legální oprávnění bojovat, a přesto tak činily. Jednalo se například o civilisty, členy guerril v civilním oděvu (resp. pokud otevřeně nenosili zbraně) nebo žoldnéře.¹⁷⁴

Po teroristických útocích z 11. září 2001 dostal pojem „nelegální kombatanti“ ještě třetí význam. Tehdejší prezident USA, George W. Bush, jím označil všechny nepřátele ve válce proti terorismu.¹⁷⁵ Toto široké vymezení zahrnovalo jak osoby se statutem válečných zajatců, které mohly být trestně stíhány za porušení norem MHP (např. bojovníci z řad Tálibánu); tak civilisty, jež mohli být postiženi již za pouhou účast v boji (např. členové Al-Káidy); ale i civilisty, kteří se do boje přímo nezapojili. Dle Bílkové „*toto pojetí pojmu již nemá s původním využitím nic společného, neboť namísto otázky rozlišování se zabývá legalitou bojů*“.¹⁷⁶ Osoby odpovídající definici „nelegálních kombatantů“ dle Bushova memoranda nebyly považovány za kombatanty ani za civilisty a nevztahovala se na ně ochrana žádná z Ženevských úmluv. Pod tlakem kritiky aplikace kolektivní kvalifikace statusu „nelegálních kombatantů“ ze strany Nejvyššího soudu USA zřídila americká vláda Tribunál pro přezkum statusu kombatanta, který v souladu s článkem 5 čtvrté Ženevské úmluvy status civilistů, resp. kombatantů určoval individuálně.¹⁷⁷ Nutno podotknout, že od přístupu aplikace statusu „nelegálních kombatantů“ v nakonec zmíněném pojetí je v posledních letech opět upouštěno.¹⁷⁸

Pojem „nelegální kombatanti“ není v ani jednom ze tří uvedených významů pojmem právním, respektive dle Bílkové „*nepředstavuje samostatnou právní kategorii,*

http://www.cervenkykriz.eu/cz/nsmhp_svbs.aspx [7. 3. 2017].

¹⁷³ US Supreme Court, *Ex Parte Quirin*, 317 US 1 (1942), p. 317 U.S. 31.

¹⁷⁴ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 158-159.

¹⁷⁵ Srov. BUSH, W. George. *Memorandum Humane Treatment of Al Qaeda and Taliban Detainees*. 7 February 2002, § 2, d.

¹⁷⁶ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 159.

¹⁷⁷ *Ibid.*, s. 155.

¹⁷⁸ *Ibid.*, s. 160.

*kerou by bylo možno klást na roveň s kombatanty a civilisty“.*¹⁷⁹ V prvních dvou pojetích upozorňuje na nedostatečně jasnou hranici mezi kombatanty a civilisty, čímž plní deskriptivní úlohu. Pojem „nelegální kombatanti“ v posledně uvedeném významu je pak spíše ideologickým nástrojem, „jehož pomocí určité státy kvalifikují své nepřátele, a tím jim nejen upírají právo na individuální určení statusu, ale současně ospravedlňují porušení MHP a jiných norem mezinárodního práva“.¹⁸⁰

1.5 Pochybnosti o statusu kombatanta, resp. válečného zajatce

Jsou-li pochybnosti o nároku zajatých osob na status válečného zajatce dle článku 4 ŽÚ III, požívají tyto osoby ochrany třetí Ženevské úmluvy do doby, dokud jejich postavení nebude určeno příslušným soudem. Soud současně rozhodne, zda osoby, které se dopustily válečných činů, tak jednaly z postavení kombatantů či civilistů,¹⁸¹ přičemž se presumuje status kombatanta. Pojem „příslušný soud“ nahradil termín „odpovědná osoba“, který byl použit v Ženevské úmluvě o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929.¹⁸² Příslušným soudem se má na mysli jakákoliv nestranná a nezávislá instituce respektující zásady spravedlivého procesu, přičemž jím jsou zpravidla civilní soudy nebo vojenské tribunály.¹⁸³

První Dodatkový protokol ochranu osob posílil, a status válečných zajatců přiznal do doby, než o něm rozhodne příslušný soud, všem osobám, které se zúčastnily nepřátelských akcí a které se ocitly v moci protější strany, jestliže o takový status samy požádají nebo se ukáže, že na něj mají právo (například nosí-li uniformu), anebo požádá-li o něj strana, na které je tato osoba závislá, popř. na základě notifikace učiněné ochrannou mocností. Jestliže taková osoba není zadržena jako válečný zajatec a má-li být souzena za protiprávní jednání, je oprávněna žádat soud o rozhodnutí o statusu před vynesením rozsudku o účasti v nepřátelských akcích. Pokud soudní řízení ve výjimečných případech neprobíhá veřejně, mají zástupci ochranné mocnosti právo se ho účastnit.¹⁸⁴

Jestliže by osobě, která se účastnila nepřátelských akcí, nebyl status válečného

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 159.

¹⁸⁰ *Ibid.*, 159-160.

¹⁸¹ Srov. čl. 5, odst. 2 ŽÚ III

¹⁸² Commentaire de CG III, 1960, art. 5, al. 2, p. 86.

¹⁸³ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 154-155.

¹⁸⁴ Čl. 45, odst. 1, 2 DP I

zajatce udělen, a též by jí nebylo přiznáno právo na zacházení dle čtvrté Ženevské úmluvy, je chráněna článkem 75 DP I.¹⁸⁵ Tento článek obsahuje minimum práv, která musí být během mezinárodních ozbrojených konfliktů zaručena všem osobám bez rozdílu. Jedná se o základní zásady ženevského práva; především o zásadu lidského zacházení, zákaz diskriminace a záruky spravedlivého soudního procesu.

¹⁸⁵ Čl. 45, odst. 3 DP I

Kapitola II. Obecný přehled právní úpravy režimu ochrany a zacházení s válečnými zajatci

2.1 Internování válečných zajatců

Upadne-li osoba mající nárok na status válečného zajatce do zajetí, je při výslechu povinna udat pouze své jméno, hodnost, datum narození a matriční či obdobné identifikační číslo. Pokud by zajatec záměrně odmítl tyto údaje sdělit, nebo by uvedl údaje nepravdivé, vystavuje se omezení výhod, které mu vyplývají z jeho hodnosti nebo ze statusu válečného zajatce. Výslech válečných zajatců probíhá v jazyce, jemuž zajatci rozumějí. Strany v konfliktu jsou povinny vybavit osoby jim podléhající průkazy totožnosti, které obsahují shora uvedené údaje. Průkazy totožnosti mohou zajatci protivníkovi předložit k nahlédnutí, nesmí jim však být odebrány. Jsou-li zajatci z důvodu zranění odevzdáni zdravotnické službě, tato se snaží zjistit jejich totožnost.¹⁸⁶ Ačkoliv platí zákaz vynucování informací na válečných zajatcích, strany v konfliktu jej často porušují a uchylují se k různým metodám, kterými se zajatce snaží přimět k vyžrazení vojensky významných informací. Za kontroverzní, resp. nezákonný způsob výslechu je považovaná například metoda tzv. waterboardingu, která vyvolává pocit topení se.¹⁸⁷

Smyslem internace není osobní msta, ale zabránění kombatantům v další účasti v boji. Z toho důvodu jsou zajatci internováni v zajateckých táborech, nikoliv věznění. V rámci tábora se mohou volně pohybovat, ledaže vykonávají disciplinární nebo trestní sankci či je-li nutné omezit jejich pohyb z důvodu ochrany zdraví. Váleční zajatci by měli být v co nejkratší lhůtě po zajetí odsunuti do táborů dostatečně vzdálených od bojového pásma. Státy, v jejichž moci jsou váleční zajatci, si prostřednictvím ochranných mocností sdělí geografické umístění zajateckých táborů. Tábory musí být

¹⁸⁶ Srov. čl. 17 ŽÚ III

¹⁸⁷ Mezinárodní vojenský tribunál pro Dálný východ odsoudil 25 japonských členů ozbrojených sil, které shledal odpovědné ze spáchání válečných zločinů a zločinů proti lidskosti, když v rozporu s čl. 2, odst. 2 Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 porušili zásadu lidského zacházení a mučili válečné zajatce mj. waterboardingem. Naopak v rozporu s mezinárodním právem lidských práv podporovala metodu waterboardingu americká administrativa, která ji využívala proti osobám podezřelým ze spáchání terorismu, které byly po 11. září 2001 zadržovány na americké vojenské základně Guantánamo. DUGNAN, Brian, *Waterboarding*, dostupné na WWW: <http://science.howstuffworks.com/water-boarding.htm> [21. 4. 2017]

viditelně označeny písmeny „PG“ nebo „PW“.¹⁸⁸

Zajatým osobám musí zůstat v držení ošacení, předměty osobní potřeby a předměty citové hodnoty (např. vyznamenání). Vojenský materiál a zbraně se stávají válečnou kořistí nepřítele. Peníze a jiné cennosti mohou být válečným zajatcům odebrány výměnou za potvrzení, a uloženy na účet, resp. do úschovy; avšak na konci zajetí jim musí být vráceny. Válečným zajatcům musí být nejpozději do jednoho týdne po příchodu do zajateckého tábora, a dále při jakémkoliv jiném přesunu, umožněno zaslání lístku rodině a Ústřední informační kanceláři válečných zajatců. Dle vzoru připojeného k Ženevské úmluvě o zacházení s válečnými zajatci obsahuje lístek informaci o zajetí, místě pobytu a zdravotním stavu zajatce.¹⁸⁹

2.2 Informační kanceláře a organizace poskytující pomoc válečným zajatcům

Ihned po vypuknutí konfliktu, resp. v případě okupace zřídí každá ze stran konfliktu *vnitrostátní informační kancelář pro válečné zajatce*, kteří jsou v její moci. Vnitrostátní informační kancelář nemusí být samostatnou institucí, stát může pravomocemi informační kanceláře zmocnit již existující úřad. Vnitrostátní informační kancelář zřídí též každá neutrální a neválčící mocnost, která na své území přijme válečné zajatce. Informační kanceláře evidují seznamy válečných zajatců, kteří se dostali do moci zřizujícího státu. Údaje o zajetí a veškeré informace o místě pobytu a zdravotním stavu zajatců tyto vnitrostátní informační kanceláře neprodleně poskytují *Ústřední informační kanceláři pro válečné zajatce* a prostřednictvím ochranných mocností všem zúčastněným stranám v konfliktu.¹⁹⁰ Vnitrostátní informační kancelář je povinna odpovídat na všechny došlé dotazy týkající se válečných zajatců, a to bez ohledu na skutečnost, kdo dotaz vznesl. Ústřední informační kancelář pro válečné zajatce je zřízena v neutrální zemi, přičemž může být zřízena ve spolupráci s Mezinárodním výborem Červeného kříže. Všechny aktivity informačních kanceláří jsou osvobozeny od poštovního a cel.¹⁹¹

¹⁸⁸ Srov. čl. 21, 19, 23 ŽÚ III

¹⁸⁹ Srov. čl. 18, 58, 59, 70 ŽÚ III

¹⁹⁰ Z neochoty dodat seznamy zajatých komitantů vinily např. ve Vietnamské válce USA Vietnamskou demokratickou republiku. KAMAS, Daniel. *Válka ve Vietnamu (1964-1975)*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 84.

¹⁹¹ Srov. čl. 122, 123 ŽÚ III; čl. RL 111, odst. 1.1, 1.2 Řádu listovních zásilek

Strany v konfliktu se též zavazují poskytnout součinnost organizacím poskytujícím pomoc válečným zajatcům. Počet organizací může být státy omezen, avšak tato regulace nesmí znemožnit poskytnutí účinné a dostatečné pomoci všem válečným zajatcům. Zvláštní postavení má MVČK, který musí být státy za všech okolností uznán a respektován.¹⁹²

2.3 Podmínky zacházení s válečnými zajatci

V minulosti nebylo právo na život a lidské zacházení s válečnými zajatci vždy respektováno. Odhaduje se například, že 90 až 95 procent německých válečných zajatců, kteří v roce 1941 padli do rukou Rudé armády, bylo zabito přímo na frontě. Ani wehrmacht nezůstal Rusku nic dlužen a likvidoval jak vzdávající se neozbrojené sovětské vojáky, tak ruské zajatce. Mnozí sovětské vojáky za druhé světové války proto raději bojovali na život a na smrt, resp. v beznadějném boji spáchali sebevraždu, než aby se nechali Němci zajmout.¹⁹³

Internace válečných zajatců může mít významný vliv na jejich psychické zdraví. Za všech okolností musí být šetřena lidská důstojnost a duševní rovnováha internovaných osob. S válečnými zajatci musí být zacházeno lidsky. Váleční zajatci musí být chráněni před násilím, zastrašováním, urážkami a zvědavostí veřejnosti. Poslední bod vyvolal dle Bílkové živé diskuzi po zveřejnění televizních reportáží, na kterých byli zobrazeni zajatí vojáci ve válce v Iráku (2003). Zatímco MVČK namítal, že záběry umožňující identifikaci konkrétních osob porušují článek 13 třetí Ženevské úmluvy, dle některých odborníků pouhé faktické zachycení situace v kontextu reportáže mezinárodní humanitární právo neporušuje.¹⁹⁴ Zakázáno je negativní rozlišování mezi válečnými zajatci, ať již z důvodu pohlaví, národnosti nebo např. náboženského vyznání. Jednání v rozporu s ŽÚ III nebo opomenutí mající za následek smrt nebo vážné ohrožení zdraví zadržovaných osob je považováno za vážné porušení Ženevských úmluv a může být trestně stíháno. Za všech okolností musí být šetřena osobnost a čest válečných zajatců. Zajatci si v míře, kterou zajetí vyžaduje, uchovávají plnou

¹⁹² Srov. čl. 125 ŽÚ III

¹⁹³ NEITZEL, Sönke a Harald WELZER. *Vojáci: Protokoly o boji, zabíjení a umírání*. Praha: Academia, 2014, s. 138-143.

¹⁹⁴ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 160-161.

občanskou způsobilost.¹⁹⁵ Mohou pořizovat závěti,¹⁹⁶ nebo, pokud to dovoluje zákonodárství země původu, uzavírat sňatky v zastoupení.¹⁹⁷ Válečným zajatcům musí být ponechána svoboda náboženského vyznání. Třetí Ženevská úmluva, na rozdíl od předchozí Úmluvy o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929, přikazuje zadržujícím mocnostem vyhradit bohoslužbám vhodné místnosti, přičemž komentář ŽÚ III hovoří o prostorných a čistých prostorech, které nemusí být využívány výhradně k náboženským obřadům. Zadržující mocnosti se dále zavazují podporovat volnočasové aktivity zajatců, ať již zaměřením kulturní, sportovní nebo vzdělávací.¹⁹⁸ K tomu Bílková uvádí, že například v amerických zajateckých táborech zřizovaných za druhé světové války byly nejoblíbenější kurzy angličtiny a ze sportů se údajně největší oblibě těšila kopaná.¹⁹⁹

Co se kontaktu s vnějším světem týče, válečným zajatcům musí být umožněno odeslání minimálně dvou dopisů a čtyř lístků měsíčně. V případě naléhavého zájmu jsou zajatci za úplatu oprávněni posílat též telegramy.²⁰⁰ Pošta nesmí být zadržována z disciplinárních důvodů, avšak může podléhat cenzuře.²⁰¹ Zajatci jsou oprávněni přijímat balíčky od blízkých a humanitární zásilky, přičemž tyto jsou osvobozeny od cel. Veškerá přichodící a odchozí pošta je současně osvobozena od všech poštovních poplatků. Za tímto účelem musí být veškeré zásilky v souladu s předpisy Světové poštovní unie v pravém horním rohu označeny slovy „*Service de prisonniers de guerre*“.²⁰²

2.4 Podmínky internace válečných zajatců a výkon práce zajatci

Váleční zajatci mohou být ubytováni pouze v budovách postavených na pevné

¹⁹⁵ Srov. čl. 13, 16, 14 ŽÚ III

¹⁹⁶ Srov. čl. 120 ŽÚ III

¹⁹⁷ Dle § 669 zákona č. 89/2012 Sb., *občanského zákoníku*, může z důležitých důvodů sňatečný projev vůle jednoho ze snoubenců učinit jeho zmocněnec.

¹⁹⁸ Srov. čl. 34, 38 ŽÚ III; *Commentaire de CG III*, 1960, art. 34, al. 2, p. 243-244

¹⁹⁹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 163.

²⁰⁰ Zajímavostí je, že používání telegramů bylo za první světové války z bezpečnostních důvodů zakázáno. Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 ustanovení povolující válečným zajatcům zaslání telegramů v případě nezbytnosti již obsahovala (čl. 38, al. 3). V dnešní době by namísto telegramu připadal v úvahu spíše kontakt prostřednictvím elektronické pošty, která by však podléhala cenzuře. Komentář ŽÚ III též upozorňuje na problémy, které by mohlo představovat posouzení „případu naléhavé nutnosti“. Viz *Commentaire de CG III*, 1960, art. 71, al. 2, p. 370.

²⁰¹ Prohlídka zásilek, ledaže by šlo o písemnosti nebo tiskopisy, se musí konat v přítomnosti adresáta nebo jeho zmocněnce.

²⁰² Srov. čl. 71, 72, 74 ŽÚ III; čl. RL 112, odst. 1.2 Řádu listovních zásilek

zemi poskytujících záruky hygieny a zdraví. Komentář třetí Ženevské úmluvy výslovně zakazuje možnost ubytování válečných zajatců na lodích nebo pontonových mostech. Bílková dále jako zakázaný způsob jmenuje ponorky nebo klece zavěšené ve vzduchu.²⁰³ Zadržující mocnosti při ubytování zajatců vezmou na zřetel jejich národnost, jazyk a zvyky, přičemž ženám vyhradí oddělené ložnice, do kterých nemají zajatci mužského pohlaví povolený přístup (ani pokud by s tím ženy souhlasily). Ubytovací podmínky válečných zajatců musí být minimálně stejně příznivé jako podmínky vojenských oddílů zadržujících mocností a nesmí být škodlivé jejich zdraví, na což dohlíží lékařské komise. Místnosti, které váleční zajatci používají, musejí být chráněny před vlhkem, dostatečně vytápěny a osvětlovány. Komentář třetí Ženevské úmluvy navíc upozorňuje, že doba spánku by měla být zajatcům umožněna strávená v naprosté tmě, aby si zajatci co nejlépe odpočinuli.²⁰⁴

Zadržující mocnosti jsou povinny zajatcům poskytnout ošacení vhodné vzhledem ke klimatickým podmínkám místa internace.²⁰⁵ Třetí Ženevská úmluva výslovně povoluje užívání tabáku zajatci. Zadržující mocnosti jsou povinny zřídit kantýny, ve kterých si váleční zajatci mohou pořizovat potraviny a předměty běžné potřeby, z nichž třetí ŽÚ výslovně zmiňuje mýdlo a tabák. Komentář třetí Ženevské úmluvy mezi předměty běžné potřeby dále řadí psací potřeby, hygienické potřeby, galanterii, baterie či kapesní nože. Prodejní ceny v kantýnách nesmějí překročit ceny obvyklé v místních obchodech. Zisk z kantýn je užit ve prospěch válečných zajatců. Důvěrník zajatců má právo účastnit se správy kantýny i jejího fondu, avšak rozhodnutí o naložení s fondem dle komentáře ŽÚ III náleží veliteli zajateckého tábora. Fond ze správy kantýny má být užit výhradně ve prospěch válečných zajatců, přičemž by z něj měl zajatcům plynout užitek průběžně. Zadržující mocnosti se zavazují zajistit válečným zajatcům vyhovující hygienické podmínky a lékařskou péči poskytovanou, pokud možno, personálem stejné národnosti, ke které váleční zajatci přísluší. Nejméně jednou za měsíc musí být váleční zajatci podrobeni lékařské prohlídce. Účelem prohlídek je zjistit všeobecný zdravotní stav zajatců, k čemuž nejlépe poslouží povinná

²⁰³ Commentaire de CG III, 1960, art. 22, al. 1, p. 194; ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 162.

²⁰⁴ Srov. čl. 22, 25 ŽÚ III; Commentaire de CG III, 1960, art. 25, p. 204-208

²⁰⁵ Čl. 12, al. 1 ŽÚ o zacházení s válečnými zajatci (1929) zadržujícím mocnostem přikazoval poskytnout válečným zajatcům oděv, avšak bez ohledu na klimatické podmínky místa internace. Komentář ŽÚ III jako nejlepší řešení navrhuje, aby oděv válečným zajatcům zaslal stát původu prostřednictvím humanitárních organizací. Commentaire de CG III, 1960, art. 27, al. 1, p. 215.

evidence jejich tělesné hmotnosti. Současně by se pravidelnými lékařskými prohlídkami mělo předejít rozšíření nakažlivých chorob v zajateckých táborech.²⁰⁶

Strava zajatců musí být dostatečná, vyvážená a měla by zohledňovat jejich stravovací návyky. Je zajímavé, že Ženevská úmluva týkající se zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 zavazovala smluvní strany k poskytnutí potravy ve stejném množství a jakosti jako členům ozbrojených sil zadržujících mocností, což vedlo například k podvýživě amerických vojáků internovaných za druhé světové války v Asii.²⁰⁷ Zakázána jsou hromadná disciplinární opatření dotýkající se stravy. Nietzel, který knižně zpracoval odposlechové protokoly německých válečných zajatců z druhé světové války, zmiňuje příběh, jenž demonstruje jak odpírání jídla, tak údajně běžný kanibalismus: „[...] zajatci nedostali nic k žrádlu, tři až čtyři dny, pak odpadli. To vždy přišel strážný, dal mu jednu po hlavě a bylo po něm. Ostatní se k němu seběhli, rozporcovali ho a sežrali“.²⁰⁸ V kontextu druhé světové války je však nutné připomenout, že zdroje potravin byly omezené i pro civilní obyvatelstvo zadržujících mocností, a ne vždy se tedy ze strany správy zajateckých táborů jednalo o úmyslné odpírání stravy zajatcům.

Zadržující mocnosti mohou tělesně způsobilé zajatce, s výjimkou důstojníků a důvěrníků, užít k práci. Práce nesmí mít vojenskou povahu, být ponižující a současně nesmí být nezdravá nebo nebezpečná, ledaže by se k ní zajatci dobrovolně přihlásili. Třetí Ženevská úmluva taxativně vypočítává kategorie prací, které mohou být válečným zajatcům přiděleny. V rozporu s tehdy platnou Ženevskou úmluvou z roku 1929 se práce válečných zajatců hojně využívala za druhé světové války. Bílková upozorňuje, že v dnešní době se vhodné práce zajatcům nedostává, a to i přesto, že se jí často sami dožadují.²⁰⁹ Pracovní podmínky válečných zajatců nesmí být horší než podmínky zaměstnanců zadržujících mocností. Práci lze uložit pouze za spravedlivou odměnu,²¹⁰ přičemž článek 62 ŽÚ III stanoví, že výše odměny za celý pracovní den nesmí být nižší než jedna čtvrtina švýcarského franku.²¹¹ Ženevská úmluva o zacházení s válečnými

²⁰⁶ Srov. čl. 26-31 ŽÚ III; Commentaire de CG III, 1960, art. 28, p. 217-218; art. 31, p. 228-229

²⁰⁷ Ačkoliv např. Japonsko Ženevskou úmluvu o zacházení s válečnými zajatci (1929) neratifikovalo, čl. 11 týkající se povinnosti poskytnout válečným zajatcům stravu lze považovat za mezinárodní obyčej. Viz obyčejové pravidlo 118 (studie MVČK).

²⁰⁸ NEITZEL, S.; WELZER, H., *op. cit.*, s. 144.

²⁰⁹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 164.

²¹⁰ Srov. čl. 49-54, čl. 62, čl. 81 al. 1 ŽÚ III

²¹¹ Při dnešním kurzu nesmí být minimální mzda válečných zajatců nižší než cca 6,- Kč za celý pracovní

zajatci z roku 1929 předpokládala, že strany v konfliktu o mzdě vyplácené válečným zajatcům uzavřou bilaterální dohody. Ve skutečnosti žádná taková dohoda nebyla nikdy uzavřena a válečným zajatcům za druhé světové války byla vyplácena mzda dle libovůle zadržujících mocností. Dle komentáře třetí Ženevské úmluvy se dnes za spravedlivou odměnu analogicky považuje mzda vyplácená civilním zaměstnancům zadržující mocnosti vykonávajícím obdobnou práci jako váleční zajatci.²¹²

2.5 Vnitřní disciplína v zajateckých táborech

Zajatecké tábory jsou postaveny pod přímou pravomoc odpovědného důstojníka zadržující mocnosti. Váleční zajatci jsou povinni prokazovat důstojníkům zadržující mocnosti úctu. Důstojníci z řad válečných zajatců jsou povinni zdravit pouze důstojníky zadržující mocnosti, kteří mají vyšší hodnost, a dále jsou povinni zdravit velitele tábora bez ohledu na jeho hodnost. V každém táboře musí být na veřejně přístupném místě vyvěšen text třetí Ženevské úmluvy, texty dohod uzavřených mezi státy v konfliktu a jiná nařízení; to vše v jazyce zajatců.²¹³ Váleční zajatci jsou oprávněni předkládat vojenským úřadům zadržující mocnosti žádosti týkající se zajateckého režimu, jemuž jsou podrobeni. Stížnosti mohou též předkládat důvěrníkovi nebo zástupcům ochranných mocností. Tyto žádosti a stížnosti nesmí mít za následek trest, a to ani, pokud by byly uznány za neodůvodněné.²¹⁴

Válečné zajatce zastupují před vojenskými úřady, u ochranných mocností a před jinými organizacemi důvěrníci.²¹⁵ Důvěrníci též hájí zájmy válečných zajatců před táborovou správou. Důvěrníci jsou voleni zajatci každého půl roku, ledaže je v zajateckém táboře důstojník – v takovém případě je za důvěrníka uznán nejstarší zajatý důstojník nejvyšší hodnosti. Je-li důvěrník volen, musí být jeho volba schválena zadržující mocností. Důvěrník a jeho pomocníci jsou placeni z fondu udržovaného z výtěžku kantýny.²¹⁶

den.

²¹² Čl. 34 Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci (1929); *Commentaire de CG III*, 1960, art. 62, p. 333-335.

²¹³ Srov. čl. 39, 41 ŽÚ III

²¹⁴ Srov. čl. 78 ŽÚ III

²¹⁵ Vytvořit institut důvěrníků navrhoval již během prusko-francouzské války (1870) MVČK. Během první světové války byl tento institut upraven pouze bilaterálními smlouvami uzavřenými mezi Francií a Německem; v Ženevské úmluvě o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 je již institut důvěrníků obsažen. Viz *Commentaire de CG III*, 1960, chap. II, p. 411-412.

²¹⁶ Srov. čl. 79, 81, 62 ŽÚ III

2.6 Disciplinární a trestní odpovědnost válečných zajatců

Váleční zajatci jsou podrobena zákonům platným v ozbrojených silách zadržující mocnosti. Mohou být stíháni soudně nebo disciplinárně, přičemž příslušné úřady by měly při posuzování deliktů postupovat s největší shovívavostí a použít spíše disciplinárních opatření. Váleční zajatci jsou mocnosti, která je drží, vázáni poslušností, nikoliv však věrností, což se dle Fuchse promítá např. do zvláštní úpravy pro případ, že se válečný zajatec pokusí o útěk.²¹⁷ Váleční zajatci mohou být souzeni pouze nezávislými a nestrannými vojenskými soudy, ledaže zákonodárství zadržující mocnosti k souzení členů ozbrojených sil výslovně opravňuje občanské soudy.²¹⁸ Například Česká republika institut vojenských soudů k 31. 12. 1993 zrušila, a jak členové národních ozbrojených sil, tak případní váleční zajatci podléhají jurisdikci civilních soudů. Dle článku 85 třetí Ženevské úmluvy požívají ochrany této úmluvy váleční zajatci, kteří jsou stíháni za činy, jichž se dopustili dříve, než byli zajati. Je nutné připomenout, že zajatci nemohou být souzeni za pouhou účast v boji, ledaže by se v jejím rámci dopustili válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Mnoho států východního bloku, včetně Československa,²¹⁹ učinilo výhradu ve smyslu neposkytnutí výhod třetí Ženevské úmluvy válečným zajatcům souzeným pro válečné zločiny a zločiny proti lidskosti ve smyslu zásad stanovených v norimberských rozsudcích.

Třetí Ženevská úmluva válečným zajatcům garantuje zásady spravedlivého soudního procesu a lidského výkonu trestu. Mimo jiné je zakázáno uložení hromadných trestů za individuální činy a výměra trestu nesmí být přísnější než tresty vyměřené členům ozbrojených sil zadržující mocnosti. Zákaz krutých a nepřiměřených trestů byl diskutován během války v Perském zálivu (1990-1991), kdy, jak uvádí Bílková, „*chtěla Saúdská Arábie na irácké válečné zajatce aplikovat za drobná porušení kázně, např. krádeže, kruté tělesné tresty podle šarije, od čehož ustoupila až pod mezinárodním tlakem*“.²²⁰ Váleční zajatci nemohou být zadržující mocností zbaveni svých hodností a ani v případě odpykání si trestu jim nemůže být odepřeno právo na podání stížnosti či

²¹⁷ FUCHS, J., *op. cit.*, s. 124-125.

²¹⁸ Srov. čl. 82-84 ŽÚ III

²¹⁹ Česká republika je Ženevskými úmluvami vázána z titulu sukcese; ČR výhrady bývalého Československa k ŽÚ doposud neodvolala. FUCHS, J., *op. cit.*, s. 125.

²²⁰ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 164.

žádosti dle článku 78 ŽÚ III a na kontrolu vykonávanou ochrannými mocnostmi.²²¹

Disciplinární tresty jsou třetí Ženevskou úmluvou taxativně vymezeny (pokuta z odměny za práci, odnětí výhod nad rámec ŽÚ III, uložení pracovní povinnosti a uzamčení), přičemž trvání trestu nesmí být delší než 30 dní. Proti uložení disciplinárního trestu se nelze odvolat. Zajatci mohou proti vynesnému disciplinárnímu trestu podat pouze stížnost prostřednictvím důvěrníka nebo zástupce ochranné mocnosti, stížnost však nemá odkladný účinek na výkon trestu.²²² Nepodařený útěk, a to i opakovaný pokus o něj, může být potrestán pouze disciplinárně. Ačkoliv zákaz trestat pokus o útěk jinak než disciplinárně, stanovovala již Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929, Němci za druhé světové války její ustanovení porušovali, a dopadené zajatce častokrát zabíjeli.²²³ Zajatci potrestáni za nepodařený pokus o útěk mohou být podrobena režimu zvláštního dohledu, který však nesmí být na úkor jejich zdraví a nesmí znamenat odstranění záruk garantovaných třetí ŽÚ. Válečným zajatcům odpykávajícím si disciplinární tresty nesmí být odepřeno odesílání a přijímání dopisů. Vydávání poštovních zásilek a poukazů peněz však může být omezeno. Velitel tábora je povinen vést rejstřík vynesných disciplinárních trestů a předložit jej na žádost zástupců ochranných mocností k nahlédnutí.²²⁴

Váleční zajatci nesmí být stíháni, resp. souzeni za činy, které nejsou trestné dle zákonodárství zadržující mocnosti nebo dle norem mezinárodního práva. Soudní řízení probíhá pod dohledem ochranné mocnosti. Právo na obhajobu čítá mimo jiné možnost volby obhájce a využití služeb tlumočnicka. Třetí Ženevská úmluva nevylučuje možnost uložení trestu smrti, přičemž první Dodatkový protokol tento trest zakazuje vykonat na těhotných ženách, matkách malých dětí a osobách mladších osmnácti let. Dle ŽÚ III lze rozsudek vyhlásit v nepřítomnosti válečného zajatce, musí mu však být doručen v jazyce, kterému zajatec rozumí.²²⁵ První Dodatkový protokol zakotvuje právo na konání soudního řízení v přítomnosti obžalovaného a na veřejné vynesení rozsudku.²²⁶ Rozsudek je oznámen ochranné mocnosti a příslušnému důvěrníkovi. Proti

²²¹ Srov. čl. 87, 108 ŽÚ III

²²² Commentaire de CG III, 1960, art. 90, al. 3, p. 470; čl. 78, al. 2 ŽÚ III

²²³ Srov. čl. 47, odst. 1 a čl. 54, odst. 1 Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci (1929); BERÁNEK, Jaroslav. *Velký útěk, kterého se zúčastnili i tři Čechoslováci*. Dostupné na <http://www.vhu.cz/velky-utek-ktereho-se-zucastnili-i-tri-cechoslovaci/> [21. 4. 2017]

²²⁴ Srov. čl. 89, 90, 92, 98, 96 ŽÚ III

²²⁵ Srov. čl. 99, 100, 104, 105 ŽÚ III; čl. 76, odst. 3, čl. 77, odst. 5 DP I

²²⁶ Srov. čl. 75, odst. 4, písm. e, i DP I

každému rozsudku lze podat odvolání nebo jiný opravný prostředek dle zákonodárství zadržující mocnosti. Komentář třetí Ženevské úmluvy upozorňuje, že právo na podání opravného prostředku nezahrnuje právo na žádost o udělení milosti.²²⁷

2.7 Konec zajetí

Válečné zajetí může být ukončeno vícero způsoby. Kromě standardního propuštění a repatriace válečných zajatců v průběhu ozbrojeného konfliktu, resp. ihned po skončení aktivního nepřátelství skončí zajetí též zdařilým útekem, osvobozením zajatce či smrtí.

2.7.1 Repatriace

Strany v konfliktu jsou již v průběhu nepřátelství povinny repatriovat vážně zraněné a nemocné válečné zajatce do země původu, resp. do nemocnic neutrálních států, ledaže by ranění nebo nemocní zajatci projevíli s repatriací nesouhlas. Zdravotní stav válečných zajatců hodnotí ustanovené smíšené lékařské komise. Nadto mohou strany v konfliktu dle článku 109 ŽÚ III uzavírat dohody o přímé repatriaci nebo internování tělesně zdatných zajatců do neutrálních států. Tito zajatci nesmějí v ozbrojeném konfliktu nadále vykonávat aktivní vojenskou službu.²²⁸ Náklady na repatriaci od hranic zadržující mocnosti hradí země původu. Pokud jde o repatriaci po skončení ozbrojeného konfliktu, státy se zavazují k propuštění válečných zajatců neprodleně po skončení aktivního nepřátelství,²²⁹ ledaže se zajatci probíhá soudní řízení nebo si odpykávají trest. V takovém případě mohou být z válečného zajetí propuštěni až po vynesení rozsudku nebo po výkonu trestu. Je nutné připomenout, že Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 zavazovala smluvní strany k repatriaci válečných zajatců až po uzavření míru, což zpravidla vedlo k nepřiměřeným průtahům repatriace.²³⁰ Ani ustanovení třetí Ženevské úmluvy z roku 1949 však řešení problému zdržování repatriace válečných zajatců spolehlivě nevyřešilo. Například ve válce o Falklandy (1982) propustila Velká Británie argentinské zajatce do měsíce od skončení aktivního nepřátelství, naopak Irák zadržoval některé iránské zajatce až 14 let

²²⁷ Srov. čl. 107, 106 ŽÚ III; Commentaire de CG III, 1960, art. 106, al. 1, p. 522

²²⁸ Pokud by tak přesto učinili, jednalo by se o porušení ŽÚ III státem, nikoliv samotnými kombatantry.

²²⁹ Skončením aktivního nepřátelství se má na mysli všeobecné skončení vojenských operací, přičemž není nutné čekat na uzavření míru.

²³⁰ Čl. 75, al. 1 Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci (1929)

od skončení Irácko-iránské války (1988).²³¹ Zajatcům jsou při repatriaci vráceny zabavené cennosti a peníze. Váha osobních předmětů, které si s sebou zajatci mohou odnést, nesmí být nižší než 25 kilogramů. Ostatní věci jsou zajatcům odeslány poté, co zadržující mocnost a stát původu uzavřou o jejich vrácení dohodu.²³²

Třetí Ženevská úmluva výslovně neřeší otázku, zda mohou repatriaci odmítnout tělesně zdatní váleční zajatci. Za druhé světové války se mělo za to, že zajatci nebyli zadržováni jako jednotlivci, ale jako orgány státu původu, tudíž repatriaci odmítnout nemohli. S ohledem na zkušenosti s následky nucených repatriací ji dnes lze považovat za institut odporující zásadě lidskosti a smyslu Ženevských úmluv. V podobném duchu se k této otázce vyjádřilo Valné shromáždění OSN, dle kterého „*proti válečným zajatcům nesmí být použita síla s cílem zabránit jim nebo je naopak přinutit k návratu do vlasti*“.²³³ Valné shromáždění zřídilo pro Korejskou válku (1950-1952) Repatriční komisi, která individuálně posuzovala případy válečných zajatců odmítajících repatriaci.²³⁴ Též komentář k článku 109 ŽÚ III se vyjadřuje ve prospěch možnosti odmítnutí repatriace fyzicky zdatnými zajatci, jestliže k tomu mají závažné důvody (např. obavy z perzekuce).²³⁵ Každý případ musí být posuzován individuálně. V případě kladného posouzení ztrácí osoba nárok na status válečného zajatce a stává se civilní osobou chráněnou čtvrtou Ženevskou úmluvou na základě článku 6, al. 4 ŽÚ IV.

2.7.2 Zdařilý útěk a osvobození

Válečné zajetí může skončit též zdařilým útekem. Za ten se považuje okamžik, kdy zajatec dostihne ozbrojené síly mocnosti, k níž přísluší nebo mocnosti spojenecké, vstoupí na loď plující pod vlajkou takových států nebo pokud opustí území podléhající moci zadržujícího státu. Upadl-li by takto uprchlý zajatec znovu do zajetí, nemůže být za svůj dřívější útěk potrestán.²³⁶

Ačkoliv třetí Ženevská úmluva výslovně nezmiňuje osvobození válečných zajatců státem původu či spojeneckou mocností za trvání aktivního nepřátelství, osvobození konkrétního zajatce či celého zajateckého tábora též logicky vede

²³¹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 166-167.

²³² Srov. čl. 109-112, 115-119 ŽÚ III

²³³ UN Doc. A/RES/610 (VII), *Korea: Reports of the United Nations Commission for the Unification and Rehabilitation of Korea*; 3 December 1952, § 2.

²³⁴ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 167-168.

²³⁵ Commentaire de CG III, 1960, art. 109, al. 3, p. 542.

²³⁶ Srov. čl. 91 ŽÚ III

k ukončení zajetí.²³⁷ V souvislosti s osvobozením válečných zajatců připomíná Bílková paradoxní situace, kdy za druhé světové války považoval Sovětský svaz své zadržené komatanty v německých zajateckých táborech za zrádce, a ihned po jejich osvobození je posílal do vlastních táborů (tzv. gulagů).²³⁸

2.7.3 Úmrtí

Smrt válečných zajatců může nastat z přirozených příčin, na základě výkonu trestu smrti, zastřelením při útěku nebo následkem trestného činu v zajateckém táboře. Proti válečnému zajatci, který se pokouší o útěk, lze použít zbraň pouze v krajním případě a po předchozích výzvách.²³⁹ Váleční zajatci mohou během zajetí sepsat závěti platné dle zákonodárství země původu. Po smrti zajatce je závěť zaslána ochranné mocnosti a její opis Ústřední informační kanceláři. Úmrtní list se zasílá vnitrostátní informační kanceláři pro válečné zajatce. Pohřbení válečného zajatce musí předcházet lékařská prohlídka, která určí příčinu smrti. Pohřeb má být důstojný a odpovídající obřadům náboženství, ke kterému se zajatec hlásil. Pohřeb žehem je přípustný, jen vyžadují-li to naléhavé zdravotní zájmy, je-li to v souladu s náboženstvím zemřelého nebo přál-li si tak zemřelý. Dovolují-li to okolnosti, jsou zemřelí pohřbíváni jednotlivě, přičemž jejich hroby musí být řádně označeny. Správy hrobů stran v konfliktu si prostřednictvím vnitrostátní informační kanceláře pro válečné zajatce vymění seznamy pohřbených a lokaci pohřebišť, jakmile to okolnosti dovolí, nejpozději však při skončení nepřátelství.²⁴⁰ Stát, na jehož území hroby válečných zajatců leží, je povinen udržovat je i v době míru. Je-li důvodné podezření, že úmrtí zajatce bylo způsobeno třetí osobou nebo není-li příčina smrti známa, musí být důvod úmrtí úředně vyšetřen, výsledek tohoto šetření zaslán ochranné mocnosti a případní viníci soudně stíháni.²⁴¹

²³⁷ FUCHS, J., *op. cit.*, s. 128.

²³⁸ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 166.

²³⁹ Čl. 42 ŽÚ III hovoří o výzvách v množném čísle, dle komentáře k tomuto článku by se zpravidla mělo jednat o výzvy tři. Viz *Commentaire de CG III*, 1960, art. 42, p. 263.

²⁴⁰ Ačkoliv Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci z roku 1929 stanovovala povinnost výměny informací až na konci nepřátelství, státy si za druhé světové války tyto informace běžně předávaly již v průběhu války. *Commentaire de CG III*, 1960, art. 120, al. 5, p. 599.

²⁴¹ Srov. čl. 42, 100, 120, 121 ŽÚ III; čl. 17, al. 4 ŽÚ I

Část třetí. Závazky a odpovědnost za porušení mezinárodního humanitárního práva

Kapitola I. Newyorské právo

Implementační, kontrolní a sankční mechanismy jsou sekundární normy tzv. newyorského práva, které zajišťují realizaci a aplikaci norem práva ženevského a haagského.²⁴² Implementačními mechanismy se rozumí závazek států šířit znalost norem mezinárodního humanitárního práva a povinnost tyto normy dodržovat a jejich dodržování zajistit,²⁴³ přičemž společně s kontrolními mechanismy představují užší, obecně přijímané pojetí newyorského práva.²⁴⁴ Řada autorů ze systému MHP vyjímá sankční mechanismy založené na principu individuální trestní odpovědnosti, resp. odpovědnosti států a řadí je do mezinárodního trestního práva, resp. do obecného mezinárodního práva.²⁴⁵ O jednotlivých typech výše uvedených mechanismů v kontextu právní úpravy válečného zajetí podrobněji pojednávají následující kapitoly.

²⁴² BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 23.

²⁴³ *Ibid.*, s. 203.

²⁴⁴ *Ibid.*, s. 23.

²⁴⁵ *Ibid.*

Kapitola II. Implementační mechanismy

2.1 Šíření znalosti norem mezinárodního humanitárního práva

Znalost norem je základní podmínkou jejich aplikace. Vysoké smluvní strany se ratifikací Ženevských úmluv zavázaly šířit texty těchto úmluv mezi ozbrojené síly i civilisty, a to jak v době míru, tak za války. Ženevské úmluvy doporučují zařadit studium norem MHP do studijních programů zejména na vojenských školách.²⁴⁶ První Dodatkový protokol zavazuje státy, jde-li o aplikaci norem MHP, ke spolupráci velitelů ozbrojených sil s právními poradci a současně doporučuje zapojení kvalifikovaného personálu (např. osob spravujících zajatecké tábory nebo lékařských komisí posuzujících zdravotní stav válečných zajatců).²⁴⁷ Tato povinnost je dle autorů studie MVČK Obyčejové mezinárodní humanitární právo též obyčejovým pravidlem platícím nejen v mezinárodních ozbrojených konfliktech.²⁴⁸ Kromě států vyplývá ze Statutu MVČK povinnost šířit znalost norem MHP též Mezinárodnímu výboru Červeného kříže.²⁴⁹ Ve vztahu k válečným zajatcům jsou strany v konfliktu povinny vyvěsit na veřejně přístupných místech v zajateckých táborech text třetí Ženevské úmluvy, její přílohy a jiné zvláštní dohody uzavřené mezi státy dle článku 6 ŽÚ III, a to v jazyce zajatců.²⁵⁰ Důstojník odpovědný za správu zajateckého tábora musí mít text třetí Ženevské úmluvy k dispozici a musí dbát na znalost norem MHP jemu podřízeným personálem.²⁵¹

Texty Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu musí být přeloženy do národních jazyků smluvních stran. Oficiální překlady úmluv a prováděcích zákonů a nařízení si jsou státy povinny vyměnit prostřednictvím deponitáře (tím je Švýcarská spolková rada), resp. prostřednictvím ochranné mocnosti v době mezinárodního ozbrojeného konfliktu.²⁵²

²⁴⁶ Srov. spol. čl. 47-48-127-144 ŽÚ; čl. 83 DP I; obyčejové pravidlo 142 a 143 (studie MVČK)

²⁴⁷ Srov. čl. 82, čl. 6 DP I

²⁴⁸ Obyčejové pravidlo 141 (studie MVČK)

²⁴⁹ Srov. čl. 4, odst. 1, písm. g Statutu MVČK

²⁵⁰ Srov. čl. 41, al. 1 ŽÚ III

²⁵¹ Srov. čl. 39, al. 1 ŽÚ III

²⁵² Srov. čl. 128 ŽÚ III; čl. 80, čl. 84 DP I

2.2 Povinnost dodržovat a zajistit dodržování norem mezinárodního humanitárního práva

Základní zásadou mezinárodního práva je povinnost dodržovat závazky z něj plynoucí.²⁵³ V souladu se společným článkem 1 Ženevských úmluv a prvním Dodatkovým protokolem²⁵⁴ jsou všechny státy světa, resp. smluvní strany DP I povinny tyto úmluvy zachovávat a jejich zachovávání též zajišťovat, a to za všech okolností.²⁵⁵ Povinnost dodržovat a zajistit dodržování norem MHP je též obyčejovým pravidlem, které se uplatní v obou typech ozbrojených konfliktů, přičemž se jedná o povinnost absolutního charakteru, která nespočívá na principu reciprocit.²⁵⁶ V případě vážných porušení Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu (tímto porušením se má na mysli například úmyslné zabití či mučení válečných zajatců) se státy zavazují ke spolupráci s OSN a k jednání v souladu s Chartou OSN.²⁵⁷ Dle obyčejových pravidel jsou státy povinny užít v potřebné míře svůj vliv k zastavení porušování norem MHP,²⁵⁸ přičemž Charta OSN nevyklučuje ani použití síly.²⁵⁹

Povinnost dodržovat normy mezinárodního humanitárního práva vyplývá primárně státům.²⁶⁰ Porušení mezinárodněprávních závazků vyvolává mezinárodněprávní odpovědnost států. Zásada odpovědnosti je dle generálního tajemníka OSN aplikovatelná i na mezinárodní organizace, které se zapojí do mezinárodních ozbrojených konfliktů.²⁶¹ Vzhledem k tomu, že se porušení norem MHP dotýká celého mezinárodního společenství, je k donucovacím prostředkům

²⁵³ Původně obyčejové pravidlo *pacta sunt servanda* je kodifikováno v čl. 26 Vídeňské úmluvy o smluvním právu (1969). POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 11.

²⁵⁴ Čl. 1, odst. 1 DP I

²⁵⁵ Povinnost dodržovat a zajistit dodržování ŽÚ se uplatní bez ohledu na legalitu ozbrojeného konfliktu, viz Commentaire de CG III, 1960, art. 1, p. 25. Dle spol. čl. 2, al. 1 ŽÚ se Ženevské úmluvy uplatní též bez ohledu na fakt, že válečný stav je či není jednou ze stran v konfliktu uznán.

²⁵⁶ Srov. obyčejové pravidlo 139, 140 (studie MVČK) a čl. 60, odst. 5 Vídeňské úmluvy o smluvním právu (1969). Dle komentáře článku 1 ŽÚ III nejsou Ženevské úmluvy založeny na vzájemnosti, ale spíše se, z důvodu univerzálnosti ŽÚ, jedná o řadu jednostranných závazků států. Viz Commentaire de CG III, 1960, art. 1, p. 25.

²⁵⁷ Čl. 89 DP I

²⁵⁸ Obyčejové pravidlo 144 (studie MVČK)

²⁵⁹ Srov. čl. 41, 42 Charty OSN

²⁶⁰ Dle obyčejového pravidla 139 (studie MVČK) je „každá strana konfliktu povinna zachovávat a zajistit zachovávání MHP ze strany svých ozbrojených sil jakož i jiných osob a skupin konajících na základě jejich pokynů nebo pod jejím řízením či kontrolou“.

²⁶¹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 446.

oprávněn sáhnout každý.²⁶² Jednotlivci jsou individuálně trestně odpovědni za závažná porušení Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu, a to jak na úrovni mezinárodního práva, tak na úrovni práva vnitrostátního.²⁶³ Pro úplnost je nutné dodat, že povstalecké skupiny, které se jako jedna z bojujících stran účastní vnitrostátních ozbrojených konfliktů, jsou dle většinového názoru postiženy nepřímo prostřednictvím odpovědnosti státu nebo jednotlivců.²⁶⁴

²⁶² *Ibid.*, s. 407

²⁶³ *Ibid.*, s. 467

²⁶⁴ *Ibid.*, s. 457-458

Kapitola III. Kontrolní mechanismy

Kontrolní mechanismy dle Bílkové slouží k „*monitorování stavu dodržování norem MHP*“.²⁶⁵ Primárně se jedná o vnitřní kontrolní opatření prováděná orgány států,²⁶⁶ sekundárně vykonávají kontrolní činnost třetí, nezávislé subjekty.²⁶⁷ Ochranné mocnosti a Mezinárodní vyšetřovací komise jsou instituty, které se uplatní především v mezinárodních ozbrojených konfliktech;²⁶⁸ působnost MVČK v oblasti mezinárodního humanitárního práva je pak spíše univerzální.²⁶⁹ V kontextu právní úpravy válečného zajetí je dohlíženo zejména na samotné zacházení s válečnými zajatci, a to především na lidské zacházení s nimi, včetně zajištění dostatečné lékařské péče. Subjekty vykonávající kontrolu nad válečnými zajatci dále monitorují například dodržování zásad spravedlivého soudního procesu či rychlý průběh repatriace válečných zajatců.

3.1 Ochranné mocnosti

Ženevské úmluvy jsou prováděny pod dohledem ochranných mocností pověřenými hájením zájmů stran v konfliktu. Ochranné mocnosti jsou jmenovány se svým souhlasem, na základě dohody bojujících stran, popř. za spoluúčasti MVČK.²⁷⁰ Dle Bílkové sehrával institut ochranných mocností významnou úlohu zejména v době druhé světové války, kdy jeho podoba a funkce nebyly kodifikovány, přičemž dnes se již prakticky nevyužívá.²⁷¹ Ženevské úmluvy dávají možnost, aby se smluvní strany, a to i v době míru, dohodly na tom, že úkoly určené ochranným mocnostem svěří organizaci poskytující veškeré záruky nestrannosti a účinnosti. Ke zřízení organizace tohoto typu však doposud nedošlo, neboť dle států na této úrovni dostatečně působí

²⁶⁵ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 208.

²⁶⁶ Srov. spol. čl. 1 ŽÚ; čl. 1, al. 1 DP I; obyčejové pravidlo 139 (studie MVČK)

²⁶⁷ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 208.

²⁶⁸ Dle spol. čl. 3, al. 3 ŽÚ se strany v konfliktu „*vynasazí, aby zvláštními dohodami byla uvedena v účinnost všechna ostatní ustanovení těchto úmluv nebo jejich část*“.

²⁶⁹ Srov. ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 392; čl. 4 Statutu MVČK.

²⁷⁰ Srov. spol. čl. 8 a čl. 10, al. 3 ŽÚ I-III, resp. čl. 9 a čl. 11, al. 3 ŽÚ IV; čl. 5 DP I. BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 210.

²⁷¹ Jedním z důvodů nevyužití institutu ochranných mocností je nárůst vnitrostátních konfliktů, ve kterých se tento systém neuplatňuje. Srov. BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 210 nebo též ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 395.

MVČK.²⁷²

Ochranné mocnosti mohou nabídnout své služby k urovnání sporu mezi stranami v konfliktu, jde-li o použití nebo výklad Ženevských úmluv.²⁷³ Dále mají právo na informace o stavu válečných zajatců a mohou vyzývat strany v konfliktu ke zjednání nápravných opatření.²⁷⁴ Zástupci ochranných mocností jsou oprávněni navštěvovat všechna místa, na kterých jsou váleční zajatci zadržováni. Délka ani frekvence návštěv nesmí být omezována, ledaže se jedná o případ naléhavé vojenské nutnosti. Zástupci mohou se zajatci hovořit bez přítomnosti svědků.²⁷⁵ Zástupci ochranných mocností mohou být též přítomni trestním řízením s válečnými zajatci, přičemž musí být obeznámeni se zněním vynesených rozsudků.²⁷⁶ Váleční zajatci mohou, považují-li to za nutné, upozorňovat zástupce ochranných mocností na okolnosti zajateckého režimu, na které mají stížnosti.²⁷⁷ V neposlední řadě mohou ochranné mocnosti zajišťovat přepravu korespondence a pomocných zásilek mezi válečnými zajatci a třetími osobami.²⁷⁸

3.2 Mezinárodní výbor Červeného kříže

Mezinárodní výbor Červeného kříže je apolitická, neutrální a nezávislá mezinárodní organizace *sui generis*.²⁷⁹ Z kontrolních mechanismů je MVČK využíván nejvíce, důvodem je především všeobecná důvěra v jeho neutralitu a tradice činnosti.²⁸⁰ Mandát pomáhat válečným zajatcům, resp. obětem ozbrojených konfliktů a dohlížet na dodržování MHP je smluvní i obyčejové povahy, přičemž k plnění těchto úkolů je MVČK přiznána mezinárodněprávní subjektivita.²⁸¹

Mezinárodní výbor Červeného kříže je oprávněn vystupovat jako substitut ochranných mocností.²⁸² V takovém případě může, stejně jako ony, nabídnout své

²⁷² Srov. spol. čl. 10 ŽÚ I-III, resp. čl. 11 ŽÚ IV; ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 394.

²⁷³ Spol. čl. 11 ŽÚ I-III, resp. čl. 12 ŽÚ IV

²⁷⁴ Např. čl. 12, al. 3; čl. 23, al. 3; čl. 121, al. 2 ŽÚ III

²⁷⁵ Srov. čl. 126 ŽÚ III

²⁷⁶ Srov. čl. 105, 107 ŽÚ III

²⁷⁷ Srov. čl. 78 ŽÚ III

²⁷⁸ Srov. čl. 75 ŽÚ III

²⁷⁹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 396.

²⁸⁰ *Ibid.*, s. 406-407.

²⁸¹ *Ibid.*, s. 396.

²⁸² Srov. spol. čl. 10, al. 3 ŽÚ I-III, resp. čl. 11, al. 3 ŽÚ IV; čl. 5 DP I

služby k urovnání sporu,²⁸³ má právo na informace o stavu válečných zajatců a může vyzvat strany v konfliktu k zjednaní nápravných opatření.²⁸⁴ Zástupci MVČK v postavení ochranné mocnosti mohou být přítomni trestním řízením s válečnými zajatci a MVČK musí být též obeznámen se zněním vynesených rozsudků.²⁸⁵ Považují-li to zajatci za nutné, mohou upozorňovat zástupce MVČK na okolnosti zajateckého režimu, na které mají stížnosti.²⁸⁶

Nad rámec ustanovení Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu státy obecně respektují humanitární činnost MVČK a zavazují se k její podpoře.²⁸⁷ Ustanovení třetí Ženevské úmluvy tak nemohou být na překážku lidumilné činnosti MVČK a jiných nestranných organizací, které, se souhlasem zúčastněných stran v konfliktu, vykonávají činnost na ochranu válečných zajatců.²⁸⁸ Touto činností MVČK ve prospěch válečných zajatců je např. nabídka zprostředkování repatriace zajatců, pomoc při zajištění přepravy korespondence a pomocných zásilek či organizace činnosti Ústřední informační kanceláře pro válečné zajatce.²⁸⁹ Kromě toho jsou delegáti MVČK oprávněni navštěvovat všechna místa, na kterých jsou váleční zajatci zadržováni, přičemž s nimi mohou hovořit bez přítomnosti svědků.²⁹⁰ Toto pravidlo je obvyčejem a umožňuje delegátům MVČK kontakt se všemi osobami zbavenými svobody. Dle Jukla se tak působnost MVČK rozšiřuje např. na žoldněři či nelegálními kombatanty.²⁹¹

3.3 Mezinárodní vyšetřovací komise

V souladu s Ženevskými úmluvami se vede vyšetřování jejich tvrzeného porušení (např. úmyslné zdržování repatriace válečných zajatců) způsobem, který stanoví zúčastněné strany. Nedosáhnou-li strany dohody o způsobu vyšetřování, dohodnou se na stanovení rozhodce.²⁹² Je otázkou, jak by strany postupovaly v případě, pokud by se neshodly ani na jmenování rozhodce. V úvahu by pravděpodobně připadalo

²⁸³ Spol. čl. 11 ŽÚ I-III, resp. čl. 12 ŽÚ IV

²⁸⁴ Např. čl. 12, al. 3; čl. 23, al. 3; čl. 121, al. 2 ŽÚ III

²⁸⁵ Srov. čl. 105, 107 ŽÚ III

²⁸⁶ Srov. čl. 78 ŽÚ III

²⁸⁷ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 400-401. Srov. též čl. 9 ŽÚ I-III; čl. 18 ŽÚ I; čl. 125 ŽÚ III; čl. 10, čl. 142 ŽÚ IV; čl. 17, čl. 81 DP I.

²⁸⁸ Srov. čl. 9 ŽÚ III

²⁸⁹ Srov. čl. 9 ŽÚ; čl. 75, čl. 123 ŽÚ III

²⁹⁰ Srov. čl. 126, al. 4 ŽÚ III

²⁹¹ Obyčejové pravidlo 12, písm. a (studie MVČK). Viz ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 403.

²⁹² Srov. spol. čl. 52-53-132-149 ŽÚ I-IV.

vznesení sporu na Mezinárodní soudní dvůr.²⁹³ Článek 90 prvního Dodatkového protokolu zavázal státy k vytvoření nezávislé a nestranné Mezinárodní vyšetřovací komise (*dále jen „Komise“*), která je oprávněna vyšetřovat tvrzená závažná porušení Ženevských úmluv a prvního Dodatkového protokolu.²⁹⁴ Kompetence Komise musí každá smluvní strana prvního Dodatkového protokolu přijmout zvláštním prohlášením.²⁹⁵ Vyšetřování lze zahájit z podnětu některého státu, a to za předpokladu, že souhlas s vyšetřováním vyjádří další strana nebo strany v konfliktu. Závěry řízení jsou neveřejné a Komise je poskytuje pouze stranám sporu. Do současné doby však nebyl Komisi předložen jediný případ, proto nelze dle Bílkové *„praktické hodnocení ani význam Komise pro mezinárodní humanitární právo hodnotit“*.²⁹⁶

²⁹³ Čl. 36 Statutu MSD

²⁹⁴ Závažným porušením ŽÚ je i porušení spol. čl. 3, tudíž by se Komise, se souhlasem stran v konfliktu, mohla být oprávněna zabývat i porušením MHP spáchaným v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů. BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 212.

²⁹⁵ V současnosti toto prohlášení učinilo 76 států včetně ČR.

Viz http://www.ihffc.org/index.asp?Language=EN&page=statesparties_list [11. 4. 2017]

²⁹⁶ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 211-212.

Kapitola IV. Sankční mechanismy

4.1 Odpovědnost států za porušení norem mezinárodního humanitárního práva

Pravidla o odpovědnosti států primárně upravuje obecné mezinárodní právo obyčejové.²⁹⁷ Nejúplnější kodifikaci toho práva, obohacenou o prvky progresivního vývoje, poskytuje Návrh článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování (*dále jen „Návrh článků“*), který v roce 2001 vydala Komise OSN pro mezinárodní právo.²⁹⁸ Mezinárodně protiprávní chování státu je založeno na porušení mezinárodního závazku a přičitatelnosti určitého chování státu. Takové konání či opomenutí vyvolává mezinárodní odpovědnost bez ohledu na skutečnost, zda je či není považováno za legální dle vnitrostátního práva.²⁹⁹

Státu se přičítá jeho vlastní chování, tj. jednání jakéhokoliv orgánu státu, přičemž orgánem státu se rozumí jakákoliv osoba nebo subjekt, jež mají toto postavení v souladu s vnitrostátním právem. Stát tak ponese mezinárodní odpovědnost například za mezinárodně protiprávní chování velitele zajateckého tábora, pokud by tento porušil ustanovení třetí Ženevské úmluvy.³⁰⁰ Dále se státu přičítá jednání osob nebo entit, které vnitrostátní právní řád státu zmocňuje k výkonu dílčích prvků vládní moci, jednají-li v tomto postavení. Toto kritérium by mohlo naplňovat případně mezinárodně protiprávní jednání příslušníků soukromých bezpečnostních či vojenských agentur.³⁰¹ Stát odpovídá za jednání výše jmenovaných subjektů i v případě, že tyto svou pravomoc překročí nebo jednají v rozporu se služebními příkazy³⁰² (například pokud se uchýlí k represáliím vůči válečným zajatcům), ledaže by činy spáchaly čistě ze soukromých pohnutek.³⁰³ Státu je též přičitatelné jednání orgánu, který mu byl propůjčen jiným

²⁹⁷ Mezinárodní odpovědnost států v ozbrojených konfliktech je vymezena obyčejovým pravidlem 149 (studie MVČK)

²⁹⁸ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 215.

²⁹⁹ Čl. 2, čl. 3 Návrhu článků

³⁰⁰ Srov. čl. 4 Návrhu článků, pravidlo 149, písm. a (studie MVČK) a čl. 12, al. 1 ŽÚ III. Mezinárodní odpovědnost států za mezinárodně protiprávní chování současně nevylučuje individuální trestní odpovědnost.

³⁰¹ Srov. čl. 5 Návrhu článků a pravidlo 149, písm. b (studie MVČK); ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 417.

³⁰² Čl. 7 Návrhu článků

³⁰³ BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 217.

státem³⁰⁴ a jednání soukromých osob nebo skupiny osob, jestliže jednají na základě pokynu nebo řízení anebo jsou-li pod kontrolou státu.³⁰⁵ Státy jsou odpovědné i za chování subjektů, které fakticky vykonávají část vládní moci po dobu nepřítomnosti či selhání oficiálních státních orgánů, jedná-li se o případ výjimečné situace (tedy např. po dobu ozbrojeného konfliktu).³⁰⁶ Nakonec stát odpovídá i za činy soukromých osob nebo skupin, které přímo uzná a prohlásí za své.³⁰⁷

Uplatnění okolností vylučujících protiprávnost je nepřipustné vůči normám ženevského práva, které mají kogentní povahu, a též vůči ostatním normám se okolnosti vylučující protiprávnost uplatní jen velmi omezeně. Co se svolení týče, Šturma uvádí, že „i když připustíme, že MHP nemá kogentní povahu, platí smluvní omezení volnosti státu vyloučit svým souhlasem odpovědnost jiného státu.“³⁰⁸ [...] Svolení jako okolnost vylučující protiprávnost by se v MHP mohlo uplatnit jen zcela výjimečně a pouze tam, kde nejde o pravidla *iuris cogentis* nebo závažná porušení Ženevských úmluv.“³⁰⁹ V této souvislosti je nutné připomenout, že svolení válečných zajatců k porušení ustanovení třetí Ženevské úmluvy nevyvolává žádné právní následky,³¹⁰ tudíž nemůže být považováno za okolnost vylučující protiprávnost. Ani stav nouze není, až na některé úzce interpretované případy, dle Šturmy použitelný jako okolnost vylučující protiprávnost porušení MHP a vyloženě teoretická se zdá být možnost uplatnění tísňe. Jako výjimečný příklad vyšší moci a náhodné události, které by mohly protiprávnost eventuálně vyloučit, lze uvést bombardování zajateckého tábora v důsledku špatného počasí nebo navigačního omylu.³¹¹

V obecném mezinárodním právu mohou primárně odpovědnost uplatnit pouze bezprostředně poškozené státy (v kontextu právního postavení válečných zajatců se tedy jedná o státy, jejichž příslušníky jsou váleční zajatci). Závazky spojené se zachováním mezinárodního společenství jako celku mají však povahu závazků *erga omnes*, tudíž

³⁰⁴ Čl. 6 Návrhu článků

³⁰⁵ Tzv. kritérium „*efektivní kontroly*“ dle čl. 8 Návrhu článků a pravidla 149, písm. c (studie MVČK) poprvé definoval MSD v případě Vojenské a polovojenské činnosti v Nikaragui a proti ní, když shledal USA mezinárodně odpovědné za činy způsobené povstalci kontrolovanými USA. Srov. ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*. Nicaragua v. United States of America. Judgment, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, § 115.

³⁰⁶ Čl. 9 Návrhu článků

³⁰⁷ Čl. 11 Návrhu článků a obyčejové pravidlo 149, písm. d (studie MVČK)

³⁰⁸ Takové ustanovení se nachází ve spol. čl. 51-52-131-148 ŽÚ I-IV.

³⁰⁹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 428.

³¹⁰ Srov. čl. 7 ŽÚ III

³¹¹ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 429-433.

jsou na jejich zachování zainteresovány všechny státy, které mohou na případná porušení reagovat odpovídajícím způsobem.³¹² Na jednotlivce mezinárodní humanitární právo tradičně pohlíželo pouze jako na pasivní beneficiáře norem. Přestože dle Bílkové v současné době někteří autoři tento pohled zpochybňují, není shoda v názoru na to, zda oběti (poškození váleční zajatci, resp. jejich pozůstalí) mají či nemají právní nárok domáhat se odškodnění.³¹³ Jednotlivec by mohl dosáhnout odškodnění za závažná porušení MHP před vnitrostátními či mezinárodními soudy nebo prostřednictvím kompenzačních komisí. Civilní žaloby proti cizím státům před domácími soudy však dle Šturmy mohou narážet na obecně platná pravidla o jurisdikční imunitě státu a státního majetku, a proto dosud existuje jen málo takových rozhodnutí týkajících se odškodnění obětí ozbrojených konfliktů. K obecným mezinárodním soudům nemají jednotlivci přístup, v úvahu tedy připadají pouze regionální soudy pro lidská práva nebo Mezinárodní trestní soud.³¹⁴ Jako dosud v praxi nejvyužívanější mechanismus se tedy jeví využívání *ad hoc* kompenzačních komisí.³¹⁵

Státu vzniká porušením mezinárodního práva mezinárodněprávní odpovědnost spojená s povinností protiprávní jednání ukončit, pokračovat v plnění humanitárně právních závazků s účinky *ex nunc* a způsobenou újmu plně odčinit. Forma odčinění závisí na povaze a rozsahu škody, přičemž Návrh článků zmiňuje tři možné formy reparace: restituci neboli uvedení v předešlý stav (příkladem restituce je např. propuštění a repatriace válečných zajatců, jsou-li po skončení aktivního nepřátelství neoprávněně zadržováni), kompenzaci (tj. finanční náhrada za újmu a ušlý zisk) a satisfakci (tato slouží k odškodnění nehmotné morální újmy – v úvahu by připadalo například odškodnění pozůstalých, byl-li jejich rodinný příslušník v zajetí úmyslně zabit).³¹⁶

Jestliže stát výše uložené povinnosti neplní (zdržuje-li například úmyslně repatriaci válečných zajatců), může proti němu mezinárodní společenství uplatnit mechanismy přímého donucení. Samotné MHP tradičně upravuje pouze institut

³¹² Čl. 42, čl. 48 Návrhu článků

³¹³ Dle autorů studie MVČK toto právo na mezinárodní úrovni existuje (srov. obyčejové pravidlo 150 studie MVČK). BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 220-222.

³¹⁴ V souladu s čl. 75 Statutu MTS ukládá soud povinnost odškodnit oběti nebo osoby blízké odsouzenému nebo Svěřeneckému fondu.

³¹⁵ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 440-445.

³¹⁶ Čl. 30, 31, 33-37 Návrhu článků; ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 432-436; BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 222.

represálií. Kromě nich však přichází v úvahu i využití jiných mezinárodních sankcí.³¹⁷ Represálie jsou „výjimečná a ve své podstatě nedovolená opatření, k nimž se bojující strana uchyluje ve snaze přinutit protivníka, aby dodržoval právo ozbrojených konfliktů“.³¹⁸ Ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech jsou represálie zakázány a ani v mezinárodních ozbrojených konfliktech je nelze užit proti osobám chráněným Ženevskými úmluvami.³¹⁹ Tento institut, za splnění podmínky proporcionality, přípustný pouze vůči komбатantům proto již dnes není prakticky využíván.³²⁰ Jinými možnými mezinárodními sankcemi jsou dle Charty OSN jednak opatření, která použití ozbrojené síly nezahrnují, a nakonec i dovozené použití síly, jimiž lze respektování humanitárně právních norem vynutit.³²¹ Jestliže tedy zadržující stát s válečnými zajatci zachází v rozporu s ustanoveními třetí Ženevské úmluvy, členové OSN s ním mohou například přerušit hospodářské či diplomatické styky či se uchýlit k ozbrojené síle, například k leteckým operacím. Vynucení dodržování ženevského práva je úzce spjata s vynucením dodržování mezinárodního práva lidských práv, což je hodnota, na jejímž respektování mají civilizované demokratické právní státy zájem.

4.2 Individuální trestní odpovědnost jednotlivců za porušení norem mezinárodního humanitárního práva

Nezávisle na mezinárodněprávní odpovědnosti států nesou v MHP odpovědnost za porušení norem mezinárodního práva i jednotlivci, a to bez ohledu na kvalifikaci činu právem vnitrostátním.³²² Do vytvoření mezinárodních trestních tribunálů byl vnitrostátní postih válečných zločinů jediným použitelným mechanismem.³²³ Státy se ratifikací Ženevských úmluv zavázaly k povinnosti přijmout adekvátní zákonodárná

³¹⁷ Obyčejové pravidlo 144 (studie MVČK); BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 240.

³¹⁸ Verri, P., *op. cit.*, s. 97 („reprisal“); BÍLKOVÁ, V., *op. cit.*, s. 240.

³¹⁹ Obyčejové pravidlo 145, 146, 148 (studie MVČK)

³²⁰ ONDŘEJ, J. a kol., *op. cit.*, s. 410.

³²¹ Čl. 39, 41, 42 Charty OSN

³²² ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 411.

³²³ Surové zacházení se zajatci bylo trestným činem již na základě trestního zákona z roku 1950. Nelidské zacházení s válečnými zajatci podle předpisů mezinárodního práva je v České republice, resp. Československu považováno za trestný čin ode dne účinnosti trestního zákona z roku 1961. V roce 1990 bylo do téhož trestního zákona zahrnuto ustanovení sankcionující bezdůvodné oddalování návratu válečných zajatců a odepření spravedlivého soudního procesu válečným zajatcům. Tatáž právní úprava byla převzata i do trestního zákoníku platného od roku 2009. Srov. § 303 zákona č. 86/1950 Sb., *trestní zákon*; § 263, § 263a zákona č. 140/1961 Sb., *trestní zákon*; § 412, § 413 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*.

opatření a osoby obviněné z vážných porušení ŽÚ stíhat nebo k soudnímu stíhání odevzdat jinému státu.³²⁴ Ačkoliv Ženevské úmluvy zavazují státy k aplikaci zásady univerzální jurisdikce,³²⁵ tato je dle Šturmy považována za kontroverzní a není praxí států dostatečně podpořená. V praxi se uplatní spíše její užší pojetí, které je podmíněno přítomností pachatele na území státu a nemožností extradice.³²⁶ Vytvořením mezinárodních tribunálů se koncepce univerzální jurisdikce rozšířila o novou alternativu, a to o předání pachatelů ke stíhání příslušným mezinárodním soudům.³²⁷

Přestože k prvnímu pokusu o zřízení mezinárodního tribunálu došlo již po první světové válce, potrestání zločinů proti míru, lidskosti a proti zákonům a obyčejům války se plně uplatnilo až za druhé světové války. Mezinárodní humanitární právo kriminalizuje pouze tzv. *válečné zločiny*, kterými jsou závažná porušení obyčejových nebo smluvních pravidel MHP aplikovatelných v ozbrojených konfliktech. Porušení MHP musí být závažné a zároveň musí vyvolávat individuální trestní odpovědnost.³²⁸ Výčet válečných zločinů je obsažen ve statutech mezinárodních trestních tribunálů, Statutem Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku počínaje a Římským statutem MTS konče.³²⁹ Ženevské úmluvy a první Dodatkový protokol zavádějí vlastní terminologii a vypočtená porušení úmluv označují za jejich „závažná porušení“. Závažná porušení ŽÚ a DP I jsou současně válečnými zločiny, avšak týkají se pouze porušení norem ženevského práva, a to výhradně v mezinárodních ozbrojených konfliktech.³³⁰ Ve vztahu k válečným zajatcům je závažným porušením třetí Ženevské úmluvy úmyslné zabití zajatce, mučení nebo nelidské zacházení s ním, donucování, aby válečný zajatec sloužil v ozbrojených silách nepřátelské mocnosti či odepření práva na spravedlivý proces. První Dodatkový protokol rozšířil závažná porušení například o neodůvodněné zdržování repatriace válečných zajatců.³³¹ Velitelé a nadřízení odpovídají za udělené příkazy. Kombatanti jsou povinni zjevně protiprávní příkazy

³²⁴ Srov. spol. čl. 49-50-129-146 ŽÚ I-IV; ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 483.

³²⁵ Dle zásady univerzální jurisdikce v nejobecnějším vymezení mohou státy soudit osoby obviněné ze spáchání zločinů podle mezinárodního práva bez ohledu na místo spáchání zločinu a občanství pachatele, resp. občanství oběti. Takto univerzální jurisdikci vymezují i obyčejová pravidla 158 a 161 (studie MVČK).

³²⁶ ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 484.

³²⁷ POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 501-502.

³²⁸ Srov. např. ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72; *op. cit.*, 2 October 1995, § 94.

³²⁹ Srov. ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 467-473.

³³⁰ Srov. čl. 50 ŽÚ I; čl. 51 ŽÚ II; čl. 130 ŽÚ III; čl. 147 ŽÚ IV; čl. 11, odst. 4, čl. 85 DP I; obyčejové pravidlo 156 (studie MVČK). ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 473.

³³¹ Čl. 130 ŽÚ III; čl. 85, odst. 4, písm. b DP I

odmítnout, přičemž splnění příkazu je zpravidla trestní odpovědnosti nezabavuje.³³²

Zásadní vliv na vznik mezinárodního trestního práva měly především dva mezinárodní trestní tribunály vytvořené *ad hoc* v první polovině 90. let 20. století. V souvislosti s mezinárodním, resp. zmezinárodněným ozbrojeným konfliktem byl na území bývalé Jugoslávie vytvořen Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii a v souvislosti s vnitrostátním ozbrojeným konfliktem byl o několik měsíců později ustaven Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu. Tribunály nebyly oprávněny vytvářet nové právo, ale aplikovaly již existující pravidla MHP, jež byla nepochybně součástí obyčejového práva.³³³ Založení tribunálů spadá pod pravomoc Rady bezpečnosti OSN a tyto *ad hoc* tribunály jsou považovány za její pomocné orgány.³³⁴ Oba tribunály mají primát před národními soudy, což znamená, že v jakémkoliv stádiu procesu může tribunál požádat národní soudy, aby byla věc podrobena jeho pravomoci.³³⁵

Významným milníkem pro rozvoj mezinárodního trestního soudnictví bylo přijetí Statutu Mezinárodního trestního soudu (*dále též jako „Římský statut“*) v roce 1998, neboť se, na rozdíl od speciálních tribunálů založených po druhé světové válce nebo v 90. letech na základě rezolucí Rady bezpečnosti OSN, jedná o první univerzální mezinárodní trestní soud, který není orgánem OSN. Statut MTS je mezinárodní smlouvou. Mezinárodní trestní soud má mezinárodněprávní subjektivitu v rozsahu, který je nutný vzhledem k jeho cílům a funkcím.³³⁶ Jurisdikce Mezinárodního trestního soudu je omezena na nejzávažnější zločiny fyzických osob, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek. Jedná se o zločin genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese. Z hlediska zacházení s válečnými zajatci má největší význam skupina válečných zločinů, mezi něž jsou zahrnuta závažná porušení Ženevských úmluv a dále jiné případy závažného porušení zákonů a obyčejů platných v mezinárodních ozbrojených konfliktech.³³⁷

Mezinárodní trestní soud je příslušný ke stíhání zločinů, k nimž došlo až

³³² Srov. obyčejové pravidlo 151-155 (studie MVČK); čl. 87 DP I

³³³ ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 475.

³³⁴ Čl. 41, čl. 29 Charty OSN; POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 502-503

³³⁵ „*The International Tribunal shall have primacy over national courts. At any stage of the procedure, the International Tribunal may formally request national courts to defer to the competence of the International Tribunal [...]*“. Srov. čl. 9, odst. 2 Statutu ICTY a čl. 8, odst. 2 Statutu ICTR.

³³⁶ Čl. 4, odst. 1 Statutu MTS. Viz POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 505.

³³⁷ Čl. 5, čl. 8, odst. 2, písm. a, b Statutu MTS. POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 505-506.

po vstupu Statutu v platnost, tedy od 1. 7. 2002.³³⁸ Dle článku 29 Statutu jsou zločiny, které spadají do jurisdikce Mezinárodního trestního soudu, nepromlčitelné.³³⁹ Římský statut tak potvrdil a rozšířil nepromlčitelnost stanovenou v *Úmluvě o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti* z roku 1968, která se vztahovala na válečné zločiny a zločiny proti lidskosti definované Statutem norimberského tribunálu.³⁴⁰ Na rozdíl od *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů je jurisdikce MTS ve vztahu k národním soudům doplňková.³⁴¹ Ačkoliv je předpokladem pro výkon jurisdikce soudu, že se příslušný stát stane smluvní stranou Římského statutu, uznat jurisdikci MTS může zvláštním prohlášením též stát, který smluvní stranou Statutu není. Podnět k zahájení řízení mohou dát smluvní strany Statutu, Rada bezpečnosti OSN nebo žalobce MTS. Významná je především pravomoc Rady bezpečnosti, která může podat oznámení i přesto, že není naplněn požadavek teritoriality nebo personality.³⁴² Statut MTS vychází z podobné praxe předchozích trestních tribunálů a platí pro všechny fyzické osoby bez rozdílů odvozených z výkonu veřejné funkce. Z trestní odpovědnosti jsou vyňaty pouze osoby mladší osmnácti let.³⁴³ Pokud jde o procesní práva obžalovaného, Mezinárodní trestní soud vychází ze základních zásad trestního řízení a práva na spravedlivý proces.³⁴⁴

³³⁸ Statut MTS vstoupil v platnost po uložení šedesáti ratifikačních listin u generálního tajemníka OSN. K 19. 4. 2017 má MTS 124 smluvních stran. Čl. 11 Statutu MTS. Viz POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 507; https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx [2. 5. 2017]

³³⁹ Nepromlčitelnost válečných zločinů je též obyčejovým pravidlem. Srov. obyčejové pravidlo 160 (studie MVČK).

³⁴⁰ ONDŘEJ, J., *op. cit.*, s. 497.

³⁴¹ MTS nemůže zasáhnout do vyšetřování nebo stíhání, ledaže je stát neochoten nebo neschopen toto vést. Čl. 1 a čl. 17 Statutu MTS.

³⁴² Čl. 12, čl. 13 Statutu MTS. Viz POTOČNÝ, M. a J. ONDŘEJ, *op. cit.*, s. 506-507.

³⁴³ Čl. 27, čl. 26 Statutu MTS

³⁴⁴ Srov. část 3. Statutu MTS

Závěr

Diplomová práce s názvem „*Právní postavení válečných zajatců*“ se zabývá právní úpravou válečného zajetí v kontextu mezinárodního humanitárního práva, resp. ženevského práva. V tematice válečného zajetí se střetává jak právní úprava MHP, tak řada dalších mezinárodněprávních odvětví (obecné mezinárodní právo, mezinárodní trestní právo či mezinárodní právo lidských práv).

Práce sleduje dva cíle: deskriptivní a analytický. Deskriptivním cílem práce je podat ucelený přehled o vývoji právní úpravy válečného zajetí od absence právní regulace až po aktuální prameny ženevského práva. Zároveň se práce snaží přiblížit čtenářům režim válečného zajetí a zacházení s válečnými zajatci dle platných pramenů MHP. Analytickým cílem je snaha o nalezení odpovědi na výzkumnou otázku, *kdo je kombatanem, resp. kdo má po upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečného zajatce*. Analytická metoda je založena na použití komparativního postupu, který je využit zejména k porovnání mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktů a k porovnání statusu civilistů a kombatanů. Výsledkem práce je text, který deskriptivní a analytickou metodu kombinuje. Diplomová práce charakterizuje právní úpravu válečného zajetí a současně shromažďuje podklady pro zodpovězení výše položené výzkumné otázky.

Nárok na status válečného zajatce má osoba, která v ozbrojeném konfliktu upadne do moci nepřítele. Válečnými zajatci se stávají pouze kombatanti a další níže vymezené kategorie osob, nikoliv však civilisté. Rozlišování osob na civilisty a kombatanty se uplatní pouze v ozbrojených konfliktech majících mezinárodní charakter, nikoliv ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech či případech vnitřních nepokojů a napětí. K zodpovězení otázky, kdo je kombatanem, resp. kdo má po upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečného zajatce, je tedy nutné nejprve vymežit mezinárodní ozbrojené konflikty, dále definovat status kombatanta a konečně specifikovat kategorie osob, které mají v mezinárodních ozbrojených konfliktech po upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečných zajatců nebo na výhody zacházení s válečnými zajatci.

Mezinárodním ozbrojeným konfliktem se dle Mezinárodního trestního tribunálu

pro bývalou Jugoslávii rozumí „*uchýlení se k ozbrojené síle mezi dvěma státy*“.³⁴⁵ Dle společného článku 2 Ženevských úmluv se tyto úmluvy uplatní „*ve všech případech vyhlášené války nebo jakéhokoliv ozbrojeného konfliktu vzniklého mezi dvěma či více Vysokými smluvními stranami, a to i v případě, že by válečný stav nebyl některou ze stran konfliktu uznán*“, přičemž dle komentáře k Ženevským úmluvám nemusí být válka formálně vyhlášena.³⁴⁶ Kromě mezinárodních ozbrojených konfliktů mezi dvěma státy se Ženevské úmluvy vztahují i na všechny případy částečné nebo úplné okupace. První Dodatkový protokol rozšířil vymezení ozbrojených konfliktů majících mezinárodní charakter o boje za národní osvobození. Těmi se rozumí ozbrojené boje proti koloniální nadvládě, cizí okupaci nebo rasistickým režimům, jestliže národy uplatňují své právo na sebeurčení.³⁴⁷ Shora vymezené mezinárodní ozbrojené konflikty či uznání válečného stavu jsou od konce druhé světové války spíše výjimečné, to však neplatí pro konflikty zmezinárodnělé prostřednictvím cizí intervence. Cizí intervencí se rozumí situace, kdy stát nebo koalice států zasáhne do vnitrostátního ozbrojeného konfliktu odehrávajícím se na území druhého státu. Tímto zásahem může být například vyslání ozbrojených sil na místo konfliktu, financování armády či poskytnutí zbraní povstalcům, přičemž k přeměně vnitrostátního ozbrojeného konfliktu na konflikt mezinárodní je nutné zodpovědět otázky vlivu zasahujícího státu. Závěrem je nutné upozornit, že kvalifikace některých současných ozbrojených konfliktů (konflikty za účasti jednotek OSN, ozbrojené konflikty při rozpadu státu nebo odtržení části státního území, nadnárodní boje či válka proti terorismu) vyvolávají spory a tyto mohou být posuzovány různě.

Jak již bylo řečeno, válečnými zajatci se stávají osoby, které v mezinárodním ozbrojeném konfliktu upadnou do moci nepřítele. Primárně jsou těmito osobami kombatanti, přičemž Ženevské úmluvy a první Dodatkový protokol vymezují status kombatantů odlišně. Dle obou pramenů jsou kombatanty všichni členové ozbrojených sil strany v konfliktu s výjimkou zdravotnického a duchovního personálu.³⁴⁸ Ženevská úmluva rozlišuje čtyři skupiny kombatantů. Jednak jsou kombatanty příslušníci ozbrojených sil některé strany v konfliktu, jakož i příslušníci milic nebo dobrovolných

³⁴⁵ ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72, *op. cit.*, 2 October 1995, § 70.

³⁴⁶ Srov. Commentaire de CG IV, 1960, art. 2, p. 27.

³⁴⁷ Čl. 1, odst. 4 DPI

³⁴⁸ Obyčejové pravidlo 3 (studie MVČK)

sborů, jež jsou součástí těchto ozbrojených sil. Dále jsou kombatanty příslušníci jiných milic a jiných dobrovolnických sborů, včetně organizovaných hnutí odporu, jestliže kumulativně splňují čtyři podmínky: ve svém čele mají osobu odpovědnou za své podřízené, mají pevný rozeznávací znak viditelný na dálku, nosí otevřeně zbraň a při své činnosti šetří zákony a obyčeje války. Třetí kategorií kombatantů tvoří příslušníci pravidelných ozbrojených sil, kteří se hlásí k vládě nebo k moci, jež mocnost držící zajatce neuznává. Poslední kategorií kombatantů jsou dle třetí Ženevské úmluvy obyvatelé neobsazeného území, kteří se při příchodu nepřítele z vlastního popudu chopili zbraně za účelem bojovat proti pronikajícímu vojsku, přičemž se neměli čas ustavit v pravidelné ozbrojené síly (tzv. příslušníci *levée en masse*).³⁴⁹ První Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám nestanovil kombatantům povinnost odlišení se pevným rozeznávacím znakem viditelným na dálku, proto do této kategorie nově spadají i partyzánské (tzv. *guerillovi*) bojovníci. DP I současně zmínil podmínku odlišení se od civilního obyvatelstva za předpokladu, že kombatanti při střetu s nepřítelem nosí otevřeně zbraň.³⁵⁰ Je však nutné připomenout, že ne všechny státy první Dodatkový protokol ratifikovaly, resp. k některým jeho ustanovením učinily výhradu.

Na status válečných zajatců mají v případě zadržení nárok příslušníci výše vymezených skupin kombatantů, a dále nekombatanti, kteří ozbrojené síly doprovázejí na základě zvláštního povolení a členové lodních posádek a posádek civilního letectva, jestliže nepožívají výhod příznivějšího zacházení na základě jiných mezinárodních smluv.³⁵¹ Kromě takto vymezených osob má nárok na status válečných zajatců hlava státu a členové vlády. Výhod zacházení s válečnými zajatci mohou za splnění zvláštních podmínek požívat internovaní příslušníci ozbrojených sil obsazené země a osoby internované neutrální mocností, nejsou-li strany v konfliktu mezinárodní smlouvou vázány k příznivějšímu nakládání s nimi.³⁵² Konečně všech výhod zacházení s válečnými zajatci požívá též zadržený lékařský a duchovní personál, ačkoliv si jeho členové nadále zachovávají status civilistů.³⁵³ Stejně jako není zcela jednoznačná kvalifikace některých současných ozbrojených konfliktů, i posouzení statusu určitých kategorií osob může vyvolávat spory. Jedná se o dezertéry, zrádce, válečné zločince,

³⁴⁹ Čl. 4, písm. A, odst. 1-3, 6 ŽÚ III

³⁵⁰ Čl. 43, odst. 1; čl. 44, odst. 3 DP I

³⁵¹ Čl. 4, písm. A, odst. 4, 5 ŽÚ III

³⁵² Čl. 4, písm. B, odst. 2 ŽÚ III

³⁵³ Čl. 33 ŽÚ III

vyzvědače, sabotéry, žoldnéře, příslušníky soukromých bezpečnostních či vojenských agentur a tzv. „nelegální kombatanty“.

Zodpovězením výzkumné otázky, kdo je kombatantem, resp. kdo má po upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečného zajatce, splnila diplomová práce druhý z cílů, které si vytkla ve svém úvodu. Práce podala ucelený přehled o vývoji právní úpravy válečného zajetí a přiblížila čtenářům režim válečného zajetí a zacházení s válečnými zajatci. Současně definovala chráněné kategorie osob, které mají, upadnou-li do moci nepřítele, nárok na status válečných zajatců. K tomu bylo nutné klasifikovat mezinárodní a vnitrostátní ozbrojené konflikty, neboť pouze ozbrojené konflikty mající mezinárodní charakter rozlišují mezi civilisty a kombatanty. Naopak ve vnitrostátních ozbrojených konfliktech se institut válečného zajetí ve smyslu třetí Ženevské úmluvy neuplatní a se zadrženými osobami (civilisty) není nakládáno jako s válečnými zajatci.

K podrobnějšímu výzkumu lze, dle názoru autorky, doporučit dva hlavní tematické okruhy. Prvním okruhem je vymezení pojmu „válečný zajatec“ s podrobnějším zaměřením na sporné kategorie osob. Druhým možným okruhem je konfrontace norem upravujících zacházení s válečnými zajatci s ohledem na jejich dodržování v praxi. Tento tematický okruh zahrnuje jak mezinárodněprávní odpovědnost států za porušování norem chránících válečné zajatce, tak individuální trestní odpovědnost jednotlivců.

V akademickém přínosu diplomové práce shledává autorka ucelené shrnutí tematiky válečného zajetí, resp. právního postavení válečných zajatců v kontextu mezinárodního práva. Přáním autorky je, aby text této práce sloužil výlučně k akademickým účelům a jeho znalost nebyla v budoucnu v praxi nutná. Ozbrojené konflikty jsou však bohužel staré jako lidstvo samo, proto autorka doufá alespoň v dodržování nejen třetí Ženevské úmluvy chránící válečné zajatce.

Seznam použitých pramenů a literatury

1. Primární prameny

1.1 Mezinárodní smlouvy

1.1.1 Jednotlivé mezinárodní smlouvy

- *Charta Organizace spojených národů a Statut Mezinárodního soudního dvora*. Praha: Informační centrum OSN, 2017.
- *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*. Dostupné na WWW: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit_.prava_.pdf [4. 3. 2017]
- *Řád listovních zásilek* (stav k 1. 1. 2013). Dostupné na WWW: https://www.mpo.cz/assets/cz/e-komunikace-a-posta/pravni-predpisy/2012/12/_d_listovni_ch_z_silek_stav_k_1.1.2013_.pdf [21. 4. 2017]
- *Římský statut Mezinárodního trestního soudu*. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/04/Rimsky-statut.pdf> [19. 4. 2017]
- Úmluva OSN o bezpečnosti personálu OSN a přidruženého personálu. *Convention of the Safety of the United Nations and Associated Personnel*. UN Doc. A/RES/49/59, 9 December 1994. Dostupné na WWW: <http://www.un.org/law/cod/safety.htm> [3. 3. 2017]
- *Úmluva týkající se nakládání s válečnými zajatci ze dne 27. července 1929*. Dostupné na WWW: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/305?OpenDocument> [19. 4. 2017]
- *Vídeňská úmluva o smluvním právu*. Dostupné na WWW: http://vsvsmv.wz.cz/mezin_pravo/Videnska%20umluva%20o%20smluvnim%20pravu.pdf [21. 3. 2017]
- *Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z 12. srpna 1949 a Dodatkové protokoly z 8. června 1977*. Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1992. 240 s.

1.1.2 Soubory mezinárodních smluv

- BAJGAR, Jiří, Zuzana ERLEBACHOVÁ, Ivo HLAVÁČEK, Pavel LIŠKA a Věra KOSINOVÁ. *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva*. Díl II.

Praha: Správa sociálního řízení FMO, 1993. 259 s. ISBN 80-85469-41-3.

- FAIX, Martin, Pavel BUREŠ a Ondřej SVAČEK. *Rukověť ke studiu mezinárodního práva*. Díl I: Dokumenty. Praha: Leges, 2015. 429 s. ISBN 978-80-7502-064-2.
- ONDŘEJ, Jan a Miroslav POTOČNÝ. *Obecné mezinárodní právo v dokumentech*. 4. doplněné vydání. Praha: C.H. Beck, 2016. 331 s. ISBN 978-80-7400-612-8.

1.2 Rozhodnutí soudních a kvazisoudních orgánů

1.2.1 Mezinárodní soudní dvůr

- ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*. Nicaragua v. United States of America. Judgment, 27 June 1986, ICJ Reports 1986. Dostupné na WWW: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [4. 3. 2017]
- ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996. Dostupné na WWW: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf> [4. 3. 2017]

1.2.2 Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii

- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1. Appeals Chamber, Separate Opinion of Judge Li on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995. Dostupné na WWW: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002723.htm> [4. 3. 2017]
- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-A. Appeals Chamber, Judgement, 15 July 1999. Dostupné na WWW: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf> [4. 3. 2017]
- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-AR72. Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995. Dostupné na WWW: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> [18. 4. 2017]
- ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*. Case No. IT-94-1-T. Trial Chamber II, Opinion and Judgement, 7 May 1997. Dostupné na WWW: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf> [26. 2. 2017]

1.2.3 Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu

- ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*. Case No. ICTR-96-4-T. Trial Chamber, Judgement, 2 September 1998. Dostupné na WWW: <http://unictr.unmict.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ictr-96-4/trial-judgements/en/980902.pdf> [4. 3. 2017]
- ICTR, *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*. Case No. ICC-01/04-01/06. Trial Chamber, Judgement, 14 March 2012. Dostupné na WWW: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2012_03942.PDF [4. 3. 2017]

1.2.4 Rozhodnutí jiných soudních orgánů

- US Supreme Court, *Ex Parte Quirin*, 317 US 1 (1942). Dostupné na WWW: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/317/1/case.html> [7. 3. 2017]

1.3 Dokumenty OSN

1.3.1 Rada bezpečnosti OSN

- Statute of the ICTR. Dostupné na WWW: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf [18. 4. 2017]
- UN Doc. S/RES/827 (1993), *on establishment of an International Tribunal (Former Yugoslavia) and adoption of the Statute of the Tribunal*, 25 May 1993. Dostupné na WWW: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827(1993)) [4. 3. 2017]
- UN Doc. S/RES/955 (1994), *on establishment of an International Tribunal (Rwanda) and adoption of the Statute of the Tribunal*, 8 November 1994. Dostupné na WWW: http://www.unmict.org/specials/ictr-remembers/docs/res955-1994_en.pdf?q=ictr-remembers/docs/res955-1994_en.pdf [6. 5. 2017]
- Updated Statute of the ICTY. September 2009. Dostupné na WWW: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf [18. 4. 2017]

1.3.2 Valné shromáždění OSN

- Resolution 610 (VII), *Korea: Reports of the United Nations Commission for the Unification and Rehabilitation of Korea*, 3 December 1952. Dostupné na WWW: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/079/53/IMG/>

[NR007953.pdf?OpenElement](#) [19. 3. 2017]

- Resolution 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 14 December 1960. Dostupné na WWW: <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml> [4. 3. 2017]
- Resolution 2105 (XX), *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 20 December 1965. Dostupné na WWW: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r034.htm> [4. 3. 2017]

1.3.3 Další orgány OSN

- UN Doc. A/CN.4/L.600, *Draft articles provisionally adopted by the Drafting Committee on second reading*, 21 August 2000. Dostupné na WWW: <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/L.600> [6. 5. 2017]
- UN Doc. ST/SGB/1999/13, *Observance by United Nations forces in international humanitarian law*, Secretary-General's Bulletin, 6 August 1999. Dostupné na WWW: <https://hr.un.org/content/observance-united-nations-forces-international-humanitarian-law> [22. 3. 2017]

1.4 Zprávy a posudky

- BUSH, W. George. *Memorandum Humane Treatment of Al Qaeda and Taliban Detainees*. 7 February 2002. Dostupné na WWW: <https://www.aclu.org/legal-document/presidential-memo-feb-7-2002-humane-treatment-al-qaeda-and-taliban-detainees> [7. 3. 2017]
- HENCKAERTS, Jean-Marie and Louise DOSWALD-BECK. *Customary International Humanitarian Law*. Volume I., Rules. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 621 s. ISBN 0-521-80899-5.
- ICRC. *Customary IHL Database*. Dostupné na WWW: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul [6. 5. 2017]
- Statut Mezinárodního výboru Červeného kříže. *Statuts du Comité international de la Croix-Rouge*. Dostupné na WWW: <https://www.icrc.org/fre/resources/documents/misc/icrc-statutes-080503.htm> [22. 3. 2017]

1.5 Vnitrostátní právní úprava

- Sdělení č. 168/1991 Sb., *Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o vázanosti České a Slovenské Federativní Republiky Dodatkovými protokoly I a II k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů a konfliktů nemajících mezinárodní charakter, přijatých v Ženevě dne 8. června 1977*
- Vyhláška č. 65/1954 Sb., *Vyhláška ministra zahraničních věcí o Ženevských úmluvách ze dne 12. srpna 1949 na ochranu obětí války*
- Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*
- Zákon č. 86/1950 Sb., *trestní zákon*
- Zákon č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník*
- Zákon č. 140/1961 Sb., *trestní zákon*

2. Sekundární literatura

2.1 Komentáře primárních pramenů

- *Komentáře Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z 12. srpna 1949 a Dodatkových protokolů z 8. června 1977.* Dostupné na WWW: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/dih.nsf/vwTreaties1949.xsp> [9. 4. 2017]

2.2 Knižní publikace

2.2.1 Monografie a knižní publikace

- COLLIENNE, Fleur, Isaline WITTORSKI et al. *Droit international humanitaire.* Université de Liège: Faculté de Droit, de Science politique et de Criminologie, 2016-2017. 643 s. Dostupné na WWW: <http://hdl.handle.net/2268/201968> [24. 2. 2017]
- ČEPELKA, Čestmír a Pavel ŠTURMA. *Mezinárodní právo veřejné.* Praha: Beck, 2008. 840 s. ISBN 978-80-7179-728-9.
- DAVID, Eric. *Principes de droit des conflits armés.* 3e éd. Bruxelles: Bruylant, 2002. Précis de la Faculté de droit de l'Université libre de Bruxelles. 994 s. ISBN 2-8027-1685-9.
- DUNANT, Henri Jean. *Vzpomínka na Solferino.* Tišnov: Sursum, 2007. 87 s. ISBN 80-7323-136-0.

- KAMAS, Daniel. *Válka ve Vietnamu (1964-1975)*. Olomouc: Votobia, 1997. Kapitola 263 s. ISBN 80-7198-247-4.
- MULINEN, Frédéric de. *Příručka mezinárodního humanitárního práva pro ozbrojené síly*. Praha: Magnet-Press, 1991. 230 s. ISBN 80-85434-30-X.
- ONDŘEJ, Jan, Pavel ŠTURMA, Veronika BÍLKOVÁ a Dalibor JÍLEK. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: C.H. Beck, 2010. 559 s. ISBN 978-80-7400-185-7.
- POTOČNÝ, Miroslav a Jan ONDŘEJ. *Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část. 6., doplněné a rozšířené vydání*. Praha: C.H. Beck, 2011. 533 s. ISBN 978-80-7400-398-1.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*. Reprint původního vydání z roku 1949. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. 157 s. ISBN 80-86473-10-4.
- ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha: Úřad Českého červeného kříže, 2008. 78 s. ISBN 978-80-87036-28-0. Dostupné na WWW: http://www.cervenkykruz.eu/cz/edicehnuti/Historie_MCK.pdf [25. 2. 2017]
- VERRI, Pietro. *Dictionary of the International Law of Armed Conflict*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1992. 145 s. ISBN 2-88145-039-3.

2.2.2 Dílčí kapitoly knižních publikací

- FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 2007. Hlava IV: Ochrana obětí ozbrojených konfliktů, s. 117-132. ISBN 978-80-7278-424-0.
- NEITZEL, Sönke a Harald WELZER. *Vojáci: Protokoly o boji, zabíjení a umírání*. Praha: Academia, 2014. Kapitola 3: Bojování, zabíjení a umírání; podkapitola Zločiny proti válečným zajatcům, s. 138-148. ISBN 978-80-200-2334-6.
- ONDŘEJ, Jan a Pavel ŠTURMA. *Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo: Sborník mezinárodní konference, Praha, 31. 10. 2008*. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2008. 3. tematický blok: Mezinárodní humanitární právo; JUKL, Marek, Privatizace ozbrojených konfliktů, s. 291-296. ISBN 978-80-87146-15-6.

2.3 Články v odborných časopisech

- GAUDREAU, Julie. The reservations to the Protocols additional to the Geneva

Conventions for the protection of war victims, *International Review of the Red Cross*. No. 849, March 2003, pp. 143-184. Dostupné na WWW:

https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_849_gaudreau-eng.pdf [3. 5. 2017]

- JUKL, Marek. Hlavní zásady mezinárodního humanitárního práva, *Vojenské rozhledy*. 2011, roč. 20 (52), č. 4, s. 178–184, ISSN 1210-3292. Dostupné na WWW: <http://www.vojenskerozhledy.cz/kategorie/hlavni-zasady-mezinarodniho-humanitarniho-prava> [24. 2. 2017]

2.4 Disertační práce

- BÍLKOVÁ, Veronika. *Úprava vnitrostátních ozbrojených konfliktů v mezinárodním humanitárním právu*. Praha: Univerzita Karlova, 2006. XXXII s. Doktorská disertační práce. Publikováno též knižně: Praha: Eva Rozkotová – IFEC, 2007. 333 s. ISBN 80-85889-82-6.

2.5 Metodologické texty

- KNAPP, Viktor. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 233 s. ISBN 80-86432-54-8.

3. Internetové zdroje

3.1 Články publikované na internetu

- BERÁNEK, Jaroslav. *Velký útěk, kterého se zúčastnili i tři Čechoslováci*. Vojenský historický ústav Praha. Dostupné na WWW: <http://www.vhu.cz/velky-utek-ktereho-se-zucastnili-i-tri-cechoslovaci/> [21. 4. 2017]
- BÍLKOVÁ, Veronika a Marek JUKL, ed. *Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky*. Praha: Český červený kříž, 2009. ISBN 978-80-87036-37-2. Dostupné na WWW: http://www.cervenyriz.eu/cz/edicehnuti/MHP_odpovedi_na_vase_otazky.pdf [26. 2. 2017]
- ČESKÝ ČERVENÝ KŘÍŽ. *Soukromé vojenské a bezpečnostní společnosti*. Dostupné na WWW: http://www.cervenyriz.eu/cz/nsmhp_svbs.aspx [7. 3. 2017]
- DUGNAN, Brian. *Waterboarding*. Encyclopædia Britannica. 21. 11. 2016. Dostupné na WWW: <http://science.howstuffworks.com/water-boarding.htm/printable>

[21. 4. 2017]

- ICRC. *Direct participation in hostilities: question & answers*. Dostupné na WWW: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/faq/direct-participation-ihl-faq-020609.htm> [6. 5. 2017]
- JUKL, Marek. *100 let II. Haagské mírové konference a 30 let přijetí I. a II. Dodatkového protokolu k Ženevským úmluvám*. Seriál „Mezinárodní humanitární právo“, noviny ČČK, 2007. Dostupné na WWW: http://www.cervenkykriz.eu/cz/mhp_vyroci/100Haag.pdf [25. 2. 2017]
- JUKL, Marek. *Ženevské úmluvy a Dodatkové protokoly: stručný přehled*. 2. vyd. Praha: Český červený kříž, 2005. ISBN 80-254-1792-1. Dostupné na WWW: <http://www.cervenkykriz.eu/cz/mhp/konvence.htm> [24. 2. 2017]

3.2 Nejčastěji využívané internetové stránky

- Český červený kříž: www.cervenkykriz.eu
- Mezinárodní soudní dvůr: www.icj-cij.org
- Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii: www.icty.org
- Mezinárodní výbor Červeného kříže: www.icrc.org
- Organizace spojených národů: www.un.org

Seznam zkratek

Zkratka	Český význam (<i>význam v původním jazyku</i>)
ČK	Červený kříž
DP	Dva Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949
DP I	Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I)
DP II	Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II)
ICTY	Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (<i>International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia</i>)
MHP	Mezinárodní humanitární právo
MSD	Mezinárodní soudní dvůr (<i>International Court of Justice</i>)
MTS	Mezinárodní trestní soud (<i>International Criminal Court</i>)
MVČK	Mezinárodní výbor Červeného kříže a Červeného půlměsíce
OSN	Organizace spojených národů
ŽÚ	Čtyři Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z 12. srpna 1949
ŽÚ I	Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli ze dne 12. srpna 1949 (první Ženevská úmluva)
ŽÚ II	Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři ze dne 12. srpna 1949 (druhá Ženevská úmluva)
ŽÚ III	Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci ze dne 12. srpna 1949 (třetí Ženevská úmluva)
ŽÚ IV	Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války ze dne 12. srpna 1949 (čtvrtá Ženevská úmluva)

Abstrakt

Právní postavení válečných zajatců

Diplomová práce „*Právní postavení válečných zajatců*“ upravuje problematiku válečného zajetí v kontextu mezinárodního humanitárního práva (*dále též jako „MHP“*), resp. práva ženevského. V tematice válečného zajetí se střetává jak právní úprava MHP, tak řada dalších mezinárodně právních odvětví (obecné mezinárodní právo, mezinárodní trestní právo či mezinárodní právo lidských práv).

Diplomová práce sleduje dva cíle: deskriptivní a analytický. Deskriptivním cílem je podat ucelený přehled o vývoji právní úpravy válečného zajetí a seznámit čtenáře s režimem válečného zajetí a zacházení s válečnými zajatci dle platných pramenů mezinárodního humanitárního práva. Analytickým cílem práce je nalezení odpovědi na výzkumnou otázku, *kdo je komбатantem, resp. kdo má po upadnutí do moci nepřítele nárok na status válečného zajatce?*

Diplomová práce se skládá z úvodu, tří částí (dále členěných na kapitoly a podkapitoly) a závěru. Úvod představuje téma diplomové práce, sledované cíle včetně výzkumné otázky a nastiňuje samotnou strukturu textu.

V první části diplomové práce je představena právní úprava válečného zajetí v kontextu mezinárodního humanitárního práva. V kapitole první je MHP definováno, dále je rozděleno na odvětví ženevského a haagského práva a zmíněn je vztah MHP k mezinárodnímu právu lidských práv. Druhá kapitola pojednává o časové, místní a osobní působnosti pramenů MHP. Kapitola třetí klasifikuje ozbrojené konflikty na mezinárodní a vnitrostátní. Čtvrtá kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly. První podkapitola se zaměřuje na obecné prameny MHP; druhá podkapitola reflektuje vývoj právní úpravy válečného zajetí v kontextu vývoje MHP od absence právní úpravy až po aktuální prameny ženevského práva. Poslední, pátá kapitola podává přehled o základních zásadách MHP a shrnuje zásady, které se aplikují na válečné zajatce.

Druhá část diplomové práce je tvořena dvěma kapitolami. První kapitola se věnuje vymezení pojmu „válečného zajatce“, přičemž nezapomíná ani na osoby se sporným právním postavením. Kapitola druhá se v sedmi podkapitolách zaměřuje na obecný přehled právní úpravy režimu ochrany a zacházení s válečnými zajatci. Podkapitola první rozebírá internaci válečných zajatců. Druhá podkapitola stručně představuje činnost informačních kanceláří a zmiňuje organizace poskytující pomoc

válečným zajatcům. Ve třetí a čtvrté podkapitole jsou uvedeny podmínky zacházení s válečnými zajatci, způsob internace a výkon práce zajatci. Pátá podkapitola se soustředí na vnitřní disciplínu v zajateckých táborech. Šestá podkapitola zahrnuje disciplinární a trestní odpovědnost válečných zajatců a závěrečná, sedmá podkapitola se věnuje možným způsobům ukončení zajetí.

Třetí část diplomové práce je zaměřena na závazky a odpovědnost za porušení norem mezinárodního humanitárního práva. Kapitola první představuje tzv. newyorské právo, jehož jednotlivé mechanismy jsou dále rozebrány v následujících kapitolách. Implementačními mechanismy v kapitole druhé se rozumí jednak závazek států šířit znalost norem MHP a dále povinnost tyto normy dodržovat a jejich dodržování zajistit. Mezi kontrolní mechanismy, které se uplatní ve vztahu k válečným zajatcům, řadí třetí kapitola ochranné mocnosti a Mezinárodní výbor Červeného kříže. Nastíněna je též působnost Mezinárodní vyšetřovací komise. V poslední, čtvrté kapitole je stručně představena odpovědnost států za porušení norem MHP a individuální trestní odpovědnost jednotlivců.

Závěr diplomové práce nabízí celkové zhodnocení tématu a odpověď na výzkumnou otázku.

Abstract

Legal Status of Prisoners of War

The thesis *"Legal Status of Prisoners of War"* deals with the issue of war captivity in the context of international humanitarian law (*also referred to as "IHL"*), or more precisely in the context of the Law of Geneva. In the field of war captivity, both IHL legislation and a number of other international legal branches (e.g. general international law, international criminal law, or international human rights law) are confronted.

The thesis pursues two objectives: descriptive and analytical. The descriptive aim is to give a comprehensive overview of the development of the legal regime of war captivity and to familiarize readers with the legal regime of war captivity and the treatment of prisoners of war (*also referred to as "POW"*), according to the valid sources of international humanitarian law. The analytical aim of the thesis is to find the answer to the research question, *who is the combatant, or more precisely who is entitled to the POW status after falling into the enemy's power?*

The thesis consists of the introduction, which are divided into three parts, and the conclusion. The introduction presents the theme of the thesis, pursued objectives including the research question and outlines the structure of the text itself.

The first part of the thesis introduces the legal regulation of war captivity in the context of international humanitarian law. The IHL is defined in the first chapter, which is further divided into the streams of the Law of Geneva and the Law of the Hague. The relationship between IHL international human rights law is also mentioned. The second chapter deals with time, local and personal scope of IHL sources. Chapter three classifies armed conflicts at international and national levels. The fourth chapter is divided into two subchapters. The first subchapter focuses on the general sources of the IHL; the second subchapter reflects the development of the regime of war captivity in the context of the development of the IHL from the absence of legal regulation to the up to date sources of the Law of Geneva. The fifth chapter gives an overview of fundamental principles of IHL and summarizes principles that apply to the prisoners of war.

The second part of thesis consists of two main chapters. The first chapter deals

with the definition of the term "prisoner of war", not forgetting even the people with controversial legal status. The second chapter focuses on the general overview of the regime for the protection and treatment of POW in seven subchapters. The first subchapter discusses the interception of POW. The second subchapter briefly presents the activities of information bureaux and mentions relief societies for POW. The third and fourth subchapters contain the conditions for the treatment of POW, and the way of internment and the labor of the POW. The fifth subchapter focuses on internal discipline in camps. The sixth subchapter includes the disciplinary and criminal responsibility of POW and the seventh subchapter deals with possible ways of ending captivity.

The third part of the thesis focuses on the obligations and responsibility for violation of IHL standards. The first chapter introduces the so called the Law of New York, whose particular mechanisms are further discussed in the following chapters. Implementing mechanisms in the second chapter are understood to interpret the commitment of States to disseminate knowledge of international humanitarian law standards, as well as the obligation to respect and enforce these standards. The third chapter classifies Protecting Powers and the International Committee of the Red Cross as control mechanisms that apply to prisoners of war. The scope of the International Humanitarian Fact-Finding Commission is also outlined. Lastly, the fourth chapter briefly introduces the responsibility of states for violation of international humanitarian law standards and individual criminal responsibility of individuals.

The conclusion of the thesis offers an overall evaluation of the topic and the answer to the research question.

Klíčová slova

Mezinárodní humanitární právo

Ženevské právo

Váleční zajatci

Keywords

International Humanitarian Law

The Law of Geneva

Prisoners of War